

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

Poetická imaginace anglikánské spirituality
ve vybraných dílech metafyzických básníků 17. století

Vedoucí práce: **doc. Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.**

Autor práce: Bc. Margareta Krpcová

Studijní obor: Teologie služby

Ročník: třetí

2011

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

28. března 2011

Děkuji vedoucímu diplomové práce **doc. Mgr. Jaroslavu Vokounovi, Th.D.**,
za cenné rady, připomínky, metodické vedení práce, povzbuzení a podporu.

Obsah

ÚVOD	6
1 KŘESŤANSKÁ SPIRITUALITA.....	12
1.1 Pojem spiritualita	13
1.2 Židovská a řecká tradice	14
1.3 Základní prvky křesťanské spirituality.....	16
1.4 Typologie spirituality	17
1.5 Typy křesťanské spirituality	18
1.5.1 Teologické hledisko	18
1.5.2 Osobnostní hledisko	18
1.5.3 Denominační rozdíly	19
1.5.4 Postoj ke světu, kultuře a historii	20
1.6 Základní teologická témata křesťanské spirituality – víra a doktríny.....	23
1.6.1 Stvoření.....	23
1.6.2 Lidská přirozenost a určení.....	24
1.6.3 Trojice	24
1.6.4 Vtělení	25
1.6.5 Vykoupení	25
1.6.6 Vzkříšení.....	25
1.6.7 Naplnění	26
2 ANGLIKÁNSKÁ SPIRITUALITA	27
2.1 Anglikánství.....	27
2.1.1 Základní zdroje autorit v anglikánství – Bible, rozum a tradice.....	29
2.1.2 Vztah k ostatním křesťanským církvím – <i>via media</i>	31
2.1.3 Vznik Church of England	31
2.1.4 Book of Common Prayer (BCP).....	33
2.2 Teologická témata vycházející z řádu BCP	37
2.2.1 Vykoupení – hřích.....	38
2.2.2 Stvoření – vtělení	38
2.2.3 Naplnění – společenství.....	38
2.2.4 Vzkříšení – věčný život	39
2.3 Teologická témata v kolekttech	40
2.4 Základní charakteristiky anglikánství	42

3	SPIRITUALITA A POETIKA.....	44
3.1	Problém interpretace textů.....	45
3.2	Poetická imaginace.....	46
3.2.1	Poiesis u Platona a Aristotela	47
3.2.2	Obrazný jazyk Bible.....	48
3.2.3	Poetická imaginace a křesťanská víra	51
3.3	Poetická imaginace – charakteristický rys anglikánské spirituality?.....	53
4	ANGLIKÁNSKÁ SPIRITUALITA V DÍLECH METAFYZICKÝCH BÁSNÍKŮ	55
4.1	Pojem a charakteristika metafyzické poezie.....	55
4.2	Vybrané osobnosti a charakteristiky jejich díla	60
4.2.1	John Donne (1572–1631)	60
4.2.2	George Herbert (1593–1633).....	62
4.2.3	Henry Vaughan (1622–1695)	64
4.2.4	Richard Crashaw (1613–1649).....	64
4.3	Vybraná díla metafyzických básníků	65
4.3.1	Bible v dílech metafyzických básníků	65
4.3.2	Biblický jazyk v dílech metafyzických básníků	68
4.3.3	BCP v dílech metafyzických básníků.....	69
4.3.4	Jazyk eucharistie	71
4.3.5	Nebezpečí náboženství.....	72
4.4	Teologická témata anglikánství u metafyzických básníků	74
4.4.1	Stvoření.....	74
4.4.2	Každodenní vtělení – lidské určení.....	77
4.4.3	Lidský hřích a vykoupení	78
4.4.4	Vzkříšení.....	85
4.4.5	Naplnění	87
4.4.6	Trojice	87
4.4.7	Rozbor básně (G. Herbert – Velikonoce).....	88
4.5	Shrnutí – přijmout překvapení – život v milosti	93
	ZÁVĚR	94
	Seznam použitých zdrojů	97
	Seznam zkratk	102
	Přílohy.....	103
	ABSTRAKT.....	107
	ABSTRACT.....	108

ÚVOD

Již konstituce *Lumen Gentium* zdůrazňuje naléhavost hledání „plné jednoty v Kristu“¹ a hlásání Božího záměru všemu stvoření.² Církev má touhu sdělovat evangelium, je světlem osvěcujícím všechn lid „jasem Kristova světla“. Ovšem jak vnímáme z pohledu Evropana 21. století slova oficiálních církevních dokumentů a církevních představitelů? Zdá se, že se v oslovování současného člověka nesetkávají vždy s porozuměním. Hovoříme o krizi víry, úpadku morálky, klesá počet křtěných³ a v České republice se počet věřících, kteří pravidelně navštěvují bohoslužby, propadl na 7 %.⁴ Stále více se hovoří o nebezpečí islamizace Evropy.

Církev jako instituce, i my jednotliví křesťané, často jakoby překážíme nahlédnutí hluboké a věčné pravdy evangelia. Objevují se povrchní informace, které lákají oči a uši většinové společnosti, otázky, které lační po odpovědích, a brání tak dalšímu dotazování – otázka korupce v církvi, zatajování kriminálních činů uvnitř církve, oficiální pohled církve na potraty, homosexualitu, sex obecně, postavení a role ženy ve společnosti, celibát kněží a mohli bychom pokračovat. Jako by odpovědi na tyto otázky měly být světlem, které vyjeví pravdu. Takové světlo se však v praxi stává mlhou či smogem předsudků, kterým lze někdy jen velmi těžko projít již při pouhém oslovování dnešního člověka. V nedávné diskusi s Tomášem Halíkem v programu České televize bylo právě toto zřetelné.⁵ V souvislosti s neduhy církví jako institucemi padaly otázky, které zakrývají skutečnou podstatu a neřeší stěžejní problémy společnosti, jakými jsou pokřivení hodnot společnosti i jednotlivce, odvrácení a odklon od Boha. Právě poukázání na hříšnost a pokřivenost člověka, jako by bylo nemožné přes hradby lidských práv a bránění osobní svobody. Rostoucí počet potratů, nemanželských dětí, vztahů mimo manželství, prosazování homosexuálních partnerství a snahy o zakotvení

---

¹ *Lumen Gentium* 1,1. In *Dokumenty 2. vatikánského koncilu*.

² Srov. Mk 16,15.

³ DORMOR, A. *Anglicanism*, s. 7.

⁴ „Za posledních patnáct let se počet lidí hlásících se k víře v Boha ustálil na dlouhodobém dně. Letos i loni jen necelá třetina respondentů připustila, že v Boha věří. Počet aktivních věřících, kteří alespoň jedenkrát měsíčně zajdou na bohoslužbu, se historicky propadl, a to na úroveň sedmi procent. Vyplývá to z prosincového průzkumu agentury STEM.“ Srov. *V Boha věří stále méně Čechů*. [on-line]. Poslední aktualizace 22. 12. 2010 [cit. 2010-22-12]. Dostupné na WWW:

<<http://www.novinky.cz/domaci/220463-v-boha-veri-stale-mene-cechu.html>>.

⁵ Pořad ČT24 HydePark s T. Halíkem 16. 9. 2010. Dostupné na WWW:

<<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10252839638-hyde-park-ct24/210411058080916/>>.

eutanzie do zákonem podporovaných způsobů vraždy či sebevraždy jsou toho zřejmým důkazem. S podobnými problémy se potýká řada zemí nejen v Evropě. V nedávné době byly také i živě diskutovány problémy anglikánské církve (ve vztahu k homosexualitě, svěcení ženských biskupů a zatajování pedofilie duchovních). Ve své knize *The Poetic Imagination* uvádí její autor L. William Countryman právě příklad anglikánské církve, která jako by spěla ke svému kolapsu či zásadní proměně. Ovšem jedním dechem dodává, že pokud tato rozvětvená a polyfonní církev přežije⁶, pak mimo jiné díky jedinečnému fenoménu, se kterým je její vznik a vývoj spojen, a tím je překvapivě poezie. Autor vyslovuje zajímavou tezi, totiž že anglikánská tradice je v dnešním světě přijímána a stále živá právě v lyrické poezii. Countryman vnímá poezii jako jeden z nástrojů, který v postmoderním světě překonává vládu vědecké prózy a pomáhá nacházet více prostoru pro spiritualitu.

Tato úvaha se může na první pohled zdát povrchní anebo bude považována za pouhou ironickou poznámku. Ale zamysleme se více nad fenoménem lyrické poezie. Témata jako dialog a komunikace se v souvislosti s otázkou globalizace často opakují, masová média si jasně uvědomují moc jazyka a využívají i zneužívají tohoto vlivu. Právě slova, kterými hovoří Bůh Bible, jako jsou „hřích“, „pokání“, „spása“, „vykoupení“, „láska“, jsou v dnešním moderním jazyce mrzačena, označována nálepkami, které jejich původní a hluboký náboženský význam stírají nebo posouvají, a tak i srozumitelnost a vědomí potřeby dobré zprávy – evangelia – jako by ve společnosti upadalo. Církev začíná využívat „civilní výrazy“, vznikají stále nové překlady Písma svatého, evangelizační aktivity dokážou využívat nejmodernější techniky a nejnovější trendy, aby srozumitelně oslovily člověka. Ale bez skutečného pochopení výše zmíněných výrazů nelze ani dialog zahájit. Opakovaně je v naší společnosti apelováno na potřebu naslouchání rozličným hlasům v konverzaci, nutnost dialogu, který se nyní cení více než jednotlivý hlas v monologu.⁷

---

⁶ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, 189.

⁷ Srov. Předběžné vymezení „dialogu“. In POLÁKOVÁ, J. *Smysl dialogu*. „Na rozdíl od monologu – jednosměrného způsobu komunikace, který neakceptuje nebo potlačuje komunikační aktivitu protějšku a je popřípadě možný i bez jeho přítomnosti či existence – lze jako dialog označit ten způsob verbální i neverbální komunikace, který je bytostně podmíněn *spoluúčastí* druhého či druhých. Nejde přitom jen o účast ve vnějším smyslu (...). Míru dialogičnosti charakterizuje především stupeň celkové, tedy i vnitřní spoluúčasti – stupeň *bytostné vzájemné otevřenosti*. Dialog je vztahovým děním, jehož smysl se nevyčerpává přenášením informací nebo vytvářením konsenzu: týká se lidí ne jako zpředmětnitelných a zastupitelných jednotek, ale jako jedinečných osob s vlastní svobodou a odpovědností. Jejich vzájemné porozumění je cílem dialogu.“

L. W. Countrymana ve své knize *The Poetic Imagination* tvrdí, že tento dialog může být veden zvláště prostřednictvím hlasu poezie. Jako příklad uvádí autor americkou básnířku Louise Glück a její schopnost vtáhnout intelektuálního čtenáře do konverzace s Bohem. Podle Countrymana nese její hlas tradici J. Donna a G. Herberta a takovýto hlas překonává osvícenství a vědeckost 19. století a moderního věku. Podle něj stále žije tradice lyrické poezie anglického jazyka a spolu s ní i tradice anglikánské spirituality, která má schopnost zprostředkovávat hloubku pravé zbožnosti i současnému člověku.

Společně s autorem si tedy můžeme položit otázku, zda náš věk bude „mírovou oslavou odlišnosti či světem posetým krvavými pozůstatky Jugoslávie, uzavřených společností jednoho smýšlení“⁸. Je jazyk lyrické poezie tím jednotícím prvkem, který je schopen vyjadřovat i naši rozdílnost? Countryman spatřuje sílu anglikánské poetické tradice ve skutečnosti, že sama nehledá moc a nevynucuje nařízení. Je schopna šířit evangelium Ježíše Krista způsobem, který je osvobozen od jazyka teologických formulací, dokáže naslouchat lidem jiných náboženství, hovořit jazykem, který se dotýká zkušeností lidské existence a spojuje svět lidský se světem za lidskou zkušeností. Nechává nás poznávat naši bídu a hříšnost v odloučenosti od Boha, abychom pak mohli přijmout pozvání k radosti a nečekanému, ale jistému zakoušení Boží přítomnosti a plnosti života.⁹

Cílem této práce je tedy odhalit možnosti poezie Anglie 17. století, která hovoří o teologických otázkách způsobem srozumitelným pro člověka evropské společnosti 21. století. Použití lyriky ve službě spirituality samozřejmě není specifické pro anglický jazyk nebo anglikánskou tradici, a proto se práce v první kapitole věnuje pojmu křesťanské spirituality jako takové, shrnuje její teologické základy, tradice a typologii. Zásadní jsou pak definice hlavních teologických témat, které vycházejí zvláště z díla A. E. McGratha *Christian Spirituality*.

Přehled historie a důrazů spirituality nám pomůže lépe pochopit specifika anglikánské spirituality, kterým se věnuje celá druhá kapitola. Ta se zabývá vznikem anglikánské církve, zdroji jejích autorit a jejího vztahu k ostatním křesťanským církvím. Pro jasné rozlišení původní církve Anglie od následně vznikajících anglikánských církví ve světě budu pro účely této práce používat pro původní anglickou církev název „Church of England“. Stěžejní roli při definování Church of England a její odlišení

---

⁸ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, 187.

⁹ Srov. tamtéž.

od protestantských a katolické církve hrála společná bohoslužba a liturgie, definována v tzv. *the Book of Common Prayer* („Kniha společné modlitby“, dále jen BCP), která byla definována dříve než dogmatické artikule církve. V BCP, která zůstala od roku 1662 do dnešních dnů téměř beze změny, jsou vyjádřeny základní teologické důrazy Church of England, významnou roli zde sehrává také poetika modlitby a Bible. Revoluční pro ustanovení Church of England bylo také užití mateřského jazyka, tedy angličtiny, při liturgii.

Třetí kapitola této práce se zabývá propojením poetiky a spirituality, hodnotí specifika poetiky jako jazyka spirituality, její úlohu v Písmu svatém a použití obrazného jazyka Bible. Vzorem poetického jazyka pro řadu básníků byly zvláště starozákonní žalmy, původně určené také pro zhudebnění.

Poezií tzv. metafyzických básníků se zabývá poslední kapitola práce. Nejprve krátce charakterizuje hlavní rysy metafyzické poezie, jak je zajímavě zpracovává mimo jiné Grace Bagnall Branhamová ve své dizertační práci či další autoři zabývající se metafyzickou poezií. Pojem *metafyzická poezie* byl předložen až v díle Sammuela Johnsona¹⁰, který spatřuje hlavní osobnost tohoto proudu v Johnu Donnovi (1571–1631). Vzhledem k účelu a rozsahu této práce budu vedle Donnovy tvorby analyzovat díla dalších dvou stěžejních autorů metafyzické poezie, George Herberta (1593–1633) a Henry Vaughana (1622–1695). Tento výběr je dán třemi aspekty – v první řadě patří dílo těchto metafyziků k nejpopulárnějším, vybraní autoři se otevřeně hlásili k anglikánství, a první dva (Donne a Herbert) se dokonce stali anglikánskými duchovními. Zároveň každý z nich reprezentuje odlišnou generaci, a tak můžeme v jejich díle postihnout období téměř celého 17. století.

V části věnované metafyzickým básníkům práce srovnává teologická témata anglikánské spirituality definovaná v 2. kapitole s tématy v dílech vybraných metafyziků. Nejprve se věnuje vlivu a použití jazyka Bible a BCP a způsobům, jakými jsou akcenty anglikánství vyjádřeny pomocí poetické imaginace. Poetickou imaginaci můžeme chápat jako soubor symbolů a obrazného jazyka, podle anglického teologa Paula Avise je jazyk poetické imaginace „klíčem k poznání reality“ a „důsledkem vtěleného a svátostného charakteru křesťanství.“¹¹ Podobně dává imaginativnímu pochopení pravdy ústřední roli také anglikánský a katolický teolog a filozof John Henry

---

¹⁰JOHNSON, S. *The Life of Cowley*. Dostupné na WWW: <<http://ethnicity.rutgers.edu/~jlynch/Texts/cowley.html>>.

¹¹AVIS, P. *God and the Creative Imagination*, s. 8.

Newman.¹² Autor knihy *Faith, Hope and Poetry* Malcolm Guite¹³ hovoří o poetické imaginaci jako o způsobu poznání. Pro zkoumání významu poetické imaginace v dílech anglikánských básníků metafyzické poezie je přínosná také osobnostní rozdílnost tří vybraných autorů, což také v závěru ukazuje rozličnost pojetí totožných témat.

Metafyzičtí básníci se však nevyznačují teologickou příslušností k anglikánství. Jako příklad katolicky zaměřené poetické imaginace metafyziků uvádím stručně základní odlišnosti i shody v díle Richarda Crashawa (1613–1649), který si formou ani originalitou jazyka nezádá s ostatními metafyzickými básníky, přesto vidíme posun jeho díla ve směru katolické teologie ve výběru teologických témat i jejich uchopením. Jako shrnutí základních prvků a propojení anglikánské spirituality s poetickou imaginací vybraných děl metafyzických básníků 17. století uvedu podrobný rozbor slavné básně G. Herberta *Velikonoce*, kde vidíme propojení jazyka Bible a BCP s originalitou jazyka metafyzického básníka 17. století.

Na základě etymologie pojmu *lyrika* odvozeného od slova *lyra*, tedy text původně zamýšlený pro zhudebnění, se nabízí úvaha o úloze a vlivu současné hudby a všeobecné obliby písňových textů. Velké popularitě se také těší spiritualita jako taková, v našem postmoderním věku sahá od buddhistických mnichů přes spiritualitu dalajlamy po různé rozpravy o duši a psychologii duše člověka. Nemůžeme opomenout ani význam anglického jazyka jako jednotícího prvku komunikace a globalizace trendů a hodnot. Kombinace tří výše zmíněných prvků – tedy poezie „písni“, spirituality a anglického jazyka – se zdá být dokonalým koktejlem šitým na míru dnešnímu „globálnímu“ člověku. Anglikánská spiritualita a básně metafyziků 17. století jsou tedy spojením tří aktuálních a populárních prvků dnešní společnosti.

K dosažení cíle této práce – tedy charakterizovat, prozkoumat, odkrýt a definovat poetickou imaginaci anglikánské spirituality v dílech tří metafyzických básníků 17. století – je použita obsahová analýza vybraných duchovních textů. Nejprve je charakterizována anglikánská spiritualita na základě hlavních teologických témat křesťanské spirituality, která vychází zvláště z díla Philipa Sheldraka *Spiritualita a historie* a A. E. McGratha *Christian Spirituality*. Teologická témata jsou dále

---

¹²1801– 1890.

¹³Malcolm Guite je básník a akademik žijící a pracující v Cambridge, mezi jeho současná díla patří např. *What Do Christians Believe?*, 2006; *Poetry, Playfulness and Truth...*, kapitola o teologii hry *Sen noci svatojánské*, šest básní v *Live Simply*, 2008. Jeho úvahy o poezii C. S. Lewise se objevily v *The Cambridge Companion to C. S. Lewis*, 2010. Srov. *Faith, Hope and Poetry. Theology and the Poetic Imagination*. Dostupné na WWW: http://www.ashgate.com/default.aspx?page=637&calcTitle=1&title_id=9646&edition_id=12376.

analyzována na základě bohoslužebného řádu BCP a je definován způsob, jakým vybraní autoři tato témata zpracovávají v podobě poetické imaginace. Zde je výchozím bodem koncepce poetické imaginace L. W. Countrymana. Texty jsou zvoleny na základě primární literatury, z níž je věnována pozornost pouze básním, které obsahují teologická témata. Získaná data jsou pak analyzována na základě narativního přístupu.¹⁴ Shrnuji historické, osobnostní i liturgické události, a tak i role a charaktery básníků a jejich děl.

Intelektuálním cílem výzkumu je zjistit, zda témata básní metafyzických autorů souvisejí s anglikánskou spiritualitou a v čem jsou typická. Praktickým cílem je pak otevřít diskusi o spiritualitě současného člověka, o hledání cest vyjádření teologických pravd srozumitelným jazykem. Řada teologických dogmat není jasně zprostředkována současnému Euroameričanovi, neoslovuje jeho zkušenost a hovoří jazykem, který je pro něj vágní. Poetická imaginace anglikánské spirituality podle mého názoru svou popularitou i vlivem až do současnosti potvrzuje schopnost tento dialog navazovat.

---

¹⁴ Srov. ŠVARŤÍČEK, R.; ŠEĎOVÁ, K.; a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.*

1 KŘEŠŤANSKÁ SPIRITUALITA

Musíme najít duchovní základy pro život, jinak zemřeme.

(Bill Wilson, osobní dopisy)

Tématem této práce je poetická imaginace v anglikánské spiritualitě 17. století. Pro její správné pochopení je zapotřebí vnímat anglikánskou spiritualitu v celkovém kontextu křesťanské spirituality a spirituality vůbec. Slovy anglického metafyzického básníka 17. století Johna Donna „žádný člověk není ostrov“. V případě Anglie sice můžeme hovořit o skutečném ostrově, jehož vzdálenost od kontinentální Evropy sehrála svou roli také ve spiritualitě království Anglie, tento ostrov však nezůstává zcela izolovaným ve smyslu víry a dějinného a společenského vývoje spirituality.

Následující stručný přehled rozdílných typologií spirituality nemá za cíl přesně formulovat hranice a vystihnout oddělenost jednotlivých spiritualit, ale právě naopak. Slovy znalce keltské a středověké spirituality Philipa Sheldraka¹⁵ nám typologie „pomáhají uchovat zvláštnosti specifických tradic a ocenit bohatou pluralitu v srdci křesťanské spirituality“.¹⁶ Pokud kdy v minulosti byla spiritualita vnímána jako stejná vždy a pro všechny, začalo se vytrácet povědomí o rozdílech mezi tradicemi a o pluralitě uvnitř těchto tradic. Duchovní tradice vznikají a vyvíjejí se v souladu s historickými okolnostmi, nejsou odtrženy od konkrétnosti světa a dějin. „Vždycky je to ‚nebe na zemi‘.“¹⁷

Níže uvedené typologie vycházejí především z díla A. E. McGratha *Christian Spirituality*. Nemůžeme je samozřejmě chápat jako dokonalé či kompletní, ale v rámci různých hledisek nám později v této práci umožní lépe specifikovat odlišnosti či důrazy anglikánské spirituality a následně pak její odraz v literárních dílech, konkrétně v anglické poetické imaginaci.

---

¹⁵ Philip Sheldrake je prorektorem a akademickým ředitelem Sarum College Salisbury, čestným profesorem na University of Wales, Lampeter, a hostujícím profesorem teologie na University of Notre Dame. Je autorem několika knih, včetně *Spirituality and History* (česky *Spiritualita a historie*), profesorem na katedře teologie a religionistiky durhamské univerzity. Srov. SHELDRAKE, P. *Spaces for the Sacred: Place, Memory, and Identity*.

¹⁶ SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie*, s. 203.

¹⁷ Tamtéž.

1.1 Pojem spiritualita

Slovo *spiritualita* vzniklo poměrně nedávno, bylo vytvořeno kolem roku 1500 a jeho užívání se rozšířilo až na konci 20. století. Přesto mnohé z toho, co je dnes nazýváno spiritualitou, směřuje spíše k pojmům jako „seberealizace“, „touha po sebezprosazení“, „sebeposedlost“, nebo slovy duchovního a autora knihy *Glorious Companions* Richarda H. Schmidta¹⁸ dokonce hraničí s „duchovní pýchou, nejsmrtelnějším ze smrtelných hříchů“. ¹⁹

Slovo *spiritualita* pochází z hebrejského slova *ruach*, což je termín většinou překládaný jako „duch“, ale také „dech“ nebo „vitr“. Latinské slovo *spiritus* má podobnou řadu významů, především „dech“ (tedy něco fyzického, ale neviditelného). *Spiritus* měl však také důležitý druhý význam – „inspirace“, což doslovně znamená „vdechovat“. Slovo *spirit* pak začalo označovat neviditelné, ale skutečné kvality, které utvářely život člověka či společenství – např. lásku, odvahu, pokoj nebo pravdu. Vlastní „duch“ (*spirit*) člověka či společenství je jejich vnitřní identitou, duší. Hovoříme-li o „duchu“, máme na mysli to, co dává život, oživuje dalšího. „Spiritualita“ se proto zabývá fungováním víry v reálném světě, tím, co vede a motivuje člověka, pomáhá udržovat a zlepšovat jeho život. Nejedná se pouze o myšlenky, ale také o chápání a prožívání života.

Spiritualita má silnou vnitřní dimenzi, je především vnitřním vztahem jednotlivce s Absolutnem, Nejvyšší pravdou či Bohem, ale ovlivňuje také jeho vnější chování. Není člověka, který by byl „sám“, vše lidské se rodí, utváří a je vyjádřeno v kontextu společenství. Ve spiritualitě jde tedy o interakci mezi jedincem a Absolutnem, Nejvyšší pravdou, Bohem, ale zároveň o interakci, ve které je osobnost jedince utvářena společností a kulturou. L. W. Countryman tak v souvislosti se spiritualitou zdůrazňuje dimenzi jednotlivce i komunity. I když „konečné jádro spirituality leží u jednotlivce, není vlastnictvím jednotlivce.“²⁰

Pro vyjádření nepojmenovatelného tajemství se naše slova stávají slabšími a méně přesnými, nastupují metafory a jen skrze ně pak může být všudypřítomné tajemství skutečnosti popsateľné. Není ovšem snadné z literatury spiritualitu definovat, rozlišit, co

---

¹⁸ R. H. Schmidt působil třicet let jako episkopální farář v Západní Virginii, Missouri a v Alabamě, vedl kurzy náboženství na vysoké škole a je autorem několika publikací o náboženství, např. *The Episcopalian*.

¹⁹ SCHMIDT, R. H. *Glorious Companions*, s. xi.

²⁰ COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 17–20.

patří k dobré antropologii a co se už vymezuje jako spiritualita. Také rozprava o vztahu spirituality a teologie je podle P. Sheldraka v mnoha ohledech stále ještě na raném stupni vývoje. Současný přístup ke spiritualitě je stále více interdisciplinární, musíme se opírat jak o historii a teologii, tak o humanitní a společenské vědy a o literární teorii.²¹ Takovému hledisku je uplatněno i v této práci, s vědomím množství rozličných vlivů se snaží naznačit možné souvislosti.

1.2 Židovská a řecká tradice

Propojení mezi „dechem“ a „duchem“, mezi fyzickým a duchovním, je zásadní pro porozumění jedné ze dvou velkých tradic, které pomáhaly tvořit křesťanskou spiritualitu. Jde o židovskou tradici, která je zvláštním způsobem vyobrazena v Bibli. Když v úvodních verších Písma hovoří autor knihy *Genesis* o „duchu Božím“, který se „vznášel nad vodami“, slovo *ruach* přeložené jako „duch“ může být, jak již bylo řečeno, stejně dobře přeložené jako „dech“, což je zásadní. Hebrejšтина zná rozdíl mezi fyzickým, materiálním světem a zcela odděleným duchovním světem. Oba jsou neoddělitelně spojeny. Dech nebo duch Boží pracuje společně se „slovem“ Božím: Bůh promluvil („Bud' světlo!“), a co Bůh řekl, bylo, dostalo dech, stalo se živým. A tak *spiritualita* je v hebrejské tradici Písma tím procesem, kterým Bůh neustále jedná a oslovuje chaos našich životů a našeho světa, přináší smysl, identitu a řád. Tento základní pojem je dále rozšířen v Novém zákoně, zvláště v listech apoštola Pavla. Jeho známé rozlišení mezi „tělem“ a „duchem“ by mohlo být snadno mylně pochopeno jako vyjádření naprostého oddělení tělesného od duchovního, ale Pavel byl Žid a jeho myšlenka je založena na židovských představách. „Tělem“ nemá na mysli to, co je fyzické, ale vše v životě (včetně náboženství), co je viděno úzce materialisticky, je z tohoto světa, sebestředné. Naopak „duchem“ má na mysli vše v životě (včetně fyzického života), co je spatřováno v perspektivě vztahu s Bohem skrze Ježíše Krista. A tak křesťanská spiritualita znamená více než jen pokračování Boží práce stvoření. Označuje vše, co je zahrnuto v životě „podle ducha“, svobodnou závislost na milosti, touhu po „ovoci ducha“ (Gal 5,22) a především zakoušení třetí osoby Boha Ducha

---

²¹ Srov. SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie*, s. 13.

svatého působícího v nás. Duch svatý mění náš vzlyk a touhy v modlitbu (Řím 8,26) a proměňuje nás v jedinečný Boží lid. Apoštol Pavel to popisuje takto (2 Kor 3,17–18): „Duch je tím Pánem, kde je Duch Páně, tam je svoboda. Na odhalené tváři nás všech se zrcadlí slavná zář Páně, a tak jsme proměňováni k jeho obrazu ve stále větší slávě – to vše mocí Ducha Páně.“ Vyjádření slovy „nás všech“ tedy znamená, že sláva Boha se zrcadlí nejen na naší náboženské nebo „duchovní“ části. Pavel věřil, že také tělo povstane ve vzkříšení a bude věčně žít v nebesích. A jde dokonce tak daleko, že uvádí, „že i samo tvorstvo bude vysvobozeno z otroctví zániku a uvedeno do svobody a slávy dětí Božích“ (Řím 8,21) jako dovršení toho, co započalo dechem nebo duchem Božím, který se vznášel nad vodami chaosu.

Tento pohled na spiritualitu budeme dále sledovat právě v dílech anglikánských autorů, kterými se tato práce zabývá. Stane se stěžejním pohledem, který básníci vyjádřili nejen ve svém díle, ale který přetrval jako charakteristický rys duchovní literatury anglického jazyka v některých dílech do dnešní doby.

Druhou starověkou tradicí, která měla značný vliv na vývoj spirituality, je řecká tradice vyjádřená zvláště v myšlení Platona. Zatímco židovská tradice udržuje spojení mezi tělesným (fyzickým) a duchovním, Platon se snaží o jejich rozdělení. Pro něj, zjednodušeně řečeno, je „duchovní“ to, co je dobré (neviditelné, nehmotné, nesmrtelné), zatímco vše „fyzické“ je špatné nejen proto, že zanikne, ale také proto, že nás snižuje a poutá nás k přizemnosti. Podle Platona se každá lidská bytost skládá z fyzického těla a neviditelné duše. Tělo je pomíjivé a nakonec bezcenné, zatímco duše je nesmrtelná, přišla z neviditelného duchovního světa a tam se po smrti vrátí. Vliv platonismu na křesťanství byl obrovský nejen v prvních stoletích života církve. Mnohé křesťany vedlo toto učení k tomu, že „spiritualitu“ chápali jako zásadně odmítající svět. „Spiritualita“ byla ztotožňována s praxí kázně (asketismem), která měla potírat a měnit fyzické touhy a pomáhat zakoušet život z Ducha, jak jen to bylo v tomto světě možné. Ale v platonismu nacházíme také kladný prvek – zaměření na krásu, čistou přitažlivost, kdy je zbožný a duchovní svět nazírán jako naplnění všech našich nejhlubších tužeb. To dávalo křesťanské spiritualitě dynamiku a energii, kterou by jinak ztratila.

Obecně tedy dala židovská tradice spiritualitě její důraz na integraci a její představa svatosti zahrnuje každou stránku života jednotlivce i společenství – od chovu dobytka po chválu Boha (viz Leviticus 19). Řecká tradice dala spiritualitě její důraz na nepomíjející touhu nejen opustit tento svět kvůli tomu příštím, ale zakoušet a ukazovat příští svět uprostřed tohoto. Obojí dalo a stále dává křesťanské duchovní

tradici překvapující životnost a tvořivost, uschopňující ty, kteří ji berou za vlastní, pohlížet na život ne jako na předem určený zvyk nebo jednoduše pouze jako na cestu, ale jako něco přitažlivého a podnětného – jako „dobrodružství“.²²

1.3 Základní prvky křesťanské spirituality

Mluvíme-li o spiritualitě obecně jako o životě víry v reálném životě, týká se křesťanská spiritualita života plynoucího ze setkání s Ježíšem Kristem. Pojem *spiritus*, který je kořenem našeho dnešního výrazu *spiritualita* (viz kapitola 1.1), spojuje dvě oblasti křesťanské spirituality: porozumění významu života ve vztahu s Kristem a praxi zbožnosti, která slouží k růstu a zachování tohoto vztahu. Křesťanská spiritualita je hledáním a touhou po naplněném životě, který vychází z víry a hodnot křesťanství. Úkolem křesťanské spirituality je pak „oživovat“ či „dávat dech“, „ducha“, „oheň“ našim životům, prohlubovat náš „život v Boží přítomnosti“.²³

Podle McGratha²⁴ můžeme v křesťanství spatřovat tři prvky, které určují křesťanskou spiritualitu. Jde v první řadě o **soubor vyznání**, u kterých i přes rozdíly mezi jednotlivými denominacemi, snadno definujeme společné základy víry. Tato vyznání mají zásadní vliv na způsob života křesťanů. Za druhé existuje soubor hodnot křesťanství, **křesťanská etika**, což ovšem neznamená, že je křesťanství souborem pravidel, kterými se křesťané mechanicky řídí. Jde spíše o soubor hodnot, které vyplývají ze skutečnosti vykoupení a jsou přímo spojeny s charakterem Ježíše Nazaretského. Život naplněný Duchem má pak ztělesňovat křesťanské hodnoty podle Ježíšova příkladu. Třetím charakteristickým rysem je podle McGratha **způsob života**. Křesťanský život nespočívá pouze ve vyznání a hodnotách, ale ve skutečném životě, který tyto myšlenky a hodnoty vyjadřuje a ztělesňuje. Každodenní život věřícího je jeho vírou ovlivněn, což je zvláště zjevné v pravidelné účasti na bohoslužbách a jiných aktivitách křesťanského společenství určených ke společné modlitbě a chvále Boha. Existuje řada různých způsobů vyjádření víry a část tohoto prožívání života tvoří základní prostor, který začal být nazýván „spiritualitou“.

²² MURSELL, G. (ed.) *The Story of Christian Spirituality*, s. 9–10.

²³ Tamtéž, s. 9.

²⁴ Srov. McGRATH, A. E. *Christian Spirituality*, kap. 3.

Na základě výše zmíněného je ovšem důležité rozlišovat mezi křesťanskou spiritualitou a doktrínou. Ve spiritualitě nejde o vědomosti o Bohu, ale o poznávání a „zažívání Boha v plnosti, a o proměnu existence na základě křesťanské víry“.²⁵ Křesťané nacházejí to, co je důležité, cenné a krásné v osobě Ježíše Krista, ale tento vztah s Ježíšem Kristem je pěstován rozdílnými způsoby.

Vše tedy můžeme shrnout ve větě, že křesťanská spiritualita je odrazem celkového křesťanského úsilí o dosažení a udržení vztahu s Bohem, do kterého je zahrnuta jak „veřejná bohoslužba, tak osobní zbožnost a jejich důsledky v životě křesťana“.²⁶ Slovo „spiritualita“ se snaží vyjádřit „vědomou odpověď člověka Bohu, jejíž podoba je jak osobní, tak i církevní. Stručně řečeno je jí „život v Duchu“.²⁷

1.4 Typologie spirituality

Nemůžeme hovořit o jediné typologii spirituality, neboť každá typologie je založená na relativních hodnotách a omezených perspektivách. Žádná typologie není kompletní a dokonalá, a nesmíme podlehnout touze absolutizovat rozdíly či síť různých vlivů vměstnat do zjednodušených vzorců. Typologie je zapotřebí užívat k „posílení vědomí nezměrného bohatství Božích setkání s lidmi“²⁸ Typologie mohou zkreslováním či přeháněním definic vybudovat překážky, které křesťanům stíží vzájemné porozumění, na druhé straně je pokus přehlížet rozdíly ve jménu jakési univerzální spirituality nerealistické i nebezpečné. „Aby člověk mohl užitečně proniknout do nějaké neznámé kultury, potřebuje skutečně vědět, kam patří“.²⁹ „V tomto kontextu nám typologie mohou pomoci nejen pevněji zakotvit v tom, co je typické pro naši vlastní tradici, ale zároveň i objevovat téhož milujícího Boha v tom, co je jiné a co leží za našimi známými obzory.“³⁰ S tímto přístupem tedy budeme pohlížet na následující typy křesťanské spirituality.

---

²⁵ McGRATH, A. E. *Christian Spirituality*, s. 4.

²⁶ Tamtéž, s. 2.

²⁷ SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie*, s. 46.

²⁸ Tamtéž, s. 203.

²⁹ Tamtéž, s. 204.

³⁰ Tamtéž, s. 204.

1.5 Typy křesťanské spirituality³¹

Užívání jednotného termínu *křesťanská spiritualita* by mohlo naznačovat existenci jednotné entity, ale i přes společný základ křesťanských představ shrnutých např. ve vyznání, existuje řada odlišností v interpretaci těchto představ, zejména ve formách církevního uspořádání a života. Na vytváření spirituality mají vliv různé faktory, mezi nimiž je samozřejmě nejdůležitějším **teologie**. Pro rozlišení a poznání bohatství spirituality je podle McGratha zásadní také zohlednit **osobní postoje, denominační otázky a postoje ke světu, kultuře a dějinám**. Pro správnou interpretaci a pochopení významů dané spirituality je také třeba porozumět historické situaci autora i čtenáře; například rozvoj řeholního života v západní spiritualitě, který je základem mnoha duchovních tradic.³² Proto i v našem zkoumání anglikánské spirituality nebude chybět mimo teologického také hledisko historické, osobní i denominační.

1.5.1 Teologické hledisko

Z teologického hlediska existují různé křesťanské hodnoty a vyznání, které dávají vznik rozdílným spiritualitám, například s odlišnými přístupy k Marii, různými pohledy na svátosti, skutečnou přítomnost Boha ve světě i na význam symbolů a určitých míst. Teologické hledisko vykrytalizovalo jednak v denominačních rozdílech spirituality (viz kap. 1.5.3), ale souviselo také s historickými danostmi, jakými jsou například dostupnost různých zdrojů spirituality, gramotnost atd. V souvislosti s anglikánskou církví hraje významnou úlohu otázka jazyka a gramotnost v období renesance.

1.5.2 Osobnostní hledisko

Ve vztahu ke spiritualitě hraje významnou roli osobní situace jednotlivce či skupiny. Různí se osobnostní parametry, které můžeme označit jako estetické, psychologické a sociologické. V estetice se mohou lišit pohledy na otázku, jaký jazyk, hudba či architektura jsou považovány za „krásné“. Jde o záležitost vkusu, kterou nelze

---

³¹ Srov. McGRATH, A. E. *Křesťanská spiritualita*.

³² Srov. SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie*, s. 15.

spiritualitě určovat teologickými úvahami. Psychologické rozdíly existují například ve schopnosti verbálního nebo vizuálního myšlení. Spiritualita pak může obsahovat úctu a zbožnost v mluvené formě, v kázání nebo v obrazech, představách, umění, ikonách. Sociologický pohled spatřuje rozdíly ve spiritualitě na základě pohlaví, společenské třídy či rasy. I kdyby tedy všichni lidé sdíleli shodné teologické představy, rozdíly jejich osobností a společenské situace by vedly ke vzniku mnoha spiritualit. To je zvláště u tak intimních projevů individuální spirituality, jakou je poetika, velmi důležité vzít v potaz.

1.5.3 Denominační rozdíly

Z různých teologických důrazů vznikly spirituality odlišné či typické v rámci jednotlivých denominací. Představíme si jen stručný přehled, při kterém budeme vycházet z McGrathovy *Christian Spirituality*.

Hovoříme-li o **katolicismu** (rozšířený římský katolicismus), je vzhledem k jeho složitosti étos jen těžko shrnutelný. Přesto McGrath uvádí alespoň základní body zvláště důležité pro katolickou spiritualitu, kterými jsou: chápání církve jako viditelné božské instituce, která je založena na božské skutečnosti (svátosti), společné vědomí křesťanského společenství („Tělo Kristovo“) a vědomí křesťanské autority. Katolická církev je silně liturgická, víru a její formy lze charakterizovat latinským *lex operandi, lex credendi*.³³ Liturgie se mj. pokládá za prostředek udržování kontinuity apoštolské tradice. Katolictví silně zdůrazňuje myšlenku komunikace Kristovy spásy skrze svátosti. Pravidelnému liturgickému životu církve dominuje svátost eucharistie, ve které je zpřítomňováno tělo a krev Krista tady a teď. Katolictví je také blízká role světců a Panny Marie jako přímluvců živých a mrtvých, úcta k Marii a lidová spiritualita s tím související.

Pravoslaví má silný smysl pro historickou kontinuitu rané církve, důraz klade na díla starocírkevních otců, jakými byli Řehoř z Nyssy, Řehoř Naziánský a Jan z Damašku. Velkou roli v pravoslaví hraje *paradosis* (tradice). Víra je spíše než dogmaty vyjádřena liturgickou poezií, pravoslavná teologie je v podstatě theopoetická. Charakteristické pro teologii je dogma o Svatém Duchu pocházejícím jen z Otce a chápání spásy skrze vtělení a „zbožštění-splynutí s Bohem“. Bůh se stal člověkem,

---

³³ Lze přeložit jako „způsob, jakým se modlíte, určuje, jakým způsobem věříte“. McGRATH, A. E. *Křesťanská spiritualita*, s. 31.

abychom se my jednoho dne stali božskými. Tato myšlenka se stala podkladem pro mnoho úvah i v současném pravoslaví. Důsledkem je např. myšlení typické pro Athanasia, kdy spása spočívá v lidské účasti na Božím bytí. „Okny vnímání“, která nám dovolují spatřit záblesk božské reality, jsou ikony (umožněné skrze vtělení). Důraz se klade také na modlitbu k Ježíšovi: „Pane Ježíši Kriste, Synu Boží, smiluj se nade mnou (hříšným)“. Vysoko se cení mnišský život a většina biskupů jsou někdejší mniši.

Protestantismem často chápeme církve, které svými historickými počátky sahají do evropské reformace 16. století. Některé z těchto proudů je nutné pokládat za „široké církve“, které zahrnují jak části nakloněné katolicismu, tak reformaci. Příkladem je zde anglikánství a jeho podoba anglikatolicismu i evangelictví. **Evangelikální protestantismus** zdůrazňuje roli Bible. Spirituality často obsahují veřejná či soukromá čtení Písma. Reformátoři také vyžadovali všechny formy veřejného vzývání Boha v jazyce, kterému rozumí prostý lid. Evangelický étos má čtyři hlavní příznačné rysy – důraz na Bibli, na spasení skrze smrt Ježíše Krista na kříži a na potřebu osobního obrácení a „znovuzrození“ (viz Jan 3,1–16). Této spiritualitě také vévodí důraz na obrácení druhých ke Kristu.

Anglikánství je silně liturgické (*lex orandi, lex credenda*), je také založeno na svátostech jako na „oknech“ a „dveřích“ ke skutečné přítomnosti Boha na tomto světě ve stvoření. Anglikánství klade důraz na vtělení, kdy Bůh „na sebe vzal“ část stvořeného řádu. Důležitou roli hraje dobrota stvoření a fyzického světa, která vychází ze svátostného vidění světa a důrazu na vtělení. Anglikánskou spiritualitou se budeme podrobněji zabývat v 2. kapitole.

1.5.4 Postoj ke světu, kultuře a historii

Na základě analýzy metodistického spisovatele Geoffrey Wainwrighta napsal harvardský teolog H. Richard Niebuhr studii *Christ and Culture* (1951, Harvard), ve které navrhuje pět kategorií spirituality podle přístupu ke světu, kultuře a historii.³⁴ Tyto kategorie získaly význam v křesťanské diskusi o sociální etice a také v rozborech typů spirituality. První typ se nazývá „**Kristus proti kultuře**“ (*Christ against culture*) a na opačném pólu „**Kristus kultury**“ (*Christ of Culture*). Další tři typy jsou svým postojem k dějinám vyváženější: „**Kristus nad kulturou**“ (*Christ above culture*),

---

³⁴ Srov. SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie*, s. 200–203, pořadí podle této knihy.

„**Kristus a kultura v protismyslu**“ (*Christ and culture in paradox*) a „**Kristus, který přetváří kulturu**“ (*Christ, the transformer of culture*).³⁵

První dva typy stojí vůči sobě v naprostém protikladu. Ve spiritualitě „**Kristus proti kultuře**“ je svět nepřátelským prostředím pro Kristovu víru a činnost, je v rozporu s Božím královstvím. Hlavním postojem je tedy únik a odřikání, měli bychom se zřítí tohoto světa. Eschatologie je zde eschatologií konfliktu, kdy Boží království nahrazuje tento svět, „ještě není“, nebo dokonce „nikdy nebude“, protože svět lidských dějin nemůže být spasen. V rámci tohoto chápání existuje také méně častý směr, který říká, že Boží království je přetvořeno v přítomnost ve zvláštních komunitách s výsadním postavením, které stojí stranou. Projevem této spirituality může být mučednictví, prvotní monasticismus, letniční hnutí, také mnišská spiritualita, vytvoření alternativních křesťanských komunit okolo radikálních reformátorů (např. Amish). Nebezpečím tohoto typu může být podceňování světa jako předmětu Boží lásky.

Opakem předešlého typu je „**Kristus kultury**“, zjednodušené přijímání světa, jaký je. Tento typ eschatologicky zcela ztotožňuje Boží království se světem nebo se úplně vyhýbá eschatologickému jazyku, protože k žádnému pádu nedošlo. Projevy mohou být politicky konzervativní nebo liberální. Příkladem je imperiální křesťanství pozdního období římské říše, říšská církev nacistického Německa nebo „světské město“ Harveye Coxe. Paradoxně do této skupiny Wainwright řadí také puritánské teokracie, které jako reakci na zesvětštěné náboženství sakralizovaly společnost. Tento typ je představován jako znetvořující a nedostačující.³⁶

Vyváženější je postoj „**Kristus nad kulturou**“, který zdůrazňuje kladný pohled na lidství a kulturu, ale uvědomuje si také potřebu očišťování. Milost se staví na přirozenosti a je velmi ceněno vtělení. Eschatologicky si tento typ váží stvoření jako takového, ale dodává, že Kristus svým vykoupením celé stvoření pozvedá. Wainwright jako zástupce uvádí mj. Tomáše Akvinského, Karla Bartha a Charlese Wesleye, estetickou spiritualitu ikon a většinu ortodoxní teologie všeobecně. Kultura není dokonalá ani špatná, ale může být povznesena a proměněna vírou a prací věřících. Svět a stvoření je dobré, ale nedokonalé, očekává naplnění, a tak často přináší spirituality, které kladou důraz na svátostný pohled na přírodu a vtělení. Tento postoj znamená vyhraněné pozitivní chápání vztahu mezi vírou a sekulární kulturou. Příkladem je

---

³⁵ Sheldrake upozorňuje na skutečnost, že Wainwright ve svém dělení zcela opomíjí mysticismus, který nelze zařadit jako jednu z tradic.

³⁶ SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie*, 200–202.

období tzv. teologie císařství, kdy se křesťanství stalo oficiálním náboženstvím římského císařství. Řím se stal novým Jeruzalémem, byl božsky ustanoven, aby vládl světu. Podobný postoj zastává německý protestantský liberalismus 19. století, podle kterého jsou lidské dějiny a civilizace božsky vedeny k dokonalosti.³⁷

Čtvrtý postoj nazývá Wainwright „dualistickým“, protože od středu inklinuje spíše k pozici, která popírá svět. V postoji „**Kristus a kultura v protismyslu**“ se Bůh zjevuje, ale je také skrytý, vykupuje, ale také soudí. Spirituality tohoto typu jsou „paradoxní“, zdůrazňují boj a konflikt. Eschatologicky je „nyní“ a zároveň „ještě ne“. Často má apokalyptický tón. Jako příklad uvádí Wainwright Luthera a současné pokračovatele jeho tradice Bonhoeffera a Dag Hammarskjölda, syrské, irské, ruské svaté blázny a Jean-Josepha Surina, jezuitu ze 17. století.

Svět je někdy v přímém konfliktu s křesťanskou vírou a praxí, někdy však ne. Pravý křesťanský život proto zahrnuje napětí mezi světem a vírou, někdy také utrpení v postoji proti světu.

Hlavní charakteristikou posledního typu „**Kristus, který přetváří kulturu**“ je důraz na přeměnu. Na svět je potřeba nazírat pozitivně, radikální zkaženost mu není vlastní, ale je jen překroucením dobra. Hlavní roli tedy hraje proměna, obrácení a znovuzrození. V této proměně se však nespátřuje nynější skutečnost, ale budoucí naděje. Součástí tohoto typu jsou duchovní růst a vývoj v radikální závislosti na Bohu, podle vzoru Ježíšovy smrti a vzkříšení. Eschatologie tohoto postoje tvrdí, že počátky Božího království jsou v dějinách, v procesu umírání hříchu a života v Bohu. Tento proces je teprve před završením, a proto je tu vždy snaha naléhavě usilovat o konečný cíl. Do tohoto typu spadá např. sv. Augustin (s možnými výtkami), raný metodismus a wesleyanismus obecně i „rozvinutý“ náboženský život (jako opak prvotního monasticismu) žebravých mnichů a jezuitů. Wainwright tu také hovoří o Armádě spásy, kterou považuje za svátostnou, i když nemá žádné svátosti, a osvobozenou spiritualitu latinskoamerických základních komunit.

---

³⁷ McGRATH, A. E. *Křesťanská spiritualita*, kap. 3.

1.6 Základní teologická témata křesťanské spirituality – víra a doktríny³⁸

Spiritualitu můžeme nazývat křesťanskou v případě, že „křesťanské představy působí na spiritualitu a spiritualita na ně.“³⁹ Zjednodušeně pak můžeme tvrdit, že teologie se zabývá teorií křesťanského života a spiritualita jeho praxí. Můžeme také vztah mezi teologií a spiritualitou hodnotit pozitivně v úloze teologie jako rámce, do kterého by bylo možné spiritualitu zasadit.⁴⁰

McGrath ve svém *Úvodu ke křesťanské spiritualitě* jmenuje sedm oblastí křesťanské teologie, které mají specifický význam pro spiritualitu. Vedle nich pak působí samozřejmě také například **charakteristika církve** nebo **svátosti**. Pro účely této práce tedy nejprve krátce shrneme těchto sedm kamenů víry či doktrín a navážeme na ně v kapitolách souvisejících se specifiky anglikánské spirituality a v rozboru vybraných děl metafyzických básníků. Základními teologickými tématy tedy jsou **stvoření, lidská přirozenost a určení, Trojice, vtělení, vykoupení, vzkříšení a naplnění**.

1.6.1 Stvoření

Stvoření je jedna z nejzákladnějších náboženských myšlenek. Bůh je Stvořitel a udržovatel světa. Liší se však způsoby chápání Boží stvořitelské činnosti. V první řadě termín „emanace“ chápe stvoření světa jako záplavu Boží tvořivé energie, podobně jako sluneční světlo ukazuje vlastnosti slunce, ukazuje stvoření Boží přirozenost. Dalším přirovnáním je „stavba“ nebo „budování“, kdy je Bůh chápán jako dokonalý stavitel, který záměrně buduje svět (Ž 127,1). Boží stvoření může být také vnímáno jako umělecké dílo, stvoření jako Boží nádherné umělecké dílo vyjadřující osobnost umělce.

Učení o stvoření potvrzuje dobrotu stvoření, vede k myšlení, že není potřeba vzdálit se od světa, abychom se přiblížili Bohu. Péči o svět, životní prostředí, všechna stvoření a lidské bytosti je možno považovat za duchovně důležité. Díky a skrze stvoření můžeme o Bohu něco zjistit. Zkoumat přírodu tedy znamená poznávat něco z Boží

---

³⁸ Srov. McGRATH, A. E. *Christian Spirituality*, kap. 4.

³⁹ McGRATH, A. E. *Křesťanská spiritualita*, s. 47.

⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 51.

moudrosti a vznešenosti. Pocit úžasu, který vyvolává svět (vesmír atd.), je součástí Božího úžasu. Tento postoj nabízí také významný podnět přírodním vědám.

1.6.2 Lidská přirozenost a určení

Pochopení lidské povahy je klíčové pro jakoukoli formu spirituality. Lidství je stvořeno k „obrazu Božímu“ (Gen 1,27), což je možné chápat jako lidskou schopnost uvažovat a tvořit nebo jako základ pro vztah mezi člověkem a Bohem. V křesťanské tradici můžeme spatřovat tři principy, na kterých se tento vztah vytváří: zaprvé jde o lidský výkon, což je podpořeno v pravoslaví, překvapivě i zčásti v učení Johna Wesleyho o „stavu posvěcující milosti“. Druhou linií je duchovní rozvoj jako důsledek činnosti člověka ve spolupráci s Boží milostí. Křesťanský život je spoluprací věřícího a Boha, i když není rovnoprávná. Třetím hlediskem je Boží milost, která působí na v podstatě pasivní lidskou podstatu. Tento názor sdílí mnozí reformovaní a luteránští autoři.

Lidství bylo stvořeno *Bohem a pro Boha*, což Augustin shrnuje úvahou „Učinil jsi nás pro sebe sama a naše srdce zůstává neklidné, dokud nenajde spočinutí v tobě“⁴¹, není možné být plně člověkem bez úsilí najít Boha a zároveň prohloubit náš vztah k Bohu. Prohloubení našeho vztahu s Bohem vyžaduje „otevření“ se Boží „milosti“, což je činem lidské vůle, jejím aktivním rozhodnutím.

1.6.3 Trojice

Trojice, tedy skutečnost, že existuje jeden Bůh ve třech osobách, je tajemstvím, které nebude pro lidskou bytost nikdy zcela pochopitelné. Můžeme se nesprávně domnívat, že každý jednotlivý úkon znamená činnost jedné osoby Trojice, ale všechny tři osoby se vždy podílejí na každém viditelném skutku Božím. Ve spiritualitě je právě tato skutečnost vyjádřena jednak v rámci bohoslužby, kdy uctíváme a modlíme se *k Bohu, skrze Krista, v Duchu*. Trojice je vzorem dokonalého společenství sobě rovných, uprostřed těchto vztahů panuje Boží láska. Lidský jazyk ani lidská představitivost neumí toto bohatství a dokonalost Boha lidskými slovy zachytit, jedinou reakcí na toto tajemství je úcta a zbožnost.

---

⁴¹ AUGUSTINUS, A. *Vyznání*, s. 10.

1.6.4 Vtělení

Druhá osoba Trojice – Ježíš Kristus, Logos neboli Slovo – je plně Bohem a plně člověkem, což bylo v teologii definitivně ustanoveno na chalcedonském koncilu v roce 451. Ježíš „je obraz Boha neviditelného, prvorozený všeho stvoření“, skutečné poznání Boha je tak lidsky možné, neboť Bůh sám sebe v Ježíši zjevil v plně lidské podobě. Tato skutečnost ospravedlňuje používání obrazů (např. ikon v pravoslaví) při našem hledání Boha. Jako člověk v Ježíši Kristu se Bůh zapojil do bolesti a utrpení stvoření. Bůh trpí spolu s námi, rozumí našim starostem. Tím, že se stalo Slovo tělem, je potvrzena dobrota stvoření ve své tělesnosti a smyslovosti.

1.6.5 Vykoupení

Vykoupení světa je založeno na smrti a vzkříšení Ježíše Krista, na Kristově kříži, který se tak stává symbolem Ježíšovy dokonalé oběti, vítězství nad hříchem a smrtí. Kříž je základem pro odpuštění hříchů člověka a zároveň nádherným důkazem Boží lásky k člověku. Z lásky ke stvoření a člověku Ježíš trpěl a vzal na sebe utrpení a bolesti světa, aby tak přemohl smrt a smazal lidský hřích. V tomto činu lásky se zjevuje vysoká cena lidského spasení, obrovská hodnota člověka v Boží perspektivě. Kříž se stal symbolem v mnoha podobách s plností všech výše zmíněných významů a literatura kříže je nedílnou součástí také anglikánské zbožnosti, např. v díle Isaaca Watta.

1.6.6 Vzkříšení

Ježíš Kristus vstal z mrtvých, hrob, do kterého bylo jeho tělo uloženo, zůstal podle svědků prázdný, jeho učedníci ho viděli a zakoušeli jej jako živou osobu. Vzkříšení slavené o velikonočních svátcích je nejdůležitějším křesťanským svátkem roku. Potvrzuje vzkříšení Ježíše jako Spasitele a živého Pána, a tak i křesťanskou naději v osobní vzkříšení a věčný život v Božím království. Ve světle této naděje a touhy po naplnění se již není třeba bát smrti.

1.6.7 Naplnění

Můžeme žít v jistotě naděje, že všechny věci dojdou naplnění v „nebeském Jeruzalému“, Boží království, které s Ježíšem začalo jako zasazené hořčičné semínko („nyní“), dojde naplnění („ještě ne“). Společenství spravedlivých bude žít v plné přítomnosti Boha ve věčném království popisovaném v podobenství jako silně společenské (hostina, svatba, město). Existuje zde však napětí mezi životem v Božím království „nyní“ a „ještě ne“, život může být spatřován jako pouť do Nového Jeruzaléma, nebeského města, může obsahovat „záblesky zaslíbené země“.

2 ANGLIKÁNSKÁ SPIRITUALITA

Anglikánská spiritualita je samozřejmě součástí křesťanské spirituality, navazuje na řadu proudů a děl autorů kontinentální Evropy a pokračuje v náboženské tradici započaté uprostřed Judey. Anglikánská spiritualita si však také vytvořila své specifické akcenty, které souvisejí jednak s izolovanou polohou země, historickým vývojem vládnoucí moci, ale také s rozvojem mateřského jazyka a specifickým způsobem vyhranění se uprostřed tvrdých bojů reformace v centru Evropy. Pro pochopení vývoje, souvislostí i charakteristických rysů anglikánské spirituality, která se pak také zásluhou různých okolností jedinečně vepsala do anglické poetiky, se zaměříme na charakteristiku Church of England, její liturgii v podobě BCP a její základní teologická témata.

2.1 Anglikánství

Slovo *anglikánství* pochází z 19. století, bylo vytvořeno krátce po americké revoluci, kdy Američané, kteří byli členy Church of England, ale nechtěli již patřit k církvi, která požaduje modlitby za britskou svrchovanost. Jinak nechtěli církev měnit, a tak založili novou, nezávislou církev, která udržovala bohoslužbu, učení i duchovní úřad Church of England. Arcibiskup z Canterbury velmi brzy rozpoznal, že nově založená církev je s ním „ve společenství“. Dnes je tato americká větev anglikánské církve nazývána episkopální církví Spolu s ní dnes tvoří anglikánství 38 nezávislých církví po celém světě. Hovoří se o nich jako o „provinciích“ (provinces) anglikánského společenství (Anglican Communion). Anglikánství nemá centrální autoritu. Jako hlava anglikánské rodiny jedná arcibiskup z Canterbury, má roli organizátora a hostitele, ale uplatňuje tuto autoritu pouze v rámci Church of England.

S více než sedmdesáti miliony následovníků po celém světě je anglikánství jedno z nejrozšířenějších vyjádření křesťanství.⁴² Od svého vzniku na základě konfliktu s Římem v 16. století přes jeho expanzi společně s britským impériem se do dnešní doby rozrostlo do řady národních církví po celém světě.⁴³ V centru anglikánství zůstala myšlenka národní církve, která jedná nezávisle na ostatních, ale vzhledem k uvolnění starých koloniálních pout a společné historie i jazykové identity docházelo ke vzniku anglikánských církví po celém světě s minimálním doktrinárním vztahem.

Harvey H. Guthrie navrhuje rozlišovat tři podoby církve (*manifestations of the church*). **Konfesní církev**, jejíž součástí se stáváte vyznáním víry a potvrzením souhrnu doktrín a vyznání, dále **experimentální církev**, kde členství vyžaduje určitý společný zážitek, obvykle rozpoznávací konverze a následně odevzdání se Kristu, a konečně **pragmatická církev**, která požaduje, aby její členové něco udělali – nechali se pokřtít, přijali svátost oltářní. Anglikáni jsou podle Guthrieho pragmatickou církví. Jednotlivci mohou zastávat různou doktrinární pozici a mohou, ale nemusejí prožít obrácení. Součástí církve se anglikáni stávají tím, že dělají to, co dělá církev, což odpovídá obrazu anglikánství jako rodiny, jak o tom budeme hovořit dále. Řada anglikánských církví obsahuje části všech tří projevů církve, a tak toto rozdělení také nemůže být absolutní.

Richard H. Schmidt pak nabízí rozdělení církví podle hlavních svátků, které vyrůstají z života a služby Krista. Mnozí křesťané považují za hlavní událost **Kristovu smrt na kříži** za hříchy světa. Římskokatolická církev a většina protestantských církví jsou církve Velkého pátku, další vidí hlavní událost ve **zmrtvýchvstání Krista**, které znamená vítězství nad satanem a hříchem (východní pravoslavní a východní církve). Třetí skupina se jako na hlavní událost zaměřuje na **Kristovy dary Ducha svatého**, což je charakteristické pro letniční církve. Anglikánství se zaměřuje na **vtělení Syna Božího**, skutečnost, že Slovo se stalo tělem. Ani toto rozlišení však není absolutní a všechny čtyři typy církví vnímají důležitost každé ze zmíněných událostí. Ale nemůže být pochyb, že z teologických doktrín právě vtělení nejsilněji proniká anglikánskou duší.⁴⁴

Jak jsme již zmínili v úvodu této kapitoly, řada autorů, kteří se snaží popsat typické rysy anglikánství, používají obraz církve jako rodiny, společného domu. Anglikáni se

---

⁴² Srov. DORMOR, D. *Anglicanism*, s. 13.

⁴³ Srov. CHAPMAN, M. *Anglicanism*. Introduction.

⁴⁴ Srov. SCHMIDT, R. H. *Glorious Companions*, s. xiv.

v mnohém liší, ale hovoří o sobě jako o rodině: „We’re family“.⁴⁵ L. W. Countryman popisuje anglikánské církve jako „rodinu, která se sešla u svátečního stolu“. Nejsou v ní lidé, kteří věří naprosto shodně nebo se stejně chovají, ani nejde jen o příbuzenský vztah, protože u stolu se scházejí společně pokrevní příbuzní i ti, kteří se do rodiny přivdali či přiženili. Někteří se možná stydí za chování druhých, jsou navzájem vůči sobě nevraživí, ale všichni vědí, že patří do rodiny. Rodina je skupina lidí, kteří mají společné dějiny, sdílejí stejnou historii. Hlavou anglikánské domácnosti je arcibiskup z Canterbury, jednou za deset let zve biskupy různých církví z celého světa na setkání doma v Anglii, které se nazývá Lambethská konference (Lambeth je název jeho domu). Být anglikánem znamená být členem církve, jejíž biskup je pozván na Lambethskou konferenci a který se rozhodne zúčastnit se. Anglikán je ten, kdo se „hlásí k historii a ke komu se hlásí rodina“.⁴⁶ Schmidt přirovnává církve k velkému domu s mnoha pokoji, v každém probíhá jiná konverzace, je odlišná hudba, ozdoby, ale jde o tentýž dům a pán domu sedí v čele každého stolu. Anglikáni zaplňují jednu takovou místnost v Kristově domě – toto je podle Schmidta typické anglikánské chápání církve. „Vidíme sebe jako část společenství, které je mnohem širší.“⁴⁷

2.1.1 Základní zdroje autorit v anglikánství – Bible, rozum a tradice

Anglikánskou rodinu církví dále charakterizuje svoboda jednotlivce mít různé názory a chovat se rozličnými způsoby, a tak není nic v anglikánství, co nemůžeme najít jinde. Oblíbeným obrazem základních znaků anglikánské identity je trojnožka, která stojí pouze v případě, že existují všechny tři podpěry. Tyto tři póly reprezentují základní zdroje autority anglikánské církve. První a nejdůležitější autoritou je **Bible**. Články víry, prohlášení anglikánských postojů ohledně otázek z doby reformace říkají, že Bible obsahuje všechny věci potřebné ke spasení, takže nic, co není obsaženo v Bibli, nemůže být požadováno za článek víry. Křesťanské učení musí být měřeno Bibli. Zároveň však netvrdí, že vše v Bibli je „nezbytné ke spasení“ nebo musí být předmětem víry, netvrdí, že Bible neobsahuje chyby. Anglikánství netvrdí, že Bůh napsal Bibli nebo ji diktoval lidským autorům. Anglikánské pochopení biblické autority umožňuje řadu způsobů porozumění Bible, uznává v ní lidský prvek a zve nás k dialogu s biblickými autory.

⁴⁵ SCHMIDT, R. H. *Glorious Companions*, s. xii.

⁴⁶ COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 31.

⁴⁷ SCHMIDT, R. H. *Glorious Companions*, s. xi.

V tomto procesu rosteme v chápání toho, k čemu nás Bible volá, a také nám to umožňuje vyzývat biblické autory, abychom s nimi vyjádřili svůj nesouhlas. Nic z toho nezpochybňuje nebo nezmenšuje autoritu Bible v životě církve. Jde pouze o anglikánský přístup k biblickému textu a přijetí jejich vhledů do našich životů v různých dobách a na různých místech. Takovéto pochopení Bible však umožňuje mnohé zvláštní interpretace, a někdy anglikáni podivným způsobem Bibli interpretují.

Druhou podpěrou trojnožky je **rozum**. Anglikáni měli vždy zdravou úctu k lidskému rozumu, který ovšem nezahrnuje pouze analytické myšlení, ale také zkušenost sebe a světa a naši Bohem danou schopnost vidět ve vlastní zkušenosti smysl. Rozum je dar od Boha a naše užívání rozumu je odpovědí Bohu. Richard Hooker uvádí, že bez rozumu bychom nemohli pochopit Písmo ani nic jiného. I proto anglikáni, na rozdíl od jiných křesťanů, většinou rychle přijímali vhledy sekulárních disciplín, jako biologie, psychologie a fyziky, i když tyto disciplíny popíraly tradiční chápání Bible a křesťanského učení. Anglikáni vnímají Boha, který působí všude, nejen v církvi, a který mluví mnoha hlasy, nejen skrze Bibli. To dodalo anglikánskému myšlení flexibilitu a otevřenost pro nová porozumění, což není vždy patrné u ostatních křesťanů.

Stále však může docházet k podivným interpretacím, a proto existuje třetí opěrný bod jako jakási další pojistka, a tím je **tradice**. Pojem *tradice* je často nesprávně chápán. Nejde totiž pouze o řadu starých zvyků a doktrín, ale poklad pro chápání, kterému nás učili naši předchůdci. Bibli aplikovali do svých životů a používali dar rozumu, aby se poučili ze své zkušenosti. Díky jejich zkušenosti se můžeme i my poučit a některým chybám se vyhnout. Jsme vedeni a informováni tradicí, ale nejsme jí svázáni. Tradice je nahromaděná zkušenost křesťanského společenství a mění se a roste spolu se společenstvím. Anglikánství mělo vždy silný smysl pro to být součástí společenství, které se s věkem rozšiřuje. Angličtí reformátoři 16. století neměli pocit, že vytvářejí něco nového. Spíše viděli sebe a Church of England jako součást pokračujícího proudu. Prvními, kteří takto popsali tradici, byli John Jewel, Richard Hooker a Lancelot Andrewes. Přesto se mohou objevit podivné interpretace, pokud jedna z nohou trojnožky je ceněna výše a další dvě jsou oslabeny. Tato podivnost je rozeznatelná jednodušeji v retrospektivě než v daný čas, o čemž svědčí současné debaty v této církvi. Na konci 20. století bylo svěcení žen rozdělovacím problémem a nyní probíhají velké diskuse ohledně homosexuality.

2.1.2 Vztah k ostatním křesťanským církvím – *via media*

V souvislosti s ostatními křesťanskými církvemi se anglikánství samo nazývá *via media* (střední cesta). Toto označení rozšířil a zpopularizoval John Henry Newman v 19. století, když takto označil vztah anglikánské církve vůči římskokatolické církvi a protestantismu. Anglikáni patřící do Church of England zachovávají Písmo, vyznání, bohoslužbu a duchovní úřady historické křesťanské církve, což je činí „katolickými“, odmítli uznat autoritu papeže a jiných římskokatolických doktrín, což znamená „reformovaný postoj“. Anglikánství pak samo sebe označuje za „překlenovací církev“ („bridge church“) v rámci komunikace mezi římskokatolickou církví a protestanty. Ale během posledních padesáti let římstí katolíci přijali řadu „protestantských“ myšlenek a naopak. Oba tábory tak začaly komunikovat bez spojovacího článku, a tak je podle Schmidta čas tuto myšlenku anglikánství jako „mostu“ opustit.⁴⁸

2.1.3 Vznik Church of England

Církev v Anglii zažila bouřlivé změny v 16. století, kdy extrémní pohledy římskokatolické i pohledy reformovaného protestantismu daly vznik slavným mučedníkům, a dokonce občanské válce v následujícím století.

Obrat v církvi Anglie souvisí se vznikem a vlivem protestantismu. Středověká Anglie si díky své poloze vydobyla značnou nezávislost, arcibiskupové z Canterbury a Yorku užívali ve svých rozhodnutích velké samostatnosti a anglický král se považoval za ochránce a hlavu státu.⁴⁹ Již ve 14. století existoval *statutes of praemunire* (1353), který zakazoval odvolání anglických dvorů k papeži, všechny volby uvnitř církve byly podřízeny ochraně anglické koruny.

V pozdním středověku pak sílilo napětí vůči Římu a v tomto prostředí bylo dopřáno sluchu argumentacím Johna Wyclifa ohledně Písma jako jediné a poslední autoritě v církvi a ohledně potřeby jeho zpřístupnění všem věřícím. Vznikala zde hnutí jako *Devotio moderna* a anglická mystika, tato hnutí stavěla zbožnost jednotlivce nad církevní instituci. Společně s finanční politikou tehdejší římské kurie se připravovala půda pro reformu.

---

⁴⁸ Srov. SCHMIDT, R. H. *Glorious Companions*, s. xiii.

⁴⁹ Srov. NEUNER, P. *Ekumenická teologie*, s. 120.

Vše pak bylo v královských kruzích zahájeno mocenskými spory o trůn a spojenectvím v podobě manželského svazku Jindřicha VIII. (1491–1547) s jeho švagrovou Kateřinou Aragonskou (1485–1536), vdovou po Jindřichově bratru. Tento sňatek podle kanonického práva nebyl možný a poprvé v historii byl na takovéto manželství udělen dispens. Podle Neunera byla v tomto manželství v sázce kontinuita dynastie, neboť z Jindřichových dětí přežila z tohoto manželství jen dcera a vše se vyhrtilo v okamžiku, kdy se chtěl král oženit s dvorní dámou Annou Boleynovou. Papež i s ohledem na císaře Karla V., který byl s Kateřinou spřízněn, odmítl manželství anulovat, a tak Jindřich s odvoláním na dřívější církevní právní předpisy zakázal odvolání ke kterékoli autoritě za hranicemi státu. V březnu roku 1532 král s papežovým souhlasem jmenoval Tomáše Cranmera arcibiskupem z Canterbury⁵⁰, ten prohlásil manželství s Kateřinou za neplatné a naopak tajně uzavřené manželství s Annou Boleynovou za platné. V roce 1534 následovalo odhlasování *Act of Supremacy*, které označoval krále za jedinou a nejvyšší pozemskou hlavu Church of England („*The only supreme head in earth of the Church of England*“)⁵¹. Král také od biskupů požadoval přísahu na tento *Act of Supremacy* (supremační akt) a odmítnutí se trestalo jako velezrada smrtí. Nejznámějšími popravenými byli biskup (ve vězení jmenován kardinálem) John Fisher a lord kancléř Thomas Moore.

Vláda Tudorovců do roku 1688 (Jindřich VIII., Edward VI., Marie, Alžběta I.) a Stuartovců (Jakub I., Karel I., Karel II., Jakub II.) byla svědkem neustálých změn, co se týče náboženské loajálnosti k anglikánství. Za vlády Jindřicha VIII. se stala Church of England formou autonomního katolicismu, nezávislou na Římě, podobně jako východní pravoslaví. Ve všech kostelích byl k dispozici anglický překlad Bible a muži protestantsky zaměřeni byli jmenováni biskupy. Do velké míry však liturgie Church of England zůstala nezměněna (např. mše byla dále vysluhována v latině). Jindřich ovšem svěřil výchovu a vzdělání svých dvou potomků – Edwarda VI. (syn s Janou Seymourovou) a Alžběty I. (dcera s Annou Boleynovou) protestantským učitelům, neboť si jasně uvědomoval, že protestantská výchova jeho dědiců může mít později zásadní vliv na dějiny Anglie. Tento fakt svědčí o pravděpodobně větší inklinaci Jindřicha k reformaci, než jak historici často soudí. Během vlády nemocného, předčasně

---

⁵⁰ Thomas Cranmer (1489–1556) je jednou ze zásadních postav anglické reformace, vysvěcen na kněze roku 1533, podporoval snahy Jindřicha VIII. o anulování jeho manželství s Kateřinou Aragonskou. Roku 1533 byl jmenován arcibiskupem z Canterbury, okamžitě sňatek anuloval a potvrdil manželství Jindřicha VIII. a Anny Boleynové. Později zrušil sňatky s Annou a Annou z Cleves. Po smrti krále Edwarda VI. usedla na trůn katolická Marie (dcera Kateřiny Aragonské) a Cranmer byl upálen na hranici.

⁵¹ Cit. dílo, s. 478.

dospělého chlapce krále Edwarda VI (1547–1553) se anglikánství teologicky přiblížilo kontinentálnímu kalvinismu.⁵²

Pro zákony, které ustanovila královna Alžběta a její poradci, je pak charakteristické vytvoření nejprve bohoslužebného řádu Church of England a teprve poté jejich teologických pravidel.⁵³ Pro anglikánství nebyla určující teologická doktrína, ale živá BCP popisující formy uctívání, vyznání, svátostí, modlitby, obsahovala žalmy, zpěvy, části Písma a liturgický řád. Anglikánští reformátoři brzy přestali prosazovat společná teologická dogmata, namísto toho zdůrazňovali možnost docílit jednoty křesťanů skrze **společnou modlitbu**.

2.1.4 Book of Common Prayer (BCP)⁵⁴

Anglikánská spiritualita klade důraz na společnou liturgii v kontextu s osobním růstem, bohoslužba a modlitba jsou pro anglikánství ústředními složkami. BCP poskytuje anglikánské církvi denní i celoroční řád pro formální zbožnost celého společenství, nabízí dva cykly biblického čtení, nedělní i každodenní. Není přehnané tvrdit, že vedle Bible byla BCP z roku 1559 jedním z nejrozšířenějších textů alžbětinské Anglie. Na základě zákona parlamentu bylo povinností ji vlastnit v každém farním kostele po celé zemi. Přestože kniha měla své kritiky, existují důkazy o jejím rozšíření a popularitě nejen pro účely veřejných bohoslužeb církve, ale také v domácnostech a při soukromých pobožnostech rodin i jednotlivců. Více než kázání pomohla liturgie BCP – díky své známosti, opakovanému používání a účasti – hlásat nesporně mimořádnou formu reformovaného křesťanství charakteristické pro Church of England.⁵⁵

Doktrinální ustanovení a praxe byla ustanovená až v roce 1571 ve 39 artikulích (*the Thirty-Nine Articles*), tedy až dvanáct let po vydání BCP, jako důsledek disputací během reformačního období. Nikde jinde neexistuje kniha bohoslužby a modlitby, která by tak jasně určovala podobu církve. Anglikánské církve chápou bohoslužbu, která předchází teologii, jako základ pro jejich jednotu. Jak ve své knize uvádí Paul Marshall: „BCP je pravidlem pro život. Má popisovat, tvarovat a podporovat anglikánský způsob

---

⁵² Srov. HOLMES, D. L. *A Brief History of the Episcopal Church*, s. 5.

⁵³ Srov. tamtéž.

⁵⁴ „Věřím, že neexistuje žádná liturgie na světě, ať v historickém či moderním jazyce, která dýchá pevnější, bibličtější a racionálnější zbožností, než BCP Church of England.“ (John Wesley, přel. M. K.).

⁵⁵ Srov. MALTBY, J. Předmluva in BOOTY, J. E. (ed.) *The Book of Common Prayer 1559*.

křesťanského života.⁵⁶ Navzdory různým rozpravám ohledně modlitby a bohoslužby stojí téměř vždy právě bohoslužba a modlitba ve středu jejich myšlenek.⁵⁷

BCP prošla postupným vývojem, od roku 1662 však zůstala téměř nezměněna. Nyní se budeme alespoň stručně věnovat historickému vývoji vzniku BCP a jejím pramenům. Okamžitý postreformační pietismus má své kořeny v anglické spiritualitě 14. století. Její základ je jasně vyjádřen v BCP, která není jen symbolem, ale skutečností anglikánské jednoty uprostřed světa, kde římský katolicismus a puritánská teologie vyvíjely tlak z obou stran. Anglikanismus neměl jasné teologické principy v době, kdy byla doktrína vysoce ceněna, a kdy naopak intuitivní zbožnost nebyla ochotně podporována.⁵⁸

Potřeba jakéhosi pročištění bohoslužby však nebyla záležitostí pouze Anglie. Nesla se v duchu reformace celou Evropou, liturgická reforma proběhla ve Švédsku, Finsku (začala být používána finština), Německu za Luthera byla spojená s katechismem (*Kirchenordnungen*), nové formy veřejné bohoslužby vznikaly v Curychu a Ženevě, došlo také k úpravám breviáře na základě pokynu papeže Klementa VII., které provedl španělský františkán kardinál Francisco de los Ángeles Quiñones. Snahy a touhy po změně bohoslužebné liturgie se objevovaly v celé Evropě, včetně zemí, které zůstaly loajální k papežství, což vyvrcholilo v revizích bohoslužebných knih na základě Tridentského koncilu. Změny anglické BCP tedy musíme vidět v kontextu změn v celé Evropě.

Před uvedením první BCP z roku 1549 používala Church of England liturgickou formu **sarumského ritu** (The Sarum Rite, tj. Salisbury), která byla jako většina liturgií Church of England té doby rozsáhlá a složitá. Arcibiskup Thomas Cranmer (1489–1556) kritizuje v předmluvě BCP z roku 1549 množství a tvrdost pravidel a různé složité změny bohoslužby. Právě arcibiskup Cranmer je zčásti autorem prvního anglického **Exhortaiton and Litany** (Povzbuzení a litanie) z roku 1544, které také částečně vychází ze sarumského ritu, z Lutherovy litanie a řecké pravoslavné litanie a přetrvává v zásadě v nezměněné podobě po celou historii BCP až do současnosti.

---

⁵⁶ HOLT, B. P. *Thirsty For God: A Brief History of Christian Spirituality*, s. 75.

⁵⁷ Srov. SCHMIDT, R. H. *Glorious Companions*, s. xix.

⁵⁸ Srov. HOLMES, U. T. *A History of Christian Spirituality*, s. 112.

2.1.4.1 Bohoslužebné změny BCP

Smrt krále Jindřicha VIII. a nástup jeho syna Edwarda na trůn v roce 1547 umožnil řadu liturgických změn v Church of England. Jednou z prvních byla změna slavnosti eucharistie, která prošla schválením v parlamentu a synodě, tedy **udílení eucharistie pod obojí způsobou** – chlebem i vínem. Důsledkem této požadované změny byl řád první eucharistické bohoslužby v anglickém jazyce z roku 1548, u kterého se autorství z velké části připisujeme arcibiskupovi Thomasu Cranmerovi. Bohoslužba byla původně dokumentem zamýšleným jako doplněk k latinské mši. Proto obsahovala pouze části mše, které měl lid slyšet a rozumět, například povzbuzení, vyznání hříchů a slova vedení mše. Vedení celé mše v angličtině bylo považováno za příliš novátorské, a proto k němu nemělo dojít najednou. Šlo o eucharistickou bohoslužbu, která byla slavena pouze po dobu patnácti měsíců, než byla roku 1549 dokončena a publikována BCP. Jazyk tohoto ritu však z velké části přetrval v liturgii až do dnešní doby.

Vydání **první BCP (1549)** znamenalo obrovskou změnu ve způsobu bohoslužby Angličanů. Během středověku byly bohoslužby vedeny téměř výhradně v latině, která byla až na malé výjimky účastníkům bohoslužeb nesrozumitelná. Samozřejmě obecně mohli sledovat slavnost očima a účastnit se alespoň duchem, zčásti aktivně zpívali texty. Ale nebylo v jejich možnostech sledovat modlitby kněze ani se k nim přidat. Společenství tak bylo pozorovatelem, posluchačem, jakkoli oddaným. To bylo v rozporu s bohoslužbami raných křesťanů, kteří se mohli plně účastnit bohoslužeb srdcem i hlasem.

Reformátoři představili principy vlastní bohoslužbám raného křesťanství, řecké liturgie, kterou na konci 4. století vystřídala latina, protože řečtina přestala být běžně používaným jazykem. Angličtí reformátoři se hlásí k práci věrozvěsta Slovanů sv. Cyrila, který kolem roku 865 představil bohoslužbu ve slovanském jazyce.⁵⁹ Touhou anglických reformátorů po vzoru Cyrila bylo nejen to, aby lidé rozuměli bohoslužbě, ale aby sami používali slova bohoslužby ke svým osobním modlitbám a chválám.⁶⁰ Tuto změnu umožnilo mj. také sjednocení anglického jazyka v téměř všech částech

---

⁵⁹ Při své obhajobě před Římem uvádí: „Všechno, co má dech, ať chválí Hospodina. Pokud tedy vše, co má dech, má chválit Pána, proč nám, mí otcové, zakazujete vést mši ve slovanském jazyce?“

⁶⁰ V předmluvě ke své anglické *Litanii* z roku 1544 uvádí T. Cranmer: „A tak mezi lidmi, kteří mají knihy a umí číst, ať si je pročítají klidně a v tichosti; a ti, kteří neumí číst, ať klidně a pozorně poslouchají pronášené modlitby a pozvedají svou mysl k všemohoucímu Bohu a oddaně se modlí ve svých srdcích stejně stejnými modlitbami, které vstupují do jejich sluchu, tak aby jakýmkoli zvukem srdce a souhlasem byl Bůh oslaven v jeho Církvi.“

království po dlouhém období pomalého rozvoje, pomocí byl vynález a používání knihtisku,⁶¹ který rozšíření liturgie umožnil.

Další velkou změnou ve středověku byla skutečnost, že kromě kněze obvykle nikdo svátosti nepřijímal, bylo zásadně zkráceno **čtení** z Písma a užívání žalmů při bohoslužbě. Také **kázání** nebylo tak časté a křesťanské vyučování se ze stále komplikovanější liturgie pro účastníky ztrácelo. Jedna část ranní nedělní bohoslužby, která byla vedena v angličtině, se nazývala *Bidding of the Bedes* (Výzva k orodování) a obsahovala přímlyvy za potřeby každodenního života, modlitby za duchovní, krále a šlechtu, ale také farníky a jejich různé situace. Tato forma modlitby zůstala zachována do dnešního dne pod názvem *Bidding Prayer*. Étos této oblíbené modlitby silně ovlivnil BCP v jakémisi domáckém, praktickém nebo vtěleném charakteru anglické zbožnosti.⁶²

Zaměření na používání Bible bylo znovuobjevením, reformátoři se vrátili k základům raně křesťanské bohoslužby a věřili, že tento návrat k Bibli při bohoslužbě povede k vybudování chválicího společenství, které je poučeno, racionální a oddané. Tak se slavení eucharistie skládá téměř výhradně z citací žalmů a čtení z Písma (známý jako *Divine Office*), toto slavení však bylo po staletí určeno pouze duchovním, i když tomu původně bylo opačně.

Aby se mohl tento bohoslužebný řád otevřít laikům, byl počet bohoslužeb snížen z osmi na dvě a jejich charakter se zásadně zjednodušil, v podstatě pokračoval v linii breviáře kardinála Quiñonese. Tyto bohoslužby se nazývaly ranní a večerní bohoslužby (*Mattins* a *Evensong*) a staly se velmi populární. Reformátoři se také snažili opět vysluhovat svaté přijímání alespoň jednou týdně během nedělní bohoslužby, neboť předchozí model přijímání pro laiky jednou ročně nepovažovali za dostačující.

Další velkou změnou byl příchod mnoha zahraničních teologů z kontinentální Evropy, kde byly doktríny a slavení bohoslužby radikální a Anglie tak nabízela útočiště řadě reformovaným školám. V církevních kruzích tak vznikla radikálnější strana, která vyjadřovala svou nespokojenost se změnami první BCP (1549), žádali radikálnější změny směrem k ženevským protestantským doktrínám. Thomas Cranmer pozval i tyto kritiky k rozpravě o nové BCP, ale sám zastával konzervativnější stanovisko a tradičnější postoj k praxi a víře církve. Přesto byla pro společné bohoslužby nutná **revize prvního vydání BCP, došlo k ní v roce 1552**. Cílem bylo „uklidnění římských katolíků bez toho, aby bylo znovu přijato papežství a zároveň ponechat otevřenou cestu

---

⁶¹ Druhá polovina 15. století.

⁶² Srov. DUNLOP, C. *Anglican Public Worship*, s. 61–62.

ke sjednocení s umírněnými kontinentálními protestanty.⁶³ I když tohoto cíle nebylo dosaženo, vzhledem k neslučitelnosti konzervativismu anglikánských reformátorů s kontinentálním protestantismem, její následné revize během vlády Alžběty I., Jakuba I. a Karla II. vytvořily verzi knihy, která je používána s mírnými úpravami dodnes. Obsahuje liturgii, kterou mohou a používají jak sympatizanti katolicismu, tak protestantismu. Může být nazývána kompromisem či smírem.

BCP z roku 1559 byla třetí revizí knihy pro Church of England a přišla na svět s nástupem Alžběty I. na trůn, spolu s rekonstrukcí Church of England po šestileté vládě katolické královny Marie. BCP (1559) byla používána déle než všechny předcházející knihy – téměř sto let, do roku 1645, kdy ji parlament zakázal jako součást revoluce puritánů. Sloužila nejen v Anglii Alžběty I., ale také jejích Stuartovských následovníků. Jde o první BCP používanou v Americe, na počátku 17. století ji tam přivezli osadníci. Tato BCP znamenala konzervativní revizi vydání z roku 1552 a zastavila tak směřování předchozích dvou BCP více k protestantské církvi (viz Příloha 1: Srovnání Řádu ranní modlitby církve v BCP).

BCP z roku 1662 je dodnes technicky jediná „oficiální“ kniha modliteb Church of England, mateřské církve celosvětového anglikánského společenství (*Anglican Community*). Má obrovský literární i teologický dopad, což samo z ní tvoří významný dokument vycházející z úplných počátků zrodu anglické reformace a mající vliv do dnešních dnů.

2.2 Teologická témata vycházející z řádu BCP

Z rozboru vývoje i obsahu jednotlivých bohoslužeb ustanovených v BCP a z důkladnějšího pohledu na řád ranní bohoslužby můžeme vidět důrazy anglikánské spirituality, teologická témata, která se stala charakteristickými pro spiritualitu anglikánských církví. Stejně jako původní záměr sepsání BCP, která neměla být jen knihou pro bohoslužby, ale průvodcem pro všechny stránky křesťanského života, tedy i jedním ze základních zdrojů anglikánské spirituality. Příklady těchto témat v rámci

---

⁶³ DUNLOP, C. *Anglican Public Worship*, s. 68.

bohoslužby nám poskytne struktura řádu pro ranní modlitbu, kde tato témata zaznívají jasně (viz Příloha 2: Řád ranní modlitby církve v BCP).

2.2.1 Vykoupení – hřích

V první řadě je zde zdůrazněno rozpoznání lidské hříšnosti, omezení člověka ve formě hříchu a nedostatečnosti. Vyznání hříchu jednotlivce i celého společenství stojí v úvodu celé bohoslužby a je přípravou na následující přijetí rozhřešení – odpuštění hříchu skrze víru v Ježíše Krista.

*Všemohoucí a nejmilostivější Otče; Zhřešili jsme a daleko jsme zbloudili z tvých cest jako ztracené ovce. Příliš jsme následovali záměry a touhy vlastního srdce. Přestoupili jsme tvůj svatý zákon. Nečinili jsme to, co jsme měli činit; a činili jsme, co nám bylo zapovězeno činit; není v nás nic dobrého...*⁶⁴

2.2.2 Stvoření – vtělení

Další části bohoslužby jsou reakcí na toto odpuštění – **vděčnost** a chvála, která se projevuje v **každodenním** spoléhání na Boží milost, chvála všeho jeho stvoření. Tato část bohoslužby je plná radosti z krásy a dokonalosti stvoření i vděčnosti za každý nový den. L. W. Countryman v tomto kontextu hovoří o tzv. každodenním vtělení.

2.2.3 Naplnění – společenství

Vše pak vrcholí ve společném apoštolském vyznání víry. **Společenství**, jednota celé země pod vládou panovníka/panovnice, je dalším charakteristickým znakem této bohoslužby. Všichni společně, vláda, duchovní autority i lid, přicházejí před Boží trůn a prosí o slitování a pomoc:

*Neboť není nikdo, kdo za nás bojoval, jen ty, ó, Bože.*⁶⁵

---

⁶⁴ Srov. HOLMES, D. L. *A Brief History of the Episcopal Church*, s. 10.

⁶⁵ „Because there is none other that fighteth for us, but only thou, O God.“ (přel. M. K.)

Modlitba za vládu a duchovní autority, prosba o milost a slitování za všechny lid zrcadlí víru v dokonalý pokoj, napříč sporům, válkám i nedokonalostem vládní moci, který přichází pouze skrze Krista a jeho moc (*Modlitba za pokoj*). Díky Kristově milosti můžeme obstát před zkouškami a **pokoušeními každého dne i noci**.

*Prosвіт' naši temnotu, naléhavě tě prosíme, ó, Pane; a svou velkou milostí nás ochraňuj od všech nebezpečí a nástrah této noci...*⁶⁶

S touto perspektivou pak přicházíme k Bohu s modlitbou za celou zemi – za vládu, královskou rodinu i duchovní autority, neboť tuto autoritu získali od Boha a také oni potřebují slitování a vedení Svatého Ducha, potřebují spásu, aby mohli vstoupit do Božího království:

*Obdaruj je svým Duchem svatým; svou nebeskou milostí je ozdob; kéž všechna Tvá radost jim přichází na pomoc; a doved' je do svého věčného království.*⁶⁷

Tyto modlitby jsou v první řadě odrazem síly společenství a společné modlitby, se kterou církev přichází před Boží trůn. Zároveň nezdůrazňuje moc vládních struktur, ale jejich zodpovědnost a potřebu Boží pomoci, aby mohly spravedlivě spravovat a uskutečňovat získanou moc.

2.2.4 Vzkříšení – věčný život

Na závěr společně zaznívá hlas lidu, který volá po poznání a věčném životě. Právě toto volání po darech Svatého Ducha a Boží milosti, zajímavě zakončuje společnou ranní bohoslužbu. Je tak zdůrazněno, že tyto nejvyšší dary nejsou odděleny pouze pro duchovní či vládce, ale jsou přístupné všemu lidu. Tak můžeme zůstat v **překvapivém** napětí i naději, neboť milost Boží je určena komukoli podle vůle Boží, ne lidské, ve smyslu slov řečených Mojžíšovi: „*Smiluj se však, nad kým se smiluj, a slituj se, nad kým se slituj.*“⁶⁸ S požehnáním jsou pak všichni propuštěni k životu z milosti.⁶⁹

---

⁶⁶ Z večerní modlitby církve.

⁶⁷ Modlitba za královskou rodinu. „*Endue them with thy Holy Spirit; enrich them with thy heavenly grace; prosper them with all happiness; and bring them to thine everlasting kingdom.*“ (přel. M. K.)

⁶⁸ Ex 33,19; Ř 9,15.

⁶⁹ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*.

2.3 Teologická témata v kolektch

BCP propojovala čtení Bible s každodenním životem a trápením věřících v tzv. kolektch, krátkých modlitbách. V nich můžeme najít nejen poetický jazyk, který dokázal verbálně v mateřském jazyce vyjádřit každodenní potřeby a prosby, ale také chválu a vděčnost lidu. Krátké modlitby používají starozákonní žalmy a svou poetikou inspirovaly řadu pozdějších básníků a autorů. Nejsou však pouze literárními díly, ale vyjadřují jasně také zmíněné teologické důrazy BCP. Základními kolekty bohoslužebného řádu jsou modlitba za pokoj a za milost.

Modlitba za pokoj (Collect for Peace) – BCP 1662 (Matin)

*O God, who art the author of peace and lover of concord, in knowledge of whom standeth our eternal life, whose service is perfect freedom; Defend us thy humble servants in all assaults of our enemies; that we, surely trusting in thy defence, may not fear the power of any adversaries, through the might of Jesus Christ our Lord. Amen.*⁷⁰

Tento krátký text popisuje **Boha jako původce** a milovníka pokoje a harmonie, zdůrazňuje **dar věčného života**, který je spojen s poznáním a otázkou dokonalé svobody. Skrze moc Ježíše Krista tedy může i člověk, který se pokoří jako služebník a spoléhá na Boží moc, dosáhnout Božího pokoje a svobody již zde na zemi.

Modlitba za milost (Collect for Grace) BCP 1662 (Matin)

*O Lord, our heavenly Father, Almighty and everlasting God, who hast safely brought us to the beginning of this day; Defend us in the same with thy mighty power; and grant that this day we fall into no sin, neither run into any kind of danger; but that all our doings may be ordered by thy governance, to do always that is righteous in thy sight; through Jesus Christ our Lord. Amen.*⁷¹

⁷⁰ „Bože, který jsi autor míru a milovník svornosti, v jehož poznání spočívá náš věčný život, jemuž sloužit znamená dokonalou svobodu; ochraňuj nás, své pokorné služebníky ode všech útoků našich nepřátel; abychom se my, plně důvěřující Tvé ochraně, nemuseli bát síly protivníků, skrze moc Ježíše Krista, našeho Pána. Amen.“ (podtržení a překl. M. K.).

⁷¹ „Ó, Pane, náš nebeský Otče, všemohoucí a věčný Bože, který jsi nás bezpečně přivedl na začátek tohoto dne; ochraňuj nás v něm svou mocnou silou; a dej, abychom tento den neupadli do žádného hříchu ani se nedostali do jakéhokoli nebezpečí, ale aby všechno naše počínání bylo vedeno pod Tvou správou, abychom činili vždy, co je spravedlivé ve tvých očích, skrze Ježíše Krista, našeho Pána. Amen.“ (podtržení a překl. M. K.).

Bůh je stvořitelem, ale také udržovatelem, **každý nový den** je jeho darem, který vděčně přijímáme. Bůh je také ochranou před **hříchem** každého dne a my se mu můžeme odevzdávat do jeho moci. Ježíšovo **vtělení** znamená ochranu pro každý den.

Další kolekty používají také svou poetiku, symboly a metafory, slovní spojení, jasně však vyjadřují také teologické důrazy. Hovoří o Písmu jako základu pro naše vyučování a prosí o moudrost, která nám umožňuje mít naději ve věčný život, který máme v Kristu. Prosí o moudrost, abychom dokázali Písmo *slyšet, číst, věnovat mu pozornost, učit se je a vnitřně přijímat*.⁷²

Prosí také o nápravu hříšných srdcí, která jsou neposlušná vůči moudrosti spravedlivých: ... *the hearts of the disobedient to the wisdom of the just*⁷³. Zdůrazňuje také křehkost lidského života a nutnosti spoléhání na Boha: ... *we are sore let and hindered in running the race that is set before us*⁷⁴ nebo *by reason of the frailty of our nature we cannot always stand upright; Grant to us strength and protection*.⁷⁵

Jasně také zdůrazňuje, že **není možné si milost zasloužit**: *O Lord God, who seest that we put not our trust in anything that we do*.⁷⁶ nebo *Almighty God, who seest that we have no power of ourselves to help ourselves; Keep us both outwardly in our bodies and inwardly in our souls*.⁷⁷ *That we, being ready both in body and soul, may cheerfully accomplish those things that though wouldest have done...*⁷⁸ (podtržení M. K.).

I zde je vyjádřeno spojení těla a duše – vnějšího a vnitřního člověka, obojí může Boha oslavovat. Jasně je také odkud přichází pokušení: ... *the temptations of the world, the flesh and the devil*,⁷⁹ a odkud vykoupení: *Without thee we are not able to please thee*.⁸⁰

---

⁷² *hear them, read, mark, learn, and inwardly digest them; The Collect The Second Sunday in Advent, BCP (1662).*

⁷³ „srdce vzpurná vůči moudrosti spravedlivých“ (přel. M. K.), *The Collect The Third Sunday in Advent, BCP (1662).*

⁷⁴ „jsme zranění zadržováni v běhu, který je před námi stanoven“ (přel. M. K.), *The Collect The Fourth Sunday in Advent, BCP (1662).*

⁷⁵ *The Collect The Fourth Sunday after the Epiphany, BCP (1662).*

⁷⁶ *The Collect The Sunday called Sexagesima, or The Second Sunday before Lent, BCP (1662).*

⁷⁷ *The Second Sunday in Lent, BCP (1662).*

⁷⁸ *20th Sunday after Trinity, BCP (1662).*

⁷⁹ *18th Sunday after Trinity, BCP (1662).*

⁸⁰ *19th Sunday after Trinity, BCP (1662).*

2.4 Základní charakteristiky anglikánství

U. T. Holmes hovoří o dvou charakteristikách anglikánské spirituality: jednak vychází z **liturgie**, z denního řádu církve, a jednak oslavuje **stvoření**. Hlavní proud anglikánství je proti dualistům, jakými byli jansenismus a puritáni, odpovídá spíše svatoviktorské škole ve spojení s francouzským barokem a pietismem 17. století.⁸¹

Vezmeme-li v úvahu důrazy anglikánských reformátorů týkající se významu Písma a BCP, dále zápasy při vzniku Church of England uprostřed rozbouřené Evropy a rozvoje BCP spojené s každodenním životem křesťana, pak můžeme společně s Rev. Dr. Johnem H. Westerhoffem vyjádřit charakteristiky anglikánské spirituality v pěti základních hlediscích.⁸²

Anglikánství klade důraz na liturgickou a biblickou **spiritualitu každého dne**. Neexistují situace každodenního života, které by nebyly hodny Boží přítomnosti nebo by stály mimo Boží působení. Společné denní modlitby církve (ranní modlitba, polední modlitba, večerní modlitba, večerní pobožnost BCP) se týkají každodenních potřeb, např. počasí, dobré úrody, pokoje. To by odpovídalo pojmu „každodenní vtělení“ L. W. Countramana.

V popředí náboženského života stojí **společná modlitba** církve, která předchází a utváří modlitbu osobní. Lidé ve farnosti byli pravidelně svoláváni ke slyšení Božího slova a společné modlitbě, která využívá rytmus a bohatství jejich rodného jazyka. Anglikáni vnímají svátosti jako „vnější a viditelné znamení vnitřní a duchovní milosti“. Dvě **svátosti** jsou základem pro život jednotlivce i společenství, kostel je vnímán jako svaté místo také díky těmto zásadním událostem v životě křesťana. Křtem se stáváme účastníky společenství víry, skrze eucharistii pak účastníky Božího života. Zbožnost je spojena se službou, **pastorační úsilí** a služba bližnímu patří dohromady.

Anglikánská spiritualita byla popsána jako **spiritualita vtělení**, protože zdůrazňuje následující teologická témata:

---

⁸¹ Srov. HOLMES, U. T. *A History of Christian Spirituality*, s. 114.

⁸² Srov. WESTERHOFF, J. H. *A People Called Episcopalians*.

- dobrotu materiálního světa a smyslovosti (odpovídá teologickému tématu stvoření),
- svátostný pohled na materiální svět, svět materiální vidí jako dveře do světa božského (stvoření a vtělení),
- někdy také tendence k ortodoxní doktríně *theosis* nebo *deification* – Bůh se stal člověkem, aby se člověk mohl stát božským (vtělení),
- spoluúčast člověka na Božím životě (vykoupení),
- náš konečný cíl, kterým je společenství s Bohem (vzkříšení a naplnění).

3 SPIRITUALITA A POETIKA

Studiem Písma a BCP jsme se nedostali pouze k teologickým otázkám, ale také k otázkám literárním, k užití jazyka, poetiky. Podle základní definice poetikou rozumíme „souhrn uměleckých prostředků a zásad určujících styl určitého směru, autora nebo literárního díla“⁸³ Tato práce se zabývá poetikou okruhu vybraných autorů, kteří zpracovávají teologická témata anglikánské spirituality. Spiritualita je však vyjádřena v různých žánrech a klasická díla mají společné charakteristiky – vyhýbají se odbornému jazyku, nabízejí praktické rady, účinně uplatňují křesťanské myšlenky v životní praxi, jasně je patrné spojení mezi teorií a praxí.⁸⁴ Za pomoci slovních ilustrací či obrazů povzbuzují představivost a odrážejí zřetelně autorovy vlastní zkušenosti a hodnoty. Tímto se stávají osobním svědectvím, které je pravdivé právě v angažovanosti autora. V žánru poezie se tyto znaky zajímavě slučují. V dnešní době se klade důraz na jednotlivce, osobní práva a odpovědnosti, svobodu, která dává velký prostor k osobnímu rozhodování a přijímání velké šíře zodpovědnosti. Zdůrazňuje se hodnota osobní zkušenosti, vztahů a tolerance. Proto se také doktríny a teoretické spisy setkávají s menším zájmem široké veřejnosti než osobní svědectví, životopisy a knihy o osobní spiritualitě. Oblíbenými jsou literární žánry popisující cestu životem, různé rozhovory, deníky a zpovědi, ale značný vliv má také poezie zvláště ve formě textů písní.

Spiritualita jako konverzace je v neustálém procesu uskutečňování.⁸⁵ Je vždy v pohybu, stejně jako naše lidství je v neustálém procesu stávání se. Podobně hovořil o spiritualitě Řehoř z Nyssy jako o *epektatis*, vypínání se k Bohu spíše než dosažení Boha. Spiritualita tak nespočívá v člověku ani v Bohu, ale v jejich interakci, vztahu. V prvotním smyslu, my všichni jsme neustále ve vztahu s Nejvyšší Pravdou/Absolutní Skutečností/Bohem, ať už chceme, nebo nechceme, jsme si tohoto vztahu vědomi či ne. Tento vnější a neúmyslný vztah nemůžeme opustit a spiritualitou se stává, když se jej

---

⁸³ Srov. BRADNOVÁ, H.; a kol. *Encyklopedický slovník*.

⁸⁴ Sheldrake uvádí příklady *Duchovních cvičení* Ignáce z Loyoly, který používá suchý, konvenční jazyk, který přesto zůstal účinný přes staletí, neboť poskytoval rámeček zkušeností. Na druhé straně dílo *Projevy Boží lásky* od Juliany z Norwiche, ženy 14. století, dokážou stále pohnout lidmi svým důvěrným jazykem. Juliana používá téměř poetických obrazů, její text se dotýká citů a oslovuje spíše potřeby jednotlivce, než že by objektivně formulovala nějaké učení. Oba texty jsou tak spíše pastorální. Srov. SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie*.

⁸⁵ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 20.

začneme účastnit a do jisté míry souhlasit s pokračováním konverzace. Toto zapojení je vnitřní, spočívá v lidské zkušenosti, kterou často nazýváme zkušeností duše či ducha. Spiritualita nemůže být předmětem přímého studia, naše vědomí není plně přístupné ani nám samým, ani druhým, jak uvádí Pavel z Tarsu: „Neboť kdo z lidí zná, co je v člověku, než jeho vlastní duch? Právě tak nikdo nepoznal, co je v Bohu, než Duch Boží.“ (1 Kor 2,11).

3.1 Problém interpretace textů

V duchovní literatuře se vrací popularita klasiků duchovní literatury, příkladem může být také nové vydání Komenského *Labyrintu* v jazyce 21. století⁸⁶. Četba textu napsaného v jiné době a kultuře s sebou však přináší naléhavé otázky týkající se interpretace. Nejde pouze o problém integrity textu a zachování stanoviska původního autora. V kontextu současného duchovního hledání mohou nastat velmi praktická nebezpečí, pokud do textu promítáme vlastní předpoklady a domněnky, anebo když naopak nekriticky přijímáme autorovo učení. Způsoby správné interpretace duchovních textů se zabývá také Philip Sheldrake ve své knize *Spiritualita a historie*.⁸⁷ Sheldrake v ní uvádí, že otázka teorie interpretace textu (hermeneutiky) je v případě interpretace duchovních textů považována za stále důležitější. Zdá se, že řada textů nabízí v duchovní oblasti jakousi trvalou hodnotu, i když nemají pro čtenáře povahu „zjevení“ jako biblické texty pro křesťanského čtenáře. Jistá nová vyjádření lidského ducha natolik odhalují působivou pravdu o našem vlastním životě, že jim nemůžeme upřít jistý normativní statut. Klasické jsou především ty texty, které nám přinášejí zprostředkovaný kontakt s tím, co je v naší náboženské tradici trvalé a podstatné, je jakýmsi „dokladem moudrosti“. Jeho praktickou hodnotou není to, že nám otevírá minulost a nabízí podrobné směrnice, ale v tom, že zpřítomňuje božskou pravdu a činí ji dostupnou našemu světu.⁸⁸ Tyto pravdy se pokusíme hledat v textech básní vybraných autorů v této práci na základě teologických témat, představených v 1. a 2. kapitole této práce.

---

⁸⁶Vydalo nakladatelství *Poutníkova četba* v roce 2010.

⁸⁷Viz SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie*, s. 15.

⁸⁸Srov. tamtéž, s. 160.

3.2 Poetická imaginace

Lidská spiritualita je sice neviditelná, zároveň zanechává stopy ve vnějším světě, vytváří změny a pohyb, které mohou být analogické s naší vnitřní zkušeností.⁸⁹ V této souvislosti hovoří L. W. Countryman o lyrice jako o vhodném literárním nástroji pro spirituální diskurs s mnohými možnostmi a samozřejmě také omezeními, zdůrazňuje zde roli poetické imaginace.⁹⁰

Lyrika je k účelu duchovního rozhovoru velmi vhodná mimo jiné vzhledem ke svému dějinnému významu v milostné literatuře, v její nejstarší funkci, tedy oslavě lásky. Láska je vnitřně spojena a srovnatelná se spiritualitou. Je stejně jako spiritualita vnitřní a vztahová, není k ní možný přímý přístup, může být pozorována pouze skrze stopy, které zanechává ve vnějším světě, a komunikována pouze pomocí analogií. Posluchač může pouze srovnávat vlastní zkušenost se zkušeností ztělesněnou v básni. Milostná poezie je poezií změny a pohybu, stejně jako spiritualita. Poezie spojená s láskou nemůže zůstat statická a dosáhnout svého cíle. Láska není jen analogií spirituality, ale je její podstatou. Tak citlivý problém, jakým je vnitřní vztah s Nejvyšší skutečností, Absolutní pravdou, Bohem, může být vyřešen přijetím nástrojů, které slouží k vyjádření lidské lásky. Podobně křesťané pročetli *Píseň písní*.⁹¹ Poetická imaginace může být tímto nástrojem.

Lyrická poezie by mohla být protipólem teologických a filozofických spisů, dokáže konkretizovat a vytvořit malý svět, ve kterém se skryté síly velkého světa zhmotňují a stávají se na krátký moment pozorovatelné.⁹² Lyrická poezie vyrůstá přímo z lidské zkušenosti.

---

⁸⁹ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 20–22.

⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 18.

⁹¹ Srov. tamtéž, s. 25.

⁹² Srov. tamtéž, s. 26.

3.2.1 Poiesis u Platona a Aristotela

Platon a Aristoteles používali pojem *poiesis* jako název pro jakoukoli aktivitu tvoření oproti pojmu *theoria*, kterým chápali pozorování či teoretizování, a *praxis*, tedy činění. Lidská bytost je tak pojata jako subjekt v *poiesis*. Úžeji pak můžeme hovořit o imitující reprezentaci (*imitative representation*) neboli *mimesis*, reprezentaci citů v próze, ve verších, hudbě či malbě. Nejde zde o vytváření něčeho neskutečného nebo fiktivního, *mimesis* jako napodobující reprezentace představuje stránky věcí, které jsou, existují.⁹³ Podle amerického profesora klasické filozofie Paul Shorey (1857–1934) není imitace (nápodoba) pouhým obrazem nebo popisem viditelných, hmotných věcí, ale spíše komunikace nálad a pocitů, a tak je podle něj pro nás paradoxně hudba nejvíce napodobující umění. Poetická imaginace na rozdíl od *theoria* slouží jako prostředek reprezentující vzhled, nálady, charakter, morálku i politické zájmy a činnosti a jejich význam. Je zobrazena v naší řeči, vyjadřuje skutečnosti tak, jak se nám jeví a odráží naše zájmy, ne to, co jsme uchopili teoretizováním o přirozenosti. V jazyce Platonově a Aristotelově hovoříme o poetické reprezentaci, *mimemata* jako produkt *poiesis*. Vytváření poetické imaginace, zapojení do činnosti *poiesis*, je zásadní pro život lidských tvorů. Neustále reagujeme na naše vnímání druhých, vyslovujeme své zájmy, které nejsou prostě stanoveny ve fyzikálním řádu, materiální kulturou nebo osobní situací či vůlí. Představujeme si a charakterizujeme činnosti, které nás naplňují. Vyslovování našich zájmů a možných činů utváří naše životy v nás i v naší kultuře, jsou produkty *poiesis*. Projevujeme se v různých rolích, náš charakter se vyvíjí, naše zájmy mění, naše role mohou být v konfliktu ke kultuře, i v nás samých, vzniká pnutí nebo protest. Základem tvoření je však svobodná lidská bytost, částečně sjednocená a částečně rozdělená. Jak uvádí R. T. Eldridge, lidský subjekt je v *poiesis* a skrze *poiesis* subjektem, u kterého literární a poetická praxe není jen reflexí prosté reality, ale skrze tyto aktivity je obnovena, představena i kritizována svobodná lidská činnost. Bez *poiesis* bychom nejen byli nezdraví, ale sami sebe bychom zesměšňovali, mařili získanou moc, svou přirozenost jako lidských bytostí.⁹⁴ Básník přichází jako svědek našeho kulturního přestoupení, historického traumatu a brutality moci, mohou být nebezpeční v síle vyjádření soudu, vizí, touhy, mohou být bráni jako „fantastové“, kteří

---

⁹³ Srov. ELDRIDGE, R. T. Introduction: from representation to poiesis. In *Beyond Representation: Philosophy and Poetic Imagination*, s. 6.

⁹⁴ Srov. tamtéž, s. 13.

nechávací vlády u moci. Zároveň nás přijetí modelů silných vyslovení, svědectví a básnické vize provokuje k vlastní originalitě, k naději, že své životy povedeme pozitivně. Účast na použití jazyka pro myšlení druhého je pro nás modelem pro vlastní svobodu. Již Dante navrhuje vyměnit filozofické psaní za poezii jako touhu po pravdě, nejen po hlase.

3.2.2 Obrazný jazyk Bible

Jazyk poezie, symbolů a znaků nacházíme také v *Písmu svatém*, pro křesťanství základním pramenu víry. Zvláště poezie žalmů projevila mimořádnou sílu mluvit k životům mnoha jednotlivců a měla vliv i na řadu autorů, jakými byli Augustin, George Herbert, Paul Claudel, Dylan Thomas. John Donne o síle žalmů hovoří jako o „modlitbách nad nenadálými událostmi“ a nazval tak také celou sbírku svých meditací.⁹⁵

Po mnoho staletí se na Bibli pohlíželo jen po stránce obsahové a nebyla hodnocena plně po své umělecké stránce, i když patří mezi nejpozoruhodnější díla světové literatury, uchvacuje dokonalostí hloubky myšlenek i krásou formy. Důvodem nedocení Písma z estetického hlediska byla skutečnost, že původní znění *Starého zákona* bylo po dlouhou dobu na západě nepřístupné pro neznalost hebrejštiny. Středověk se studiu Písma v původních jazycích mnoho nevěnoval a kolovaly biblické překlady z překladů. K estetickému ocenění Bible došlo až v 18. století, kdy německý protestantský básník J. G. Herder (1744–1803) sepsal dílo opěvující formální stránku Bible.⁹⁶

Biblický jazyk má ráz obrazného východního jazyka, který úzce souvisí s celou povahou a způsobem života. Autoři často používají paronomázií (slovní hříčky), protiklady, různé básnické figury a tropy, aby tak dosáhli většího účinku u svých posluchačů nebo čtenářů. Častá jsou také přirovnání, podobenství a tropy, tedy nejčastěji metafora, synekdocha a metonymie. Tehdejší obyvatelé byli úzce spjati s přírodou, a tak z ní čerpali také mnoho obrátů a obrazů. Charakteristickým prvkem biblické poezie jsou například obrazy z pastýřského života. V Bibli, zvláště ve *Starém zákoně* najdeme básnictví lyrické, poučné i řečnické. V *Novém zákoně* pak po básnické

---

⁹⁵ *Devotions upon Emergent Occasions* napsal John Donne během své těžké nemoci v roce 1623.

⁹⁶ Dvousvazkový spis *Vom Geiste der Erbräisichen Poesie*. 1782–1783.

stránce vyniká velebný chvalozpěv Panny Marie (Lk 1,45–55),⁹⁷ dále chvalozpěv Zachariášův nad narozením sv. Jana Křtitele (Lk 1,68–79) a chvalozpěv starce Simeona v jeruzalémském chrámě (Lk 2,28–32).⁹⁸

Autor Rudolf Col hovoří ve své knize *Biblická stilistika a poesie* o trojím **účelu používání obrazné mluvy** v Písmu:

„Spisovatelé užívají obrazné mluvy, aby jí **účinněji působili** na své čtenáře a posluchače. Neboť pravda oděna v krásné roucho obrazné mluvy dovede více zapůsobiti a čtenáře spíše pro pravdu zaujmout než prostá slova.“⁹⁹ (změna písma autor). Autoři také chtějí obraznou mluvou vyložit a objasnit různé **vyšší pravdy**. Obrazná mluva podle Cola „dovede podati často zřetelněji a názorněji, a někdy i nevtíravěji, také nejtěžší pravdy“. Třetím účelem je naopak snaha pisatele obraznou mluvou **zakrýt pravdu**, aby nebyla zvláště nepovolaným zjevena. O tomto účelu obrazné mluvy hovořil například Tomáš Akvinský a podobný důraz má často i obrazná řeč biblická.¹⁰⁰ Podobně upozorňuje na význam slov anglická autorka D. L. Sayersová, v *Poetry, Language and Ambiguity* zdůrazňuje mj. mnohoznačnost jazyka, která je pro básníka „výhodou, protože tím se z každého slova stává zásobárna kumulované síly.“¹⁰¹

Pro biblickou uměleckou formu je typický takzvaný **parallelismus membrorum**,¹⁰² který vědecky propracoval například profesor poetiky na Oxfordské univerzitě a pozdější anglikánský biskup Angličan Robert Lowth (1710–1787) ve svém spise *De sacra poesi Hebraeorum praelectiones adacademicae*. **Parallelismus membrorum synonymus** „opakuje tutěž myšlenku již jednou vyslovenou v první polovici verše, jinými slovy v druhé části verše“, **parallelismus membrorum antitheticus** je tam, „kde je poměr obou členů vyjádřen protivou, aby tím více vynikla vůdčí myšlenka“ a **syntheticus**, který doplňuje myšlenku jednoho členu verše v druhém členu a více ji rozvádí do dalších důsledků“.¹⁰³ Příkladem takového paralelismu může být Žalm 37,31–32:

Má v svém srdci Boží zákon, jeho kroky nezakolísají. Svévolník však číhá na spravedlivého, chce ho uštvat k smrti,

⁹⁷ Ve *Vulgátě* nazývá se podle počátečního slova *Magnificat*.

⁹⁸ COL, R. *Biblická stilistika a poesie*, s. 13–70.

⁹⁹ Tamtéž, s. 38.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž.

¹⁰¹ Srov. KRIEGELOVÁ, P. Kristus z kréda a člověk z ulice. In VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*, s. 14.

¹⁰² Nazývá se také *parallelismus poeticus* nebo *rhythmus sententiarum*.

¹⁰³ COL, Rudolf. *Biblická stilistika a poesie*, s. 71–80.

u kterého jde o více než zdůraznění. V prvním verši se oba biblické verše shodují, je zde kauzalita. V druhém verši se uvádí zabití, které je více než lež. Podobně v Žalmu 89,41:

Všechny jeho zdi jsi zbořil, jeho pevnosti obrátils v trosky.

je nejprve zmíněno boření zdí, pak pevnosti samé. V rámci vyprávěcí prózy se objevuje zesilující paralelismus¹⁰⁴ např. v Iz 26,17:

*Jako před porodem těhotná se svíjí a v bolestech křičí, takoví jsme byli před tvou tváří,
Hospodine.*

Když Jákob nachází zkrvavený Josefův plášť, ve dvou biblických verších vidíme miniaturní elegii (Gen 37,33) od příšerného činu k jeho zrudným důsledkům.¹⁰⁵

*Když si ji prohlédl, zvolal: „Suknice mého syna! Sežrala ho divá zvěř! Rozsápán,
rozsápán je Josef!“*

Dalším charakteristickým rysem jazyka Bible je také **hyperbola** neboli nadsázka. Hyperbola je sice prvkem řeči, který je běžný ve všech jazycích, ale v hebrejštině existuje silná tendence přemýšlet v extrémech, jakoby černobíle. Musíme pak chápat, že v některých případech nejde v biblických verších o doslovné vyjádření, ale právě o hyperbolu. Běžným příkladem v Písmu jsou slova *nenávidět* a *milovat*, které mohou také znamenat „dávat přednost“, „preferovat“. Tak bychom měli chápat verše z Lk 14,26¹⁰⁶ nebo řadu proroctví, ve kterých je užití hyperboly běžné. Proroctví varují před zatracením, často jsou vyjádřena v extrémech, i když pak dojde ke změně těchto soudů. Příkladem mohou být proroctví z Izajáše nebo Jonášův příběh a odsouzení Ninive.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ Angl. také *parallelism of intensification*.

¹⁰⁵ ALTER, R. *The World of Biblical Literature*, s. 183.

¹⁰⁶ „Kdo přichází ke mně a nedovede se zřítí svého otce a matky, své ženy a dětí, svých bratrů a sester, ano i sám sebe, nemůže být mým učedníkem.“

¹⁰⁷ CAIRD, G. B. *The Language and Imagery of the Bible*, s. 110.

3.2.3 Poetická imaginace a křesťanská víra

I když to někteří autoři tvrdí, neexistuje žádný překlenující symbolický vzorec v obrazech používaných biblickými básníky. Vychází sice zvláště z obrazů z života pastýřského, zemědělského, topografického a meteorologického, ale v celém starověkém Blízkém východě je používána i městská kultura – stavebníci, kováři, hrnčíři atd. Přesto se užití běžných obrazů setkává se zajímavým individuálním zpracováním.¹⁰⁸ Symboly obecně hrají významnou roli ve spiritualitě a jejím vyjádření v poezii. Autentická bohoslužba potřebuje živé symboly, které se zaměřují na síly života a smrti a vytváří význam, který k odkrytí potřebuje čas. Stejně jako poezie a literatura znamenají symboly v živé liturgii více, než kolik říkají a představují člověku, více, než je viditelné. Živá víra pracuje s živými symboly, jak uvádí ve své básni *Baptism* Charles Bell.¹⁰⁹ „Spiritualita je způsob, kterým prožíváme symbolizované skutečnosti“. Slova a symboly mají moc symbolizovat a přenést nás do nové reality stejně jako nás vedou k dezorientaci a znovuořicaci v našich emocích a vášních.¹¹⁰ Saliers hovoří o čtyřech skrytých dimenzích řeči. V první řadě o skryté řeči času a řeči místa¹¹¹. V místních farních společenstvích je ztělesněná historie místa a vnitřní místnosti, kde se scházely rodiny po celé generace, na kterých se konaly svatby, pohřby, kde byla přijímána eucharistie a zněla modlitba. Vnímání místní historie modlitby a života je součástí skrytého jazyka místa, který musíme všichni respektovat. Třetí skrytou řečí je podle autora řeč zvuků a ticha. Hudba je rozšířením jazyka, hudba a ticho musí obklopotvat čtení a poslech vzpomínky z církevních dějin v Písmu. Čtvrtým jazykem je pak jazyk symbolů a znaků, který vede k otázce, jakým způsobem užíváme viditelný, hmatatelný a pohyblivý jazyk ve svátostném jednání, v souvislosti s liturgií zvláště pak při křtu a Večeři Páně.

Paul Avis¹¹² hovoří o propojení imaginace a křesťanské víry. Křesťanská víra je podle něj založená na imaginaci, používá symboly, mýty a znaky. „Největší pravdy lze vyjádřit pouze imaginativní formou – skrze obrazy (metafora, symbol, mýtus). Známe pravdu pouze skrze imaginaci. Kreativní imaginace (...) leží mimo doménu osobních

¹⁰⁸ ALTER, R. *The World of Biblical Literature*, s. 181.

¹⁰⁹ Srov. SALIERS, D. E. *Worship and Spirituality*, s. 42–43.

¹¹⁰ Srov. tamtéž, s. 46.

¹¹¹ Srov. tamtéž, s. 51–52.

¹¹² Naroděn 1947, je generálním sekretářem Rady pro křesťanskou jednotu Church of England (*Church of England's Council for Christian Unity*), čestným profesorem teologie a ředitelem centra pro studium křesťanské církve na University of Exeter. Je také kaplanem Její Výsosti královny, kanovník exeterské katedrály a vedoucí redaktor časopisu *Ecclesiology*.

znalostí, je klíčem k poznání reality. Pravda je obsažená v symbolech a symboly jsou materiálně ztělesněny. Zdá se mi, že toto je důsledek vtěleného a svátostného charakteru křesťanství.¹¹³ Podobně jako P. Avis dává imaginativnímu pochopení pravdy ústřední roli také anglikánský a katolický teolog a filozof J. H. Newman.

V díle *Faith, Hope and Poetry* objevuje její autor Malcolm Guite¹¹⁴ poetickou imaginaci jako způsob poznání, způsob vidění skutečnosti jasněji, aplikuje pohledy poezie na dnešní otázky a způsob, jakým poezie může přispět k našemu náboženskému poznání a způsobu jak „děláme teologii“. Takovému vize a transformace můžeme spatřovat také v dílech anglikánských básníků, jakými byli John Donne a George Herbert, o nichž budeme blíže hovořit v dalších kapitolách.¹¹⁵

Biblická poezie je tedy charakterizována stupňováním či rozvojem vyprávění v rámci jedné linie, především je spojena s dynamickým procesem vedoucím k určité kulminaci.¹¹⁶ Jedinečné kvality dosahuje i biblická metrika a strofika. Vliv biblického vyjadřování je patrný i u metafyzických básníků a pokračuje až do současnosti. Podle Gershoma Scholema¹¹⁷ se biblickému vyjadřování podobá také například dílo F. Kafky v budování nekonečných interpretací, například v jeho díle *Zámek*. Bohužel opomíjeným tématem zůstává specifická poetika textů obecně. Podle Roberta Altera „zvláštní poetika může podporovat nebo posilovat zvláštní orientaci směrem k realitě“.¹¹⁸

Je jasné, že víra a její vyjádření v poetické imaginaci je hluboce zakořeněna již v *Písmu svatém* a podceňování obrazného jazyka, nebo dokonce jeho vylučování z teologického diskursu je nejen neopodstatněné, ale také chybné.

---

¹¹³ AVIS, Paul. *God and the Creative Imagination*, s. 8.

¹¹⁴ Malcolm Guite je básník a akademik žijící a pracující v Cambridge, mezi jeho současná díla patří např. *What Do Christians Believe?*, 2006, *Poetry, Playfulness and Truth...*, kapitola o teologii hry *Sen noci svatojánské* a šest básní v *Live Simply*, 2008. Jeho úvahy o poezii C. S. Lewise se objevily v *The Cambridge Companion to C. S. Lewis*, 2010. Viz *Faith, Hope and Poetry. Theology and the Poetic Imagination*. Dostupné na WWW: <http://www.ashgate.com/default.aspx?page=637&calcTitle=1&title_id=9646&edition_id=12376>

¹¹⁵ Srov. A Second Glance: Transfigured Vision in the Poems of John Donne and George Herbert. In GUITE, M. *Faith, Hope and Poetry*, s. 103.

¹¹⁶ ALTER, R. *The World of Biblical Literature*, s. 185–186.

¹¹⁷ Gershard (Gershom) Scholem (1897–1982) byl předním moderním badatelem židovského mysticismu. Jeho práce se zaměřovala na výzkum a analýzu kabalistické literatury, fenomenologii mystického náboženství, židovskou historiografii, Sionismus a duchovní a politické podmínky současného judaismu a židovské civilizace. Publikoval více než 40 děl a téměř 700 článků. Vyučoval takřka tři generace vědců, kteří mnozí doposud působí v Izraeli. V roce 1923 imigroval do Palestiny a velmi rychle se stal významnou osobností německo-židovské komunity imigrantů. Srov. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, dostupné na WWW: <<http://plato.stanford.edu/entries/scholem/>>.

¹¹⁸ ALTER, R. *The World of Biblical Literature*, s. 185.

3.3 Poetická imaginace – charakteristický rys anglikánské spirituality?

Imaginace není stav: je to samotná lidská existence. William Blake

Poetická imaginace je tedy považována za zásadní prostředek diskuse spirituality. Samozřejmě již autoři jako sv. Jan od Kříže rozpoznali důležitost i možnosti lyriky jako jazyka spirituality, přesto pro anglikánskou tradici a užití rodného anglického jazyka se stává lyrika něčím typickým. Spiritualita zde nachází svůj výraz skrze poetickou imaginaci vyslovenou ve známém, blízkém jazyce.

Jak uvádí L. W. Countryman, zdá se, že neexistuje nic, co by bylo jedinečné pro anglikánství. Jak jsme již zmínili v předchozích kapitolách, můžeme spolu s tímto autorem říci, že anglikánství pozitivně odmítá definice, nemělo specifickou doktrínu, jako papežský primát nebo systematickou doktrínu reformovaného křesťanství. Namísto toho našlo svou nejužitečnější interpretaci v apologetice (jmenovitě Richard Hooker). Velký rozdíl je, že anglikánství má své kořeny v komunitě (společenství) a v konverzaci, zatímco ostatní směry mají své zakotvení v myšlence. Anglikánství bylo rodinné náboženství, odmítlo změny středověkého západního katolictví na Tridentském koncilu, ale stejně tak odmítlo protestantskou definici, kterou nabízelo extrémní puritánství. Přestože není anglikánství primárně definováno doktrínálně, je definováno v kontinuitě vztahu člověka s lidmi navzájem a s Bohem, dokonce v tradicionalistickém smyslu vztahu s ostatními spoluvěřícími minulosti a budoucnosti. V obou případech – anglikánství i spirituality – je tedy hlavní kategorií vztah, ne objektivní myšlenka, jde o pokračující konverzaci jednoho s druhým. Pro anglikánství je například také charakteristické trvat na „skutečné přítomnosti“ Krista v eucharistii, a přitom odmítat tradiční pozdně středověké vysvětlení této přítomnosti v doktríně transsubstanciacie, neboť opět slovy L. W. Countrymana „není možné předstírat, že víme příliš“.¹¹⁹

Jak tedy souvisí s anglikánskou spiritualitou lyrická poezie jako prostředek k duchovnímu rozhovoru? Podle L. W. Countrymana jde částečně o historickou náhodu. Když se rodila Church of England v reformační vřavě za vlády Alžběty I., velkým vývojem procházela i anglická lyrika. Vedle lyrické poezie jsou v Anglii 16. a 17. století důležité také duchovní spisy jako *Pravidla a cvičení svatého života*

---

¹¹⁹ COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 36.

(*Rule and Exercises of Holy Living*) Jeremyho Taylora, morální teologie nebo osobní poradenství a také kázání, které v té době bylo lyrické poezii velmi blízké v použití živé imaginace. Totéž platilo také pro teologické spisy. Bohatě poetický jazyk liturgie BCP primárně oslovoval Boha. Oblíbenými formami milostné poezie byl především sonet, dále krátká meditace v próze, jako např. *Devotions upon Emergent Occasions* Johna Donna nebo Trahernovo *Centuries of Meditations*. Jde o komentovanou zkušenost, která stále zůstává ve středu a její interpretace má podobu analogie.¹²⁰ Se vznikem anglikánství souvisí tedy rozvoj poetického vyjádření otázek víry v podobě blízké každému člověku a zde také leží kořeny dlouhé tradice anglické komunikace v rámci široké veřejnosti o významu slov a skutků v každodenním životě člověka. Do této tradice můžeme řadit taková jména jako např. S. T. Coleridge, D. L. Sayersová, J. R. R. Tolkien, C. S. Lewis a snad i J. K. Rowlingová.

Tuto jakousi revoluci v používání jazyka zahájilo uznání anglického jazyka jako hodného nést duchovní myšlenky. Bez ohledu na výsledky diskusí o Shakespearově náboženských názorech je jasné, že byl ovlivněn kulturou, ve které byl mateřský jazyk značně vitální a v níž byl anglický jazyk považován za schopný nést hodnoty vyjadřující lidskou zbožnost a touhu po Bohu.¹²¹ Na počátku 21. století jsme možná ztratili smysl, jak radikální tato představa byla; že tedy mateřský „prostý jazyk“ mohl nejen zprostředkovávat pravdu o Bohu v abstraktním smyslu, ale byl používán v mnohem dynamičtější a vztahovější podobě člověka k chvále stvořitele a vykupitele, vyjadřoval jejich nejhlubší touhy a očekávání a dával smysl univerzální zkušenosti narození a smrti. Díky BCP můžeme také hlouběji porozumět lidem a kultuře počátku moderní Anglie.¹²²

---

¹²⁰ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 31.

¹²¹ Srov. MALTHY, J. (Corpus Christi College, Oxford, 2005) In BOOTY J. E. *The Book of Common Prayer 1559*, s. ix.

¹²² Srov. tamtéž.

4 ANGLIKÁNSKÁ SPIRITUALITA V DÍLECH METAFYZICKÝCH BÁSNÍKŮ

Jak jsme již uvedli v části věnované anglikánské spiritualitě a poetické imaginaci (v kapitolách 2.4; 3.2), anglikánství mělo jedinečné podmínky pro rozvoj literárního vyjádření teologických témat v lyrice, která se rozvíjela zvláště v době vzniku Church of England. V této části práce se budeme věnovat konkrétní poetické imaginaci témat anglikánské spirituality v dílech autorů, kteří se otevřeně hlásili k anglikánství a jejichž díla byla zpětně zařazena do tzv. metafyzické poezie. Nejprve si tedy osvětlíme pojem *metafyzická poezie* a uvedeme charakteristické prvky, podle nichž byli tito autoři později nazváni.

4.1 Pojem a charakteristika metafyzické poezie

Pojem *metafyzická poezie* a její definice souvisí s dílem anglického básníka a kritika 18. století Samuela Johnsona, který zkoumal díla anglických básníků včele s Johnem Donnem a objevil jedinečné prvky této poezie. Johnson vymezil jazyk některých básníků 17. století, kteří se vyznačovali tzv. „vtipnou fantazií/důvtipem“ (*witty conceits*) a velmi specifickým užíváním metafor.¹²³ Jejich poezie vyjadřovala emoce v intelektuálním kontextu, reagovala na obrovský rozvoj vědy, jedinečné bádání i silnou náboženskou nejistotu. Používání překvapujících metafor, obrazů a jazyka spolu s hlubokou touhou po originalitě mělo velký vliv i na pozdější básníky a některé autory Modernistického hnutí (*Modernist movement*), jako např. na T. S. Eliota.¹²⁴

Samuel Johnson v roce 1779 ve své knize *Life of Cowley* („Cowleyho život“) obvinil Abrahama Cowleyho a podobný typ spisovatelů, že píší „spíše jako diváci než účastníci lidské přirozenosti, jako by pohlíželi na dobro a zlo lhostejným a uvolněným

---

¹²³ Srov. GARDNER, H. *Metaphysical Poetry*, Introduction.

¹²⁴ Srov. RICKS, C. (ed.) *Metaphysical Poetry*, backcover.

způsobem; jako epikurejská božstva, která si dělají poznámky o činnosti člověka a proměnlivosti života, bez zájmu a bez emocí“.¹²⁵ Podle Johnsona bylo jejich přáním pouze říci to, co ještě řečeno nebylo. Johnson vynalezl slovo „metafyzický“ jako literárně-historické zařazení, ale neměnil radikálně negativní význam tohoto slova. Pro něj, stejně jako pro jeho předchůdce, bylo slovo „metafyzický“ spojeno s výsměchem. OED uvádí první doložené použití tohoto slova ve spise Sira Thomase Morea z roku 1532, který obviňuje protestantské reformy (které More nesnášel) z toho, že předkládají „argumenty založené na filozofii a metafyzických odůvodněních“.¹²⁶ „Metafyzické“ zde znamená „přejemné, nadpřirozené a úhledné“¹²⁷. Slovo *metafyzický* mělo pejorativní význam a zůstalo spojeno s obviněním z klamných a nadpřirozených temných sil i po celé 17. století.¹²⁸ Johnson věděl o tomto použití a také o jeho místu v literatuře druhé poloviny 17. století. Metafyzici se znovu dostali do povědomí kritiků až na počátku 20. století, kdy OED začal používat novou definici metafyzické poezie jako „poezie, která vyjadřuje emoce v rámci intelektuálního kontextu“.

Klasická antologie Herberta Griersona *Metaphysical Lyrics and Poems of the Seventeenth Century* (1921)¹²⁹ k metafyzikům řadila díla duchovních básníků George Herberta a Henry Vaughana; v úvodu Grierson chválí Donna zvláště za jeho schopnost kombinovat myšlenky s city. Griersonovo dílo pak bylo revidováno T. S. Eliotem, který metafyzické básníky označil za protosymboliky (*proto-symbolists*), jejichž zapojení myšlení a citů, emocí a představy, bylo reflexí kombinované síly nejlepších básnických imaginací. Eliot přešel od nevýrazného pojmenování *Metaphysical Poems* (metafyzické básně) z Griersonova titulu k přesnějšímu označení *Metaphysical Poets* (metafyzičtí básníci). Helen Garnerová v tom pokračuje ve své antologii *The Metaphysical Poets* z roku 1957, kde představuje i některé předchůdce metafyzických básníků. Od druhé poloviny osmdesátých let 20. století byli někteří literární vědci skeptičtí vůči hodnotě pojmenování těchto básníků „metafyzičtí“ (zvláště Donne, Marvell, Herbert, Vaughan a Crashaw) a ve standardní literární historii se toto označení příliš často nepoužívá.

Za jakéhosi literárního předchůdce metafyzických básníků se může pokládat Robert Spouthwell (1561?–1595), který psal zcela na náboženská témata a věřil, že mohou být

¹²⁵ Srov. GARDNER, H. *Metaphysical Poetry*, Introduction.

¹²⁶ *arguments grounded upon philosophy and metaphysical reasons*

¹²⁷ *supersubtle, supernatural and specious*

¹²⁸ Shakespearova *Lady Macbeth* například toto slovo užívá k popisu svádění čarodějek, aby její manžel zabil krále s pomocí „osudu a metafyzické moci – nadpřirozené a zlé“ (*fate and metaphysical aid*); viz SHAKESPEARE, W. *The Tragedy of Macbeth*. SCENE V. Inverness. Macbeth's castle. *All that impedes thee from the golden round, / Which fate and metaphysical aid doth seem / To have thee crown'd withal.*

¹²⁹ Dostupné na WWW: <<http://www.bartleby.com/105/1000.html>>.

nejlépe sdělována v podobě verbálního důvtipu, který byl módní v době královny Alžběty i za vlády krále Jakuba.¹³⁰

Ve stylu Donna a dalších metafyziků je také patrná návaznost na klasické básníky, ale jejich forma je zvláštní. Přesto je důležitým prvkem metafyzických básníků „klasicistní duch“, který ovlivňuje nejen metrum (verše), dikci, ale také způsob, náladu, se kterou přistupují k předmětům. Odlišují je extrémní způsoby, mají zájem o vše lidské a pozemské a nemají na rozdíl od romantiků čas ztrácet se v potulkách přírodou. Cítí tlak reality a spěch času. U metafyziků však není zájem jen lidský a světský, ale právě krása a ošklivost života pro ně ukrývá skutečnou pravdu věcí. Metafyzici pokládají podle Branhamové veškerý svůj důraz na čtyři oblasti: duševní aktivitu, smysl pro realitu, strukturu a výmluvnost s tím, že na rozdíl od klasicistního pojetí zdůrazňují metafyzici první dva body.¹³¹ Nenechávají čtenáře v klidu, škádlí jej, aby uchovali jeho mysl napjatou a nadšenou. Pro tuto energii jsou ochotni odhodit krásu, sladkost, půvab i přiměřenost.

Dílo metafyzických básníků navíc jakoby protičečí všem pojmům platným v té době pro dobrý básnický styl. S. Johnson hovoří o důvtipu (fantazii), který můžeme najít již u autorů 12. století, např. u Petrarkey, Danteho a obecně v křesťanské poezii (vedené pravděpodobně symbolismem Otců). Příklady jsou také v klasické poezii, např. v dílech Horácia či Homéra. Proto pouhá přítomnost důvtipu (fantazie) nemůže být rozlišovacím znakem. Tím se stává teprve účel, k jakému byly používány a také jeho zdroj. Důvtip jako takový se stává nástrojem myšlení a citů. Současníci metafyzických básníků měli podobný styl nebo podobné kořeny myšlení, ale podle Branhamové jsou hyperboly metafyziků „rozsáhlejší, slovní hříčky více nepravděpodobné a zarážející, jejich paradoxy se silněji střetávají (...) protiklady jsou ostřejší, překvapení více překvapující ...“¹³² Zvědavost, genialitu a fantazii dovedli metafyzikové do krajnosti. Ztělesňují důvtip ve svých myšlenkách, ale přitom jej využívají, povyšují, nechávají sloužit jako připravený nástroj. Ale samozřejmě jako každý básník, ani oni nedokážou vždy spojit emoce s myšlenkou, chybují někdy podivnou složitostí stylu, ale většinou upadají do „bezcitného smyslu než nesmyslným emocí.“¹³³ Vypůjčili si ozdoby a hloubku paradoxů a svobodu a sentimentalitu od klasicistních básníků, ale důvtip brali

---

¹³⁰ Srov. BRANHAM, G. B. *The Metaphysical Poets*, s. 37; *Alas! if God so sink under sin, / What will become of man that dies therein?* („Běda! Jestliže Bůh tak klesnul pod hřích, / co se stane s člověkem, který zemře v něm?“)

¹³¹ Srov. tamtéž, s. 61.

¹³² Srov. tamtéž, s. 30.

¹³³ Tamtéž, s. 44–45.

mnohem vážněji. Jejich hlavním cílem není potěšit, ukonejšit, ale nastartovat mysl a udržovat ji v činnosti.¹³⁴

Branhamová jmenuje ještě další charakteristické prvky metafyzické poezie. Jsou jimi **intelektuální energie, vynalézavost, originalita a síla myšlenky**. Intelektuální energii charakterizuje svoboda, pohyb, živá a okamžitá přítomnost. Invence (vynalézavost) je nejzřejmější stránkou metafyzického génia. V 18. století znamenala invence totéž co dnes kreativní imaginace. Básníci ukazují předmět v jeho bohatství, různorodosti, zdůrazňují sílu aktivity jejich intelektuální schopnosti, je jim blízká matematika stejně jako scholastická filozofie a moderní přírodní vědy. Věda obvykle nebývá spojována s poezií, protože nás táhne k zemi, ale u metafyziků jde o úmyslné propojení se zemí. Drží nás u nepřikrášlené reality světa, neboť z něho odejdeme. Originalita metafyzických básníků se týká názorů, témat, dokonce formy veršů, kdy se vyhýbají klasickým formám, jako je sonet, madrigal atd. Síla a živost myšlenky (Vivacity of thought) znamená myšlenku v procesu přemýšlení, síla inteligence, která produkuje myšlenky. Autoři nepředstavují témata jako taková, ale proces přemýšlení o těchto tématech. Branhamová to nazývá „mentální akrobacií“ (mental acrobatics). Vypadá to jako jakási hra – máme zde téma, co o něm můžete říct?¹³⁵

Co se týče formálních prvků stylu,¹³⁶ verše se liší délkou jako v próze, rýmy jsou pevné a vše je pevně propojeno. Metrům je založeno na klasicistních principech, jejich jedinečnost a novost spočívá v přehánění těchto klasicistních principů zcela v zájmu intelektuální energie. Pevné rýmy jsou ojedinělé, přesto existují, kombinují se s „poetickou dikcí“.¹³⁷ Typická je také jejich jednoduchost, která vede k určité drsnosti.¹³⁸ Jednoduchost, i když je nucená, se stává u metafyziků zdrojem síly.¹³⁹

Podobně důmyslně pracují metafyzičtí autoři s oxymóry, v jejich použití jdou do krajností. Oxymóron (protimluv)¹⁴⁰ je rétorický nástroj spojující slova ostře

---

¹³⁴ Srov. BRANHAM, G. B. *The Metaphysical Poets*, s. 52.

¹³⁵ Srov. tamtéž, s. 90. Myšlenka je neustále v pohybu, musí čtenáři dělat problémy. Příkladem je Herbertova báseň *Clasping of Hands: Lord, Thou art mine, and I am Thine, / If mine I am; and Thine much more / Then I or oughtt or can be mine. / Yet to be Thine doth me restore* (v. 1-4).

¹³⁶ Srov. tamtéž, s. 64.

¹³⁷ Tamtéž, s. 71.

¹³⁸ Příkladem může být báseň *Providence* G. Herberta: *And just it is that I should pay the rent/ Because the benefit accrues to me* (v. 27-28).

¹³⁹ Srov. BRANHAM, G. B. *The Metaphysical Poets*, s. 73.

¹⁴⁰ Z řeckého *oxys* (ostrý) a *moros* (tupý), lingv. spojení slov, jejichž význam se navzájem vylučuje.

opačného významu. Užití oxymóra způsobuje jakýsi zmatek myšlenek.¹⁴¹ Namísto zmatku oxymóron u metafyziků jasně zaměřuje a zdůrazňuje hlavní smysl. Nejde o ozdobu, ale o základní vyjádření jejich myšlenek.¹⁴² Pokud je vyjádření neobvyklé, pak je neobvyklá také myšlenka, tam, kde se jazyk zdá podivný, stejně podivná je i myšlenka či emoce. Jako příklad oxymór můžeme uvést verše H. Vaughana:

*Leaving her only so much breath / As serves to keep alive her death.*¹⁴³
*And from the murdering world's false love / Thy death shall keep my soul alive.*¹⁴⁴

Podobně píše G. Herbert:

*So may the fall further the flight in me.*¹⁴⁵

Je zde patrná neschopnost básníků zůstat spokojení s jednoduchým a zřejmým, rodí se čistá extravagance.

Existuje tendence spojovat metafyzickou školu s teologickou, dílo metafyziků má náboženský kontext. Podle Griersona jsou Donnovi nejbližší následovníci G. Herbert a H. Vaughan zbožní anglikánští autoři. V Anglii 17. století bylo stále křesťanství považováno za katolické, mimo kontrovezní puritanismus, neměnilo se od křesťana ke křesťanovi, ale nacházelo filozofické principy, které byly pravdivé pro všechny, ať již byly poznány nebo ne. Stále v něm platila logika a zákony intelektu. Ať již byli anglikáni nebo katolíci, kategorie myšlenek byly stejné pro celou skupinu.¹⁴⁶

Zájem metafyzických básníků je transcendentní a metody chtějí udržet čtenářovu inteligenci bdící a připravenou. Pravdivost není založena na autoritě církve, ale na náboženské mysli, intelektuálních principech, které mají sílu a stálost. Donne staví víru mnohem výše než Cowley, ale také staví výše rozum. Hlavním principem je scholastická metafyzika interpretována v souladu s intelektuálními předpoklady.

---

¹⁴¹ Příklad oxymóru R. Crashawa: *Still live in me this loving strife / Of living Death and dying Life. / For while thou sweetly slayest me / Dead to my selfe, I live in Thee. (A Song). It gives tho' bound, tho' bound 'tis free! (Christ Crucified).*

¹⁴² Jakou naléhavost oxymóron přidává například Vaughanově zvolání: *Brave worms and earth! nebo Crashawově jemnému: To Thee, dread Lamb, whose love must keep/ The shepherds more than they their sheep, / To Thee, meek majesty, soft King!*

¹⁴³ „Zanechal jí jen tolik dechu, kolik stačí, aby udržel naživu její smrt.“ (přel. M. K.)

¹⁴⁴ „A usmrcením klamně lásky světa udrží Tvoje smrt naživu mou duši.“ (přel. M. K.)

¹⁴⁵ „Tak může pád podporovat ve mně let.“ (přel. M. K.)

¹⁴⁶ Srov. BRANHAM, G. B. *The Metaphysical Poets*, s. 119.

4.2 Vybrané osobnosti a charakteristiky jejich díla

Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, metafyzičtí básníci se vyznačovali společnými rysy, aniž by sami formálně vytvořili uměleckou skupinu či proud. Používání anglického jazyka specifickým způsobem ovlivnilo řadu generací. Pro účely této práce si povšimneme teologických důrazů, které umožňuje styl metafyzických básníků vykreslit jedinečným způsobem. Můžeme se tak věnovat tématům shodným pro básníky, kteří se otevřeně hlásili k anglikánství. Je však zapotřebí alespoň naznačit rozdíly, které nacházíme u katolických mistrů. Pro tento účel můžeme stručně uvést dílo slavného metafyzického básníka Richarda Crashawa. Ve svých dílech se zabývá tématy, která u vybraných anglikánských autorů zůstávají na okraji či zcela opomíjeny. Příkladem může být zpracování a oslava života světců. Anglikánský duchovní G. Herbert ve svých básních používá obrazy biblických postav, Crashaw však věnuje svá díla např. oslavě sv. Terezie (*A Hymn to the Name and Honour of the Admirable Saint Teresa*), svatě Máří Magdaléně (*Saint Mary Magdalene, or The Weeper*). Crashaw zdůrazňuje témata spojená s obrazy kříže jako obrazu utrpení (*Upon the Body of our Blessed Lord, Naked and Bloody*), Trojice apod., která, jak uvidíme v dalších kapitolách, nehrají u metafyziků anglikánského vyznání tak významnou roli. Naopak se v díle Crashawa nesetkáváme s takovým důrazem na Boží přítomnost v každodenních činnostech člověka, oslavu stvoření, přírody či na lidské vztahy a společenství.

4.2.1 John Donne (1572–1631)

Nejvýznačnějším metafyzickým básníkem, známým svými strhujícími kázáními, je John Donne. Donne patří k největším génium alžbětinské poezie, dočkal se však svého znovuobjevení až ve 20. století. Vyznačuje se jakousi vnitřní polaritou nejen své životní dráhy – od válečných a milostných dobrodružství až k pozici učeného kazatele v londýnské katedrále sv. Pavla –, ale také ve svém básnictví a duchovním rodinném zázemí. Jeho otec byl poměrně bohatým obchodníkem, matka byla katolička, dcera dramatika Heywooda a pravnučka sestry Thomase Morea. Jeho dva bratři se stali jezuiti a mladší z nich byl uvězněn za přechovávání kněze a zemřel v Newgate. Donne studoval v Oxfordu, byl studentem práv v Londýně, často

cestoval. Po návratu z cest se stal sekretářem lorda strážce pečeti sira Thomase Egertona (1598) a v té době se také alespoň navenek přiklonil k anglikánské církvi. Zasedal také v parlamentě (1601), zapletl se však s příbuznou svého chlebodárcce Annou Moreovou a musel se s ní tajně oženit (1601). Jakmile se skandál prozradil, byl propuštěn ze služby a také uvězněn. Několik let pak žil ve hmotné bídě až do doby, kdy dosáhl trvalého zajištění po vysvěcení na anglikánského kněze. První významné básně napsal Donne jako student práv, své zkušenosti ze života sukničkáře zapsal ve verších, které mu zajistily dobovou popularitu a byly také zhudebněny a zpívány. Jeho erotické básně *par excellence* pocházejí zvláště z let 1593–1596, ze stejné doby jako jeho *Elegie* a většina *Písní a sonetů*. Vynesly mu od současníků výčitky, že o milence hovoří jako o Bohu a o církvi jako o děvce. Promlouvá jazykem slovních i myšlenkových hříček, groteskou i cynismem, jeho erotika je však „záhadně anonymní“¹⁴⁷, je mnohem osobnější, než připouštěla dobová konvence, ale jeho básně nejsou adresné.

V pozdějších písních se projevuje vliv dobového neoplatonismu a ve vrcholných básních se stává Donnovým velkým tématem spojení milenců jako cíl sám o sobě, kdy láska nečeká filozofickou ani náboženskou sankci. Duše a tělo jsou u Donna jedno. Exaltovaně prožívá dramatickou přítomnost, bez oplakávání minulosti či nevěrné milenky. Oslavuje tělesnost, která probouzí v milencích duši. Zpracovává povinná klišé po svém, pohybuje se na pomezí dobové podmíněnosti a geniality, vytvořil si svůj jedinečný styl. Za života otiskl jen několik duchovně zaměřených básní, ve kterých se blíží známým postupům baroka založených na antitezi života a smrti, času a věčnosti, člověka a Boha.

Během těžké nemoci v roce 1623 napsal Donne *Hymnus o Bohu Otci*, v němž je vyjádřena jeho pochybnost a jenž je založen na slovní hříčce s vlastním příjmením. Donne jej dal zhudebnit a často se zpíval u sv. Pavla. Mimořádné místo v tehdejší poezii zaujímá delší skladba *Anatomie světa* (1611), podnětem k jejímu napsání byla smrt mladé dcery sira Roberta Druryho, který ho finančně podporoval. Napsal jeho dvě pokračování *Anatomii* a *Putování duše*. Donnovi bylo vyčítáno rouhání, když psal o ideji ženy, ne o skutečné osobě. Zemřelou dívku dával za vzor zkaženému světu, zobrazuje zmatek duchovního světa tehdejšího člověka, který byl ovlivňován novými poznatky: objevení Nového světa, astronomie, matematika, mechanika i nová

---

¹⁴⁷ HRON, Z. Básník starého i nového světa. In DONNE, J. *Komu zvoní hrana*, s. 16.

filozofie. Donne nevytváří svůj nový ucelený systém světa, duchovně nezpochybňuje existenci Boha, dokonce ani v bouřlivém mládí. Donnovo dílo doplňují také prózy, především *Paradoxy a problémy*, elegie *Biathanatos* (1608), *Pseudomartyr* (1610), učená polemika s jezuitou *Ignácovo konkláve* (anglický překlad z latiny 1611), satira na jezuitský řád i posmrtně vydaná kázání a dopisy. Překladatel Donnova díla do češtiny Zdeněk Hron jej nazývá „Ovidiem renesance“.¹⁴⁸

4.2.2 George Herbert (1593–1633)

George Herbert¹⁴⁹ byl populárním teologem a skvělým básníkem. Sám se považoval za venkovského kazatele, byl nazýván „populistickým metafyzikem“ (*populist metaphysician*), své básně psal, aby dal smysl svému životu a obyčejným životům lidí, kterým byl povolán sloužit. Herbert měl zájem o lidi, byl optimistický, vřelý, byl ztělesněním anglické pastorační spirituality v tom nejlepší slova smyslu. T. S. Eliot tvrdí, že cit – schopnost vyjádřit vyčerpávající, vyrovnaný celek prostřednictvím zkušenosti – dochází v anglické literatuře svého cíle u metafyzických básníků, včetně Herberta.

George Herbert se narodil v roce 1593 jako pátý syn Richarda Herberta z Montgomery a Magdalene Herbertové, které John Donne věnoval svou elegii *Autumnal Beauty*. Herbert studoval na westminsterské škole a Trinity College v Cambridge, byl skvělým řečtinářem a latiníkem a hovořil plyně latinsky, španělsky a francouzsky. Byl také amatérským hudebníkem. Jako by byl předurčen pro skvělou kariéru, získal si přízeň dvou mocných a vlivných postav, hraběte z Richmondu a markýze z Hamiltonu, oblíbil si ho také král Jakub I. Poté, co jeho patroni i král zemřeli, zmizely všechny naděje na dobré postavení. V roce 1626 Herbert rezignoval na své místo v parlamentu, byl vysvěcen na kněze a v roce 1630 se stal farářem v Bemertonu, malé vesnické farnosti na Salisbury Plain. O rok dříve se oženil s Janou Danversovou a jejich manželství bylo šťastné. Herbert zemřel 1. března 1633 ve věku 50 let na tuberkulózu. Na počátku roku 1633, s vědomím blížící se smrti, poslal kopii své knihy *The Temple* příteli Nicholasi Farrarovi a žádal jej, aby ji spálil nebo vydal, podle vlastního uvážení. Do konce tohoto roku bylo dílo vydáno. *The Temple* je

¹⁴⁸ HRON, Z. Básník starého i nového světa. In DONNE, J. *Komu zvoní hrana*, s. 24.

¹⁴⁹ Srov. HOLMES, U. L. *A History of Christian Spirituality*, s. 118.

souborem téměř všech Herbertových dochovaných anglických básní a zajistil mu popularitu. Jeho dalšími dochovanými díly jsou soubor latinských básní *Memoriae Matris Sacrum*, kterou napsal na památku své matky. Je také autorem několika krátkých příležitostných básní (*Lucus a Passio Discerpta* a *Musae Responsoriae*), obrany Church of England *Anti-Tami-Cami-Categoria* proti dílu Andrew Melvilla. Z jeho prózy se dochovalo dílo *A Priest to the Temple*, poznámky k *The Hundred and Ten Considerations* od Juana de Valdés, překlad díla Luigi Cornara *Treatise of Temperance and Sobrietie*, některé latinské dopisy a promluvy a část jeho osobní korespondence. Mezi lety 1633–1679 bylo publikováno 13. vydání *The Temple*, poté jeho popularita upadala. K oživení Herbertova díla došlo spolu s vydáním *The Temple* v roce 1799, které podpořil také S. T. Coleridge svým oceněním díla v *Biographia Literaria*: „George Herbert je opravdový básník, ale básník svého druhu, u kterého hodnota jeho nebude nikdy pocítěna bez vnímavosti pro smýšlení a charakter tohoto člověka.“¹⁵⁰

Herbertovy básně tedy byly sebrány v díle, které on sám nazval *The Temple: Sacred Poems and Private Ejaculations*. Tuto sbírku meditací popsal Herbert jako: „obraz mnoha duchovních zápasů, které proběhly mezi Bohem a mou duší, než jsem se mohl poddat vůli Ježíše mého Pána, v jehož službě jsem nyní našel dokonalou svobodu.“¹⁵¹ Ztělesňují neustálý konflikt uvnitř Herberta, v jeho vlastní vůli, ne vnější konflikt mezi světským životem a povolání kněze. Simone Weilová, velká osobnost spirituality našeho století, napsala, že čtení jedné z Herbertovy básní pro ni znamenalo obrat v jejím osobním boji. Velký anglický hudební skladatel Ralph Vaughan-Williams tuto báseň zhudebnil spolu se čtyřmi dalšími a vydal pod názvem *Five Mystical Songs* („Pět mystických písní“) v roce 1911. Herbertovy básně spolu s dílem jeho přítele Nicholase Ferrara byly považovány za katechetické a měly přinést spirituální teologii do anglické církve. Jeho báseň o Trojici je jasnou ilustrací síly a lehkosti Herbertova důvtipu, který rozuměl době manýrismu a zároveň ji překonal, aby vedl k jemným, přirozeným obrazům, věčné pravdě.

---

¹⁵⁰ "George Herbert is a true poet, but a poet sui generis, the merits of whose poems will never be felt, without a sympathy with the mind and character of the man." TOBIN, J. (ed.) *George Herbert : The Complete English Poems*, Introduction.

¹⁵¹ „a picture of the many spiritual conflicts that have passed between God and my soul, before I could subject mine to the will of Jesus my Master, in whose service I have now found perfect freedom." HOLMES, U. T. *A History of Christian Spirituality*, s. 119.

4.2.3 Henry Vaughan (1622–1695)

Nejmladším z duchovních básníků, kterým se tato práce podrobněji věnuje, je Henry Vaughan. I když jeho poezie neměla přílišnou odezvu ani dlouho po jeho smrti, je nyní považován za jednoho z nejlepších náboženských básníků v tomto jazyce a v jistých ohledech také překonal svého literárního a duchovního učitele, George Herberta.

Henry Vaughan se narodil do rodiny střední třídy v Beconshire ve Welsu. V roce 1638 odešel na *Jesus College* v Oxfordu spolu se svým bratrem Thomasem, který později získal slávu jako alchymista. Vaughan opustil Oxford v roce 1640, aniž by získal titul, a v Londýně pak studoval dva roky právo. Vrátil se zpět domů, když začala občanská válka, a zřejmě sloužil na straně royalistů v Jižním Welsu někdy kolem 1645.

V roce 1646 se Vaughan oženil s Catherine Wiseovou a vydal svou první knihu veršů, *Poems, with the tenth Satyre of Juvenal Englished*. Básně na světská témata vyvolaly jen malý ohlas. Ukázaly se neinspirativní ve srovnání s jeho pozdější náboženskou poezií *Silex Scintillus*. V předmluvě k druhému vydání hovoří Vaughan o změně svého života a práci směrem k duchovnímu probuzení, ke kterému u něj došlo po čtení básní „požehnaného muže, pana George Herberta“. Jeho náboženská lyrika je plná emocionální intenzity, intelektuální hloubky a síly slov, které jsou uspořádány do poetické formy.¹⁵²

Vaughanovo myšlení má méně nepřímostí než myšlení ostatních metafyziků, jeho nejlepší dílo nemá jejich klíčovou vynalézavost, a i když je plný důvtipu, přejímá ho od druhých, zvláště slepě sleduje Herberta.

4.2.4 Richard Crashaw (1613–1649)

Jako příklad neanglikánské metafyzické poezie se nám nabízí autor, který mezi metafyzickými básníky zastává významné místo. V jeho dílech je zřejmé katolické pojetí teologických témat. Richard Crashaw stál ve svém vyznání ve vzdoru vůči svému otci, puritánskému kazateli, který celebroidal při upálení Marie, královny Skotska. Po studiu na High Church college v Cambridge se stal odborným asistentem na Peterhouse Colege, ale pro své tíhnutí k římskému katolicismu byl nucen rezignovat.

---

¹⁵² Srov. PURSGLOVE, G. Henry Vaughan: *Silex Scintillans: Sacred Poems and Private Ejaculations*. In *The Literary Encyclopedia*. Dostupné na WWW: <<http://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=2066>>.

Jeho sympatie ke katolicismu se staly po vítězství Cromwellových puritánů v občanské válce nebezpečné, a tak Crashaw roku 1644 uprchl do Francie. Přibližně o rok později přestoupil ke katolictví, v Paříži žil v chudobě, z níž jej vyvedl až přítel Abraham Cowley, když Crashawa představil manželce Karla I., královně Henriettě Marii. Ta poslala Crashawa do Říma s doporučením k papeži, kde mu však bylo přiděleno jen místo v domácnosti kardinála.

Crashawovu poezii ovlivnil italský básník Marino i díla italských a španělských mystiků. Jeho nejlepší verše se vyznačují brilantním používáním extravagantní barokní imaginace. Crashaw vyslovuje více mysticismu než ostatní metafyzici, je nazýván básníkem a světcem (*Poet and Saint*).

4.3 Vybraná díla metafyzických básníků

V následující kapitole se budeme věnovat vybraným dílům metafyzických básníků z pohledu teologických témat. Budeme sledovat jejich vztah k Písmu, používání biblického jazyka i jazyka liturgie, reakce na úskalí, kterým čelila tehdejší církevní praxe, a následně detailně prozkoumáme způsoby zpracování teologických témat uvedených v kapitole 1.6.

4.3.1 Bible v dílech metafyzických básníků

Angličtí reformátoři stavěli čtení Písma do středu skutků víry a vytvořili pro ně specificky anglikánský kontext v BCP. Tyto bohoslužby dávaly do přímé souvislosti čtení Písma a společnou modlitbu, intelektuální přístup k Písmu měl až druhořadý význam. Písmo bylo čteno v kontextu společné bohoslužby, zaměřeno na lidské potřeby a naděje a na duchovní intimitu, jejímž náboženským vzorem a výrazem je modlitba. Písmo bylo proto používáno zvláště ranými anglikánskými básníky nejen jako zdroj myšlenek, ale také jako vzor jazyka, plného bohatých a tvůrčích obrazů. „Jazyk Bible nesmí být zaměňován s jazykem vědy. Biblický jazyk není ‚rigidní a pevný‘, ale

„pohyblivý, prchavý, literární“; je to jazyk „naznačující“¹⁵³ Značný vliv Písma na poezii také podpořil opakovaný poslech biblických veršů v liturgickém kontextu modliteb a chval. Písmo se stává jazykem konverzace s Bohem.¹⁵⁴ Použití Písma v anglické lyrické poezii je důsledkem skutečnosti, že Bible byla sdíleným kulturním vlastnictvím anglicky hovořícího obyvatelstva. V kontextu liturgie anglikánské církve je také určován a z velké míry také jeho smysl/interpretace.

Na základě uvedeného kontextu Bible a anglikánství není divu, že v anglické poezii 17. století můžeme najít vliv Písma v mnoha dílech. U metafyzických básníků se díky jejich intelektuálnímu a zároveň smyslovému přístupu můžeme setkat nejen s metaforami, symboly a jazykem Bible, ale také s hovory o Bibli samotné a jejím vlivu. Pro metafyziky byla Bible více než souhrnem pravidel a zákonů nebo pravidel pro život církve a víry, stala se zdrojem ujištění o milosti, základem poznání a zdrojem života již od dětství. Podívejme se nyní na některé osobní pohledy na Bibli u metafyzických básníků.

Henry Vaughan se ve své básni *To the Holy Bible* obrací k Bibli jako ke zdroji poznání od mládí až po dobu, kdy začal číst s porozuměním:

*Thou wert the first put in my hand,
When yet I could not understand,
And daily didst my young eyes lead
To letters, till I learned to read.*¹⁵⁵

G. Herbert ve své básni „*Discipline*“ vyzdvihuje důležitost Písma jako jediného zdroje života:

*Not a word or look
I affect to own,
But by book,
And thy book alone.*¹⁵⁶

Henry Vaughan dále hovoří o Bibli, která proměňuje ne skrze strach, ale skrze laskavost:

*By this mild art of love at length
Thou overcam 'st my sinful strength,*

¹⁵³ LIVINGSTON, J. C. *Matthew Arnold and Christianity: His Religious Prose Writing*, s. 43.

¹⁵⁴ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 38.

¹⁵⁵ *To the Holy Bible*, v. 5–8 in VAUGHAN, H. *The Complete Poems*, s. 310–311.

¹⁵⁶ v. 9–12 (podtržení M. K.).

*And having brought me home, didst there
Show me that pearl I soust elsewhere.
Gladness, and peace, and hope, and love,
The secret favours of the Dove,
Her quickening kindness, smiles and kisses,
Exalted pleasures, browning blisses,
Fruition, union, glory, life
Thou didst lead to, and still all strife.¹⁵⁷*

Přestože biblický vliv se nezdá být charakteristickým pro anglické básníky tohoto období, stojí silně v kontrastu s extrémním kalvinistickým pojetím zoufalé hříšnosti člověka. Na toto pojetí reaguje Vaughan ve své básni *The Agreement*,¹⁵⁸ kde Písmo uvádí jako zdroj naděje, zatímco ostatní jej matou pohledem na Písmo jen jako na odsouzující zákon. Hovoří o Písmu jako o zdroji pravdy života a zmiňuje Boží jasnou mysl:

*O beamy book! O my mid-day
Exterminating fears and night!
(...)
Each page of thine hath true life in 't,
And God's bright mind expressed in print.¹⁵⁹*

I následovníci metafyzických básníků živě reagovali na Písmo a komunikovali ve svých dílech s Písmem a tento přístup potvrzovali i zvláštním způsobem např. rozhovory s postavami Písma. Příkladem může být anglický básník Ronald Stuart Thomas (1913–2000), který ve své básni dokonce opravuje apoštola Pavla a jeho reakci na Ježíše¹⁶⁰.

Metafyzičtí básníci dávají přednost lásce v Písmu nad biblickým hněvem (viz Herbertova báseň *Discipline*) a zprávě o milosti v Písmu před jinými interpretacemi (Vaughan – *To The Holy Bible*). Zároveň zachycují a udržují vědomí lidského prvku v Písmu. Anglický básník přelomu 18. a 19. století, který svým dílem navazuje na metafyziky, Samuel Taylor Coleridge (1772–1834), uvádí, že bibličtí autoři „pracovali skrze imaginaci“¹⁶¹, což není v rozporu s jeho chápáním autority Bible a což se zdá být také v souladu s dřívější praxí, pokud ne přímo s ranou teorií.

¹⁵⁷ *To The Holy Bible*, v. 23–32 in VAUGHAN, H. *The Complete Poems*, s. 311.

¹⁵⁸ VAUGHAN, H. *The Complete Poems*, s. 296–298.

¹⁵⁹ v. 13–14, 23–24 (podtržení M. K.).

¹⁶⁰ Viz *Covenanters: Paul*, v. 1–4 in THOMAS, R. S. *Collected Poems: 1945-1990*. London: Phoenix Giant, 1995, s. 406. (Sk 9,5)

¹⁶¹ BRETT, R. L. *Faith and Doubt*, s. 52.

4.3.2 Biblický jazyk v dílech metafyzických básníků

Je velmi zajímavé sledovat svérázný a jedinečný způsob, jakým metafyzičtí básníci používají jazyk Bible. Bez znalostí těchto propojení s Písmem a rozpoznání biblického rozměru jazyka čtenář ztrácí hloubku myšlenky a mnoho bohatství básníkovy díla. Jako příklad použití jazyka Písma u metafyziků můžeme opět uvést báseň George Herberta *Discipline*, která popisuje trestající Boží hněv jako Boží hůl (*thy rod*):

*Throw away thy rod
Throw away thy wrath:
Oh my God,
Take the gentle path.*

Trestající Boží hůl je biblickou referencí typickou pro zobrazení Božího hněvu. Básník chce, aby Bůh vyměnil hněv za lásku:

*Then let wrath remove;
Love will do the deed:
For with love
Stony hearts will bleed.¹⁶²*

Nacházíme zde také symbol kamenného srdce, které jen Bůh může proměnit v živé a krvácející srdce.¹⁶³

Také další pasáž *Love's a man of war* vychází ze *Starého zákona*, konkrétně z písně Mojžíšovy, kdy Hospodin je „bojovný rek“ (*a man of war*)¹⁶⁴, a podobně výraz „rychlonožý“ (*swift of foot*) je hebraismus. Básník používá biblický jazyk, přestože nenaráží na konkrétní verš.¹⁶⁵ Herbert zde spojuje tvrzení, že „Bůh je bojovný rek“ a zároveň verš „Bůh je láska“¹⁶⁶:

---

¹⁶² v. 17-20 (podtržení M. K.).

¹⁶³ Ezechiel 11,19b: ... *I will take the stony heart out of their flesh, and will give them an heart of flesh /* „... odstraním z jejich těla srdce kamenné a dám jim srdce z masa“; srov. 1 Kor 13,7–8.

¹⁶⁴ Ex 15,2–3: *The LORD is my strength and song, and he is become my salvation: he is my God, and I will prepare him an habitation; my father's God, and I will exalt him. The LORD is a man of war: the LORD is his name.* / „Hospodin je má záštita a píseň, stal se mou spásou. On je můj Bůh, a já ho velebím, Bůh mého otce, a já ho vyvyšuji. Hospodin je bojovný rek; Hospodin je jeho jméno.“

¹⁶⁵ Amos 2,15: *Neither shall he stand that handleth the bow; and he that is swift of foot shall not deliver himself: neither shall he that rideth the horse deliver himself.* / „Lučištník neobstojí, rychlonožý neunikne, jezdec na koni se nezachrání.“

¹⁶⁶ 1 Jan 4,8; 16.

*Love is swift of foot;
Love's a man of war,
And can shoot,
And can hit from far.¹⁶⁷*

V dalších kapitolách se budeme setkávat i s dalšími jazykovými prostředky v dílech metafyzických básníků, které jsou typické pro biblický jazyk.

4.3.3 BCP v dílech metafyzických básníků

Vedle *Starého a Nového zákona* neovlivnil anglicky mluvící imaginaci žádný jiný náboženský text tak jako BCP a *Pilgrim's Progress*¹⁶⁸. Jednoduchá krása prózy BCP, zvláště v kolektech ukazují dokonalý cit pro zvuk a rytmickou shodu.¹⁶⁹ Jazyk metafyzických básníků a jejich imaginace proto vedle Písma také vychází z bohoslužby církve. Od reformace je náboženská praxe anglikánství soustředěna na společnou modlitbu. Většinu hlavních sporů anglikánství řešilo liturgicky. Americká episkopální církev se například definovala pomocí revize BCP. Celosvětově se anglikánství charakterizovalo jako „společenství“, tělo spojené svátostí přijímání. Pokud vnitřní boje dosáhnou nebezpečnou úroveň, hrozí ukončením společných bohoslužeb. Veřejná bohoslužba však není hlavním zájmem anglikánství, ale prostředkem k dobré zprávě. Proto také básníci tráví velmi málo času oslavou liturgie jako takové. Výjimkou se může zdát sbírka duchovní poezie George Herberta *The Temple*, která často hovoří o kostelních budovách, prvcích liturgie a chvále křesťanského roku. Jsou zde básně jako např. *The Church Porch*, *The Altar*, *Church Monuments*, *Holy Baptism*, *Holy Communion*, *Easter Wings*, *Whit-Sunday* a další. Liturgie se však pro básníky stává spíše předpokladem než tématem, ve kterém se básník pohybuje směrem ke zkušenosti ducha. Herbert se raduje ze společné modlitby církve jako z místa svátostí, pokání a chvály, ale nedává nakonec společné modlitbě ústřední místo.

---

¹⁶⁷ v. 21–24 (podtržení M. K.). Srov. WALL, J. N. (ed.) *George Herbert: The Country Parson, The Temple*, s 305–306.

¹⁶⁸ Považováno za jedno z nejvýznamnějších duchovních knih anglické literatury, jejímž autorem je John Bunyan a bylo vydáno roku 1678.

¹⁶⁹ Srov. DIRDA, M. (Washington Post) in BOOTY, J. E. (ed.) *The Book of Common Prayer 1559*.

V básni *Antiphon (I)* vybízí celý svět (*all the world*), aby zpíval „Můj Bůh a Král“ (*My God and King*):

*The heav'ns are not too high,
His praise may thither fly:
The earth is not too low,
His praises there may grow.*¹⁷⁰

A volá také církev, aby chválila „pravým anglikánským způsobem“, tedy žalmy, které tvoří velkou část ranních a večerních modliteb:

*The church with psalms must shout,
No door can keep them out.*¹⁷¹

Ale radost nenachází své konečné místo ve veřejné bohoslužbě církve, ale v duši spojené se Svatým:

*But above all, the heart
Must bear the longest part.*¹⁷²

I další básníci oslavují a využívají liturgii ve svých dílech. Vaughan například zdůrazňuje společenství modlitby, ale samotná bohoslužba podle něj ještě nic nezaručuje. Ve skutečnosti je účast na společné modlitbě možná pouze díky zásahu Boží milosti:

*O how in this thy choir of souls I stand (Propped by thy hand)
A heap of sand!
Which busy thoughts (like winds) would scatter quite
And put to fight,
But for thy might;
Thy hand alone doth tame
Those blasts, and knit my frame*¹⁷³

---

¹⁷⁰ v. 3–6.

¹⁷¹ v. 9–10 (podtržení M. K.).

¹⁷² v. 11–12.

¹⁷³ *Church-Service*, v. 9–16.

4.3.4 Jazyk eucharistie

Zásadní ovšem není liturgie jako taková, ale způsob, jakým liturgie vytváří jazyk a jeho obrazy. Právě ty pak básník používá, aby čtenáře vedl k pravdě ležící příliš hluboko pro běžný jazyk. Zajímavým způsobem je používán například jazyk eucharistie, který se v poetických dílech objevuje v nových rozměrech.

*We break this bread / To share in the body of Christ. / And the response: Though we are many, we are one body, / because we all share in one bread.*¹⁷⁴

Herbertova báseň *Love* (III) podává nádherný rozhovor člověka a Lásky. Láska, která se k němu sklání, bere ho za ruku a přes jeho bídu reaguje na jeho vděčnost a ochotu sloužit tím, že ho hostí. Láska vyzývá člověka, aby „jedl její maso“, a vrcholem tohoto vztahu oddanosti a přijetí je poslušnost člověka, který je sycen Láskou samou. Smysl tohoto rozhovoru tedy uzavírá a naplňuje eucharistie. V pojetí Herberta je eucharistie vnímána jako výzva Boží (Lásky) k nasycení, která není závislá na dokonalosti člověka samého nebo jeho skutků, ale právě naopak, je odpovědí na lidský hřích a ubohost ve formě nejvyšší oběti, která se stává zároveň zdrojem nasycení.

*Love bade me welcome; yet my soul drew back,
Guilty of dust and sin.
But quick-eyed Love, observing me grow slack
From my first entrance in,
Drew nearer to me, sweetly questioning
If I lack'd anything.
,A guest, ' I answer'd, , worthy to be here:
,Love said, ,You shall be he.'
,I, the unkind, ungrateful? Ah, my dear,
I cannot look on Thee.'
Love took my hand and smiling did reply,
,Who made the eyes but I?'
,Truth, Lord; but I have marr'd them: let my shame
Go where it doth deserve.'
,And know you not, ' says Love, ,Who bore the blame?'
,My dear, then I will serve.'
,You must sit down, ' says Love, ,and taste my meat. '
So I did sit and eat.¹⁷⁵*

¹⁷⁴ eucharistická modlitba v moderních slavnostech. In WAKEFIELD, G. S. *An Outline of Christian Worship*, s. 190.

¹⁷⁵ „Láska mi nabídla přijetí; ale moje duše se odtáhla, / Vinna prachem a hříchem. / Ale bystrozraká Láska, která pozorovala, jak slábnu (malátním) / Od mého prvního vstupu / Se ke mně přibližovala a sladce se ptala, / Jestli mi něco nechybí. / ‚Host‘ odpověděl jsem, ‚který by byl hoden zde být:‘ / Láska řekla, ‚Ty jím máš být.‘ / ‚Já, bezcitný, nevděčný? / Ach, milovaná, / nemohu na Tebe pohlédnout.‘ / Láska mne vzala za ruku a s úsměvem odpověděla, / ‚Kdo jiný stvořil oči než já?‘ / ‚To je pravda, Pane,

Použití jazyka liturgie je zřejmé i u pozdějších autorů navazujících na metafyziky 17. století. Autorka 19. století Christina Rossettiová¹⁷⁶ ve své básni *Goblin Market* používá jazyk eucharistie jedinečným způsobem k odhalení jednoty těla a ducha v oběti života jeden pro druhého.¹⁷⁷

Robert Whalen ve svém článku *George Herbert's sacramental puritanism*¹⁷⁸ z roku 2001 objevuje v Herbertově poetice dokonce pokus o usmíření katolické a reformované teologie eucharistie. Spíše u něj vidíme společně s Hookerem přístup k eucharistii jako *mysterium tremendum*.¹⁷⁹

4.3.5 Nebezpečí náboženství

S tématem společné bohoslužby a liturgie souvisí také nebezpečí, na které upozorňují také metafyzičtí básníci 17. století a jež bylo dále zřejmé v dílech jejich následovníků. Jde o nebezpečí vnější nábožnosti, která zůstává bez víry v srdci. Přináší kritiku praxe církve jako protipól zbožné liturgie církve a Božího slova, zdůrazňuje potřebu zniternění víry. Tato kritika se dále stupňovala u autorů následujících generací, jejichž snad nejznámějším příkladem je dílo Williama Blakea. Mezi dalšími kritiky však můžeme vidět i S. T. Coleridge nebo práce D. L. Sayersové. L. W. Countryman k tomuto tématu dodává, že spiritualita neznámá vlastnictví Svatého. Ty nejduchovnější osoby zůstávají vůči Bohu lhostejné. Nikdy se nám Bůh nestává majetkem, Jeho skutečnost není našim vlastnictvím. Poetická tradice naopak předpokládá pokoru, která je schopná vnímat vlastní zkušenost než dogmatické učení.¹⁸⁰

Kritické prvky vidíme v básni G. Herberta *The Altar* („Oltář“), ve které básník hovoří o nábožnosti a spiritualitě srdce, které existují sice ve vztahu, nejsou však

---

ale já jsem je zmařil: / Nech, ať má hanba odejde tam, kam zaslouží. / „A nevíš snad,“ říká Láska, „kdo nesl tu vinu?“ / „Milovaná, pak já budu obsluhovat.“ / „Musíš si sednout,“ říká láska, „a ochutnat mé maso.“ / Tak jsem se posadil a jedl.“ (přel. a podtržení v angl. textu M. K.)

¹⁷⁶ 1830–1894

¹⁷⁷ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 48.

¹⁷⁸ Dostupné na WWW: <<https://www.questia.com/signupflow?time=1299440045891>>.

¹⁷⁹ Svědčí o tom Herbertovo dílo *The Agonie: Philosophers have measur'd mountains, / Fathom'd the depths of seas, of states, and kings, / Walk'd with a staffe to heav'n, and traced fountains: / But there are two vast, spacious things, / The which to measure it doth more behove: / Yet few there are that sound them; / Sinne and Love. // Who would know Sinne, let him repair / Unto mount Olivet; there shall he see / A man so wrung with pains, that all his hair, / His skinned, his garments bloudie be. / Sinne is that presse and vice, which forceth pain / To hunt his cruell food through ev'ry vein. // Who knows not Love, let him assai / And taste that juice, which on the crosse a pike / Did set again abroach; then let him say / If ever he did taste the like. / Love in that liquour sweet and most divine, / Which my God feels as bloud; but I, as wine.*

¹⁸⁰ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 19.

totožné. Pravým místem pro oslavu Boha je srdce. Nejde o odpor poetické tradice anglikánské spirituality k organizovanému náboženství, ale o neustálé uvědomování si nebezpečí, ve kterém se náboženství nachází – nebezpečí modlářství, chválení a obětování pro chválu a oběť samu, namísto služby nekonečnému Bohu, který nás překvapuje svou milostí. Skutečným oltářem, který je určen Bohu, je srdce samo.

*A broken ALTAR, Lord, thy servant rears,
Made of a heart and cemented with tears,
Whose parts are as thy hand did frame;
No workman's tool hath touch'd the same.
A HEART alone
Is such a stole,
As nothing but
Thy pow'r doth cut-
(...)
Oh, let thy blessed SACRIFICE be mine,
And sanctify this ALTAR to be thine.*

Donne v básni *Holy Sonnet VIII: If Faithful Souls Be Alike Glorified* popisuje nebezpečí povrchnosti víry hledající hloubku vztahu s Bohem, tu však může vypůsobit jen Bůh sám. Andělé a duše otců spatří pravdivé srdce, skutečný zármutek a lítost z hříchu zná jen Bůh, protože je sám do srdce vložil.

*They see idolatrous lovers weep and mourn,
And vile blasphemous conjurers to call
On Jesus name, and Pharisaical
Dissemblers feigne devotion. Then turn,
O pensive soul, to God, for he knows best
Thy true grief, for he put it in my breast.*

Henry Vaughan v básni *Religion* píše, že křesťanská víra je naplněna milostí ve svém principu, ale sotva může být naplněna ve formě. Dokonce dochází k závěru, že důvodem málo důvěrného vztahu s Bohem je samo náboženství a korupce.

turn once more our Water into Wine!

Přestože se William Blake (1757–1827) i Stevie Smith (1902–1971) od církve oddělili, zůstávají součástí tradice anglikánské spirituality právě pro svůj důraz na

skutečnost, že vždy existuje nebezpečí, že se můžeme ztratit, pro přesvědčení, že církev a náboženství není Bůh.

4.4 Teologická témata anglikánství u metafyzických básníků

Podrobnějším náhledem do struktury a obsahu Řádu pro ranní modlitby v BCP z roku 1662 jsme v kapitolách 2.2 a 2.3 sledovali důrazy a hlavní teologická témata, která jsou podle mnoha autorů typická pro anglikánskou spiritualitu. Jsou jimi zvláštní důraz na stvoření, vtělení, vykoupění, vzkříšení a naplnění. Nyní budeme tato témata a jejich pojetí vysledovat v dílech metafyzických básníků. L. W. Countryman je ve svém díle *The Poetic Imagination* uvádí jako základní charakteristiky poetické imaginace v anglikánské poezii. Hovoří konkrétně o specifickém pohledu na lidskou přirozenost a určení v podobě omezení člověka (hřích a smrt), radost a vděčnost jako důsledek vykoupění člověka (tvůrčí život a život vděčnosti) a nachází neustálé obrazy této milosti v lidském životě, které označuje jako tzv. každodenní vtělení. Spatřuje také význam a důležitost společenství. Vykoupění milostí a Boží slitování popisuje L. W. Countryman jako překvapení a zdůrazňuje potřebu být schopen a připraven toto překvapení přijmout. Všechny zmíněné postřehy jsou však jen malými kamínky, které dohromady skládají pojem *milost* či *život v milosti*.

4.4.1 Stvoření

Anglikánství jako celek se vyhýbá extrémní reformační tendenci označovat „svět“ za „nepřítele“, naopak, na základě víry v Boha jako „stvořitele nebe i země“ je tentýž Bůh spatřován jako stavitel, který pracuje uvnitř církve i mimo ni. V běžné řeči je „svět“ často úmyslně dáván do protikladu k církvi, jako oblast sekulární, nenáboženská. Anglikánství ovšem tento ostrý dualismus odmítá a uvádí, že svět má hodně co říci o životě ducha. (Viz kapitola o postoji ke světu, kultuře historii 1.5.4, podle které by se anglikánství přiklánělo k typu „Kristus nad kulturou“.) „Svět“ se ukazuje v rámci tradice anglikánské poezie v různých podobách, ale zvláště důležitý je obraz přírody a přírodního řádu. Raní metafyzičtí básníci ji často alegorizují a přisuzují jí zvláštní

náboženské významy, jsou fascinováni a inspirováni přírodní imaginací jako cestou k Bohu.

Obraz přírody pro vyjádření patření na Boha je ústředním motivem básně George Herberta *Easter Song*. Nejde v ní o jemné a stydlivé metafory, síla přírody se pro nás naplno otevírá ve svých rozličných obrazech a vůních. Básník používá obrazů květin a větví stromů, které zrána připravují cestu, slunce na východě, jeho světlo a vůni dává do protikladu s dary a světlem Kristovým.

*I got me flowers to straw thy way;
I got me boughs off many a tree:
But thou wast up by break of day,
And brought 'st thy sweets along with thee.*

*The Sun arising in the East,
Though he give light, and th'East perfume;
If they should offer to contest
With thy arising, they presume.*

*Can there be any day but this,
Though many suns to shine endeavour?
We count three hundred, but we miss:
There is but one, and that one ever.*

Dalším příkladem použití obrazu vody je báseň H. Vaughana *The Water-Fall*. Vaughan v ní rozehrává symboliku vodního živlu v obrovské šíři, využívá vlastní lidské zkušenosti s jeho silou a patřením na něj, aby vyjádřil čistotu a odvahu Božího proudu, ale zároveň i jeho tajemství. Moc vodopádu je průzračná a chladná, zároveň odvážná a jasná. Ubohé duše přicházejí z šera nocí, ze stínu světla. Proč se bát, že Bůh to, co bere, také neobnoví?

*With what deep murmurs through time's silent stealth
Doth thy transparent, cool, and wat'ry wealth
Here flowing fall,
And chide, and call,*

...

*But quicken'd by this deep and rocky grave,
Rise to a longer course more bright and brave.*

...

*Why, since each drop of thy quick store
Runs thither whence it flow'd before,
Should poor souls far a shade or night,
Who came, sure, from a shade of light?*

...
*Why should frail flesh doubt any more
That what God takes, he'll not restore?*

Obraz vody a síly vodopádu Vaughan proměňuje ve vykoupení, svaté očištění spojené s přicházejícím Beránkem, který čerpá z tajemných hlubin, z fontány života:

*O useful element and clear!
My sacred wash and cleanser here,
My first consigner unto those
Fountains of life where the Lamb goes!
What sublime truths and wholesome themes
Lodge in thy mystical deep streams!*

Vodní proud v podání Vaughana také vyjadřuje lidský osud, člověk odchází stejně, jako mizí proud.

*As this loud brook's incessant fall
In screaming rings restagnates all,
Which reach by course the bank, and then
Are no more seen, just so pass men.*

Vodní tok ale ukazuje také pravou Boží cestu, kterou lidské srdce touží najít – ty jsi tím, kterého hledá má duše, nejen potůček, ale mohutný tok:

*Thou art the channel my soul seeks,
Not this with cataracts and creeks.*

Řád přírody se objevuje i v básních pozdějších autorů, např. Williama Wordswortha¹⁸¹, mezi jinými vyniká báseň S. T. Coleridge *The Rime of the Ancient Mariner*, kterou autor umísťuje do prostředí mořského přírodního živlu a ve které je obrazem hříchu zabití ptáka – velkého albatrosa.

---

¹⁸¹ 1770–1850.

4.4.2 Každodenní vtělení – lidské určení

S tématem přírody a stvoření souvisí také pohled na člověka jako na Boží stvoření, které je určeno k tvůrčímu životu a životu vděčnosti. Anglická básnířka 19. století Elizabeth Barrett Browningová¹⁸² ve svém díle *A Musical Instrument* připodobňuje život v milosti k hudebnímu nástroji, kdy rákos je přetvořen ve flétnu. Nejde však o stálé tvoření, je potřeba se zastavit a odolat nepřetržitému pohybu davu. Život v milosti je plný bolesti, ale vyznačuje se obnovováním a novými dary, které vedou k chvále a k hledání síly ve Svatém.

John Donne v *Holy Sonnet V: I Am a Little World* zdůrazňuje dokonalost, s jakou Bůh člověka důmyslně stvořil:

*I am a little world made cunningly
Of Elements, and an Angelike spright,*¹⁸³

George Herbert v básni *The Elixir* rozehrává obraz dvou typů člověka – jednoho, který hledí na sklo a jeho oči na něm ulpívají, a jiného, který skrze sklo pohlíží na nebe.

*A man that looks on glass,
On it may stay his eye;
Or it he pleaseth, through it pass,
And then the heav'n espy.*

Tak v každodenních činnostech člověk může zakoušet Boží doteky a svatost, může nahlížet na božskou skutečnost v případě, že jí je ochoten hledat a nazírat a Bůh je mu učitelem.

*Teach me, my God and King,
In all things Thee to see,
And what I do in anything
To do it as for Thee.*

Všechno může sloužit Bohu a vzdávat mu chválu, on přetváří lopotu v božskou činnost a jeho dotek proměňuje i kámen ve zlato:

---

¹⁸² 1806–1861.

¹⁸³ Srov. DONNE, J. *Komu zvoní hrana*. „Jsem malý svět, s důmyslem skládaný, / ze živlů, v kterých andělský duch žhne,“ (přel. Zdeněk Hron).

*A servant with this clause
Makes drudgery divine:
Who sweeps a room as for Thy laws,
Makes that and th' action fine.
(...)
All may of Thee partake:
Nothing can be so mean,
(...)
This is the famous stone
That turner all to gold;
For that which God doth touch and own
Cannot for less be told.*

Anglikanismus se ve svém učení silně zaměřuje na vtělení. Boží přítomnost se nachází přímo tady – jde o rozdílný pohled na sklo a skrze ně. Život v milosti je naprosto přístupný, vypadá stejně jako ostatní životy, ale je přetvářen perspektivou, kterou se na něj hledí. Život je darem milosti. Anglický básník Alfred Tennyson¹⁸⁴ hovoří o vtělení, zpráve o milosti, kterou přináší Ježíš, jako o hluboce zakořeněném v našem stvoření, stejně jako je láska základem lidského společenství (ať jde o lásku k Bohu či lidské bytosti). Anglikánská tradice pak tyto vztahy neustále propojuje. John Donne hovoří k Bohu milostným jazykem. Ve svých *Holy Sonnets* („Svatých sonetech“) používá ve vztahu k Bohu metafory sexuálního vztahu, dokonce metaforu znásilnění. Používá silný jazyk, který není pro poetickou tradici anglikánské spirituality běžný, přesto odpovídá představě lásky jako základní zkušenosti milostí naplněného života.

Důležitost doktríny vtělení pro anglikánství je zvláště zjevná také v tendenci zdůrazňovat společenský aspekt lidské a duchovní zkušenosti. Bůh se stává přístupný v společném lidství a skrze ně.¹⁸⁵

4.4.3 Lidský hřích a vykoupení

V životě v milosti objevujeme lidské hranice a omezení, nejde o sladký a prosvícený život. Ani objevení milosti nemůže ignorovat a odmítat tato omezení lidského života. Přestože život je zakoušením milosti nesmírně obohacen, nemáme důvod předstírat, že jde o život bez morálních a praktických překážek. Anglikánská poetická tradice

---

¹⁸⁴ 1809-1892.

¹⁸⁵ COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 118–119.

zaměřuje svou pozornost na tato lidská omezení ve formě hříchu a smrti. Toto téma se objevuje zvláště u básníků první poloviny 17. století, znovu se zčásti objevuje i v době viktoriánské, a pak u moderních autorů.

Nyní žijeme v období, kdy není moderní hovořit o lidském hříchu nebo omezení obecně, za což je kladena vina také církvi, která hřích omezovala a zjednodušovala na oblast ložnic. Hraje zde také roli pohled moderních progresivistů (evolucionistů), kteří zobrazují lidský život, který se neustále vyvíjí a zdokonaluje, dosahuje větší síly, znalosti a moudrosti. Středověký důraz na hřích také vedl k většímu zaměření na milost. Z tohoto sebeklamu, že máme své životy v rukou, nás právě nejlépe vyvádí uvědomění si vlastního hříchu a konečnosti, skutečnosti smrti.

V modlitebním řádu Church of England (BCP) stejně jako v anglikánské poetické tradici nacházíme důležitost vyznání hříchů a slitovné modlitby (Robert Herrick: *Modlitba rozhřešení*), po které následuje rozhřešení. Pokání je pohledem na Boží odpouštějící milost.

Metafyzičtí básníci, hodni svého jména, se otázkou hříchu zabývají zcela jedinečnou, originální formou. Vystihují marnost lidského boje proti nemoci hříchu a neschopnost před ním uprchnout. Jedinečné obrazy vytváří ve svých básních John Donne. V již zmíněném *Holy Sonnet V: I Am a Little World*, v němž představuje důmyslné stvoření člověka, ihned uvádí i jeho padlý svět, skutečnost hříchu a smrti:

*But black sine hath betraid to endless night
My worlds both parts, and (oh) both parts must die.*¹⁸⁶

Hřích jako ovoce smrti ze stromu a ďábel jako závistivý had a chlípny kozel se objevují v básni *Holy Sonnet IX: If Poisonous Minerals*:

*If poisonous minerals, and if that tree
Whose fruit threw death on else immortal us,
If lecherous goats, if serpent envious
Cannot be damned, alas, why should I be?*¹⁸⁷

Postavení hříšného člověka přirovnává Donne k situaci zloděje, který se snaží uprchnout z vězení, když však uslyší ortel smrti, raději by zůstal navždy uvězněn.

---

¹⁸⁶ Srov. DONNE, J. *Komu zvoní hrana*, s. 142. „... když hřích však zradil v noci bezedné / obě dvě části, obě zemřou mi.“ (přel. Zdeněk Hron).

¹⁸⁷ Srov. tamtéž. „Když jedovatý nerost a když strom, / jehož plod smrt měl nesmrtelným dát

*Or like a thief, which till death's doom be read,
Wisheth himself delivered from prison,
But damned and haled to execution,
Wisheth that still he might be imprisoned.*¹⁸⁸

V jiné básni (*Holy Sonnet XIV*) užívá John Donne pro lidský hřích slova jako zasnoubení, svazek s Božím nepřítelem a žádá Boha o vykoupení, rozvázání tohoto spojení. Jediné osvobození z hříchu spatřuje v uvěznění a zotročení Bohem samým, on je jediná záchrana. Donne však zde používá neotřelé výrazy spojené s otroctvím a s postavením ženy, hovoří o uvěznění, znásilnění i panenské čistotě.

*Reason, your viceroy in me, me should defend,
But is captiv'd, and proves teak or untrue.
Yet dearly 'I love you, and would be lov'd fain,
But am betroth'd unto your enemy;
Divorce me, 'untie or break that knot again,
Take me to you, imprison me, for I,
Except you 'enthrall me, never shall be free,
Nor ever chaste, except you ravish me.*¹⁸⁹

John Donne v *Písni Bohu Otci* (*A Hymn to God the Father*) jakoby smlouval s Bohem podobně jako Abraham nad osudem Sodomy (Gen 19,23–33), kdy nakonec vyznává jeden hřích – hřích strachu ze smrti. Jediným východiskem se pak stává srdce otevřené Božímu ujištění o jeho milosti, která překonává strach:

*Wilt thou forgive that sin where I begun,
Which was my sin, though it were done before?*

...

*Wilt thou forgive that sin which I have won
Others to sin, and made my sin their door?*

...

For I have more.

*I have a sin of fear, that when I have spun
My last thread, I shall perish on the shore;
But swear by thyself, that at my death thy Son
Shall shine as he shines now, and heretofore;
And, having done that, thou hast done;
I fear no more.*¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ Srov. DONNE, J. *Komu zvoní hrana*. „Lupič, jenž, než zná ortel věšení, / věznění uniknout chce ze všech sil, / když vidí však, že kat se objevil, / chtěl by spíš doživotní vězení.“ (přel. Zdeněk Hron)

¹⁸⁹ Srov. tamtéž. „Rozum, mě hájit má, tvůj vícekrát, / Ale ten síly má jen pochybné. / Chci, ať mě miluješ, jak rád tě mám, / Ale s tvým nepřítelem oddán jsem: / Rozved' mě s poutem, uzel přetni v něm, / Vem si mě, uvězni, vždyť nepoznám svobodu, / Nedáš-li mi řetěz nést, / A nezmocníš-li se mě, ztratím čest.“ (přel. Zdeněk Hron, podtržení v angl. textu M. K).

V *Holy Sonnet IV: Oh My Black Soul!* popisuje dále hřích jako chorobu duše a vyhnání Adama a Evy z ráje přisuzuje každému člověku jako poutníku, který se dopustil zrady:

*Oh my black soul! Now art thou summoned
By sickness, death's herold, and champion;
Thou art like a pilgrim, which abroad hath done
Treason, and durst not turn to, whence he is fled;*¹⁹¹

Naše doba odmítá takovéto ponížení jednotlivce, rádi nazýváme pokoru „nedostatkem sebedůvěry“. Také proto duchovní vedoucí spatřovali v hříchu duchovní nemoc a nedostatek důvěry v Boží spásnou štědrost. Zmínění básníci nepopisují hřích jako konečnou realitu lidského života, ale zdůrazňují sílu milosti.

John Donne pokračuje ve svém *Holy Sonnet IV (Oh My Black Soul)* po skličujícím uznání skutečnosti hříchu popisem reality milosti a moci Kristovy krve a opět používá neotřelého obrazu Kristovy krve, která vybělí duše zbarvené dočervena.

*Yet grace, if thou repent, thou canst not lack;
(...)
Or wash thee in Christ's blood, which hath this might
That being red, it dyes red souls to white.*¹⁹²

Lidská skutečnost zůstává před Bohem bezmocná, člověk v pokání a uvědomění si své pravé podstaty padá v slzách, přesto nejde o zhroucení či zánik lidské důstojnosti. V Donnově podání dává novou hodnotu člověku reálná možnost intimního, osobního dialogu s Bohem, Boží milost pozvedá hříšného člověka a činí jej hodna komunikovat s Nejvyšším. Donne ve svém sonetu Boha oslovuje...

*But who am I, that dare dispute with thee
O God? ...*¹⁹³

---

¹⁹⁰ Srov. DONNE, J. *Komu zvoní hrana*. „Odpustíš hřích, jímž počat byl jsem sám, / můj hřích, ač dán byl dřív všem dýchat z plic? (...) Odpustíš hřích, jímž jiným dokořán / jsem otevřel sám dveře pro tisíc? (...) vždyť mám jich víc. // Strach z hříchu mám, a až tu dosoukám / poslední nit, je konec motanic: / Přisahej při sobě, že v smrti dán / mi bude navždy svit, ať smím si říct, / že bude-li dán, tvůj je Donne, / vždyť nemám víc!“ (přel. Zdeněk Hron).

¹⁹¹ Srov. tamtéž. „Má černá duše! Trubka k soudu zní / v chorobě, již smrt herold ohlásil; / jsi poutník, jenž se zrady dopustil / v zemi, kam nesmí zpět, když uprch z ní,“ (přel. Zdeněk Hron).

¹⁹² Srov. tamtéž. „Milost však přijde, znáš-li pokání: (...) Kristovou krví myj se, vždyť moc má, že duši vybělí, ač červená.“ (přel. Zdeněk Hron).

¹⁹³ Srov. tamtéž. „Kdo však jsem, že hlas na tebe jsem zdvih, / ó Bože?“ (přel. Zdeněk Hron).

... a prosí Jež, aby ho naučil pokání, ...

*Teach me how to repent; for that's as good
As if Thou'dst sealed my pardon, with Thy blood.*¹⁹⁴

... ke kterému Bůh dává sílu a vkládá do srdce skutečnou lítost.

*O pensive soul, to God, for he knows best
Thy true grief, fo he put it in my breast.*¹⁹⁵

Donne hovoří o Boží milosti, která také jediná dokáže odpustit a zapomenout.

*That thou remember them, some claim as debt,
I think it mercy, if thou wilt forget.*¹⁹⁶

Očištění od hříchu jako zapomenutí přirovnává Donne k řece Léthé¹⁹⁷, kdy proudem zapomnění jsou slzy pokání spojené s Boží krví.

*Oh! Of thy worthy blood,
And my tears, make a heavenly Lethean flood,
And drown in it my sin's black memory;*¹⁹⁸

Slzy pokání se mění v moře a Bůh jim dává sílu.

*Powre new seas in mine eyes, that so I might
Drowne my world with my weeping earnestly,
Or cash it if it must be drown'd no more;*¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ Srov. DONNE, J. *Komu zvoní hrana. Holy Sonnet VII: At The Round Earth's Imagied Corners.* „mě nauč, jak se kát, vždyť miň to není, / než krví zpečetit mi odpuštění!“ (přel. Zdeněk Hron).

¹⁹⁵ *Holy Sonnet VIII: If Faithful Souls Be Alike Glorified.*

¹⁹⁶ *Holy Sonnet IX: If Poisonous Minerals.*

¹⁹⁷ Český Léthé, (řecky λήθη, znamená zapomnění) podle řecké mytologie je to řeka zapomnění, z níž pijí duše zemřelých v podsvětí, aby zapomněli na svůj pozemský život. Řeka tekla v podzemní říši Hádes a vlévala se do řeky Styx. Přeneseně upadnout do Léthé znamená zmizet bez památky, být zapomenut.

¹⁹⁸ Srov. DONNE, J. *Komu zvoní hrana*, s. 145. „Z tvé krve, nejdražší v světě, / i z mých slz učiň potopu a Léthé, / ať nevzpomeš už můj černý hřích!“ (přel. Zdeněk Hron).

¹⁹⁹ Srov. tamtéž. *Holy Sonnet V: I Am a Little World.* „vžeň moře do očí, ať ztrestáme / svět potopou, ryzími slzami – / nebo svět omyj, vody nevolej.“ (přel. Zdeněk Hron).

Ihned přichází očištění jako oheň, jehož plameny zničí chtíč a zášť:

*But oh it must be burnt! alas the fire
Of lust and envie have burnt it heretofore,
And made it fouler; Let thein flames retire,
And burn me o Lord, with fiery zeale
Of thee and thy house, which doth in eating heale.*²⁰⁰

V posledním verši básně Donne naznačuje i očištění a uzdravení skrze přijetí pokrmu v Božím domě.

Podobně Henry Vaughan chtěl na svém náhrobku napsat „největší hříšník“ (*peccator maximus*). Ve své básni *Repentance* („Pokání“) připouští svou tendenci ztrácet naději v Boží dobrotu a na Boží milost nahlížet jako klam:

*I wholly listened to my foe.
Wherefore, pierced through with grief,
my sad seduced soul sighs up to thee...*

Fatálním důsledkem hříchu je přerušení vztahu s Bohem, a proto také beznaděj, a cesta návratu začíná pokáním a vede pouze skrze Boží milostivé sebedarování skrze Krista.

Only in him, on whom I feast...

Skutečnost, že vykoupení a očištění z hříchu není v rukou a schopnostech člověka popisuje Vaughan v již zmíněné básni *The Water-Fall*. Jen Boží milost a láska dává poznat skutečnou pravdu.

*Such as dull man can never find
Unless that Spirit lead his mind
Which first upon thy face did move,
And hatch'd all with his quick'ning love.*

Popisy hříchů jsou také součástí poetické imaginace. Dvacáté století vidělo spíše než hřích jednotlivce hřích společnosti, která propadá tak snadno masovému sebeklamu. Ve světě genocidy, totalit není prostor pro útek do soukromí. I tento pohled davového

---

²⁰⁰ Srov. DONNE, J. *Komu zvoní hrana*. „Vždyť musí shořet! Přece plameny / chtíče a zášti olizují jej, / až zčernal: Uhas ten žár zvrácený / a navštiv mě, ó Pane, vzplanutím, / ať, pohlčen, se tebou uzdravím!“ (přel. Zdeněk Hron).

ničení je obsažen v poetické tradici. H. Vaughan ve své básni *The World (I)* popisuje nejen korupci, mamon, ale také sebeklam a ponižování druhých:

*I saw Eternity the other night,
Like a great ring of pure and endless light,
All calm, as it was bright;
And round beneath it, Time in hours, days, years,
Driv'n by the spheres
Like a vast shadow mov'd; in which the world
And all her train wer hurl'd.*

...

*The darksome statesman hung with weights and woe,
Like a thick midnight-fog mov'd there so slow,
He did not stay, nor go;*

...

*Yet digg'd the mole, and lest his ways be found,
Work'd under ground,
Where he did clutch his prey; but one did see
That policy;*

...

*The fearful miser on a help of rust
Sate pining all his life there, did scarce trust
His own hands with the dust,
Yet would not place one piece above, but lives
In fear of thieves;
Thousands there were as frantic as himself,
And hugg'd each one his pelf;*

Hříšnost člověka spočívá i v nevyužití Božích darů a odmítání přijmout jeho spásu, dává přednost temnotě před světlem a odmítá Boží cesty. Vykoupení existuje – ovšem pouze pro vyvolené, pro ženichovu nevěstu:

*Yet some, who all this while did weep and sing,
And sing, and weep, soar'd up into the ring;
But most would use no wing.
O fools (said I) thus to prefer dark night
Before true light,
To live in grotts and caves, and hate the day
Because it shews the way,
The way, achich from this dead and dard abode
Leads up to God,*

...

*But as I did their madness so discuss
One whisper'd thus,
„This ring the Bridegroom did for none provide,
But for his bride.“*

4.4.4 Vzkříšení

Společně s hříchem přichází do světa smrt, omezení lidského života, která vede k hledání a čekání na Boží přítomnost a milost, která nás obrací ke skutečnému životu. Téma smrti nacházíme už u Johna Donna (*Devotions upon Emergent Occasions*), který ve svých modlitbách čelí smrti v kontextu s vlastní těžkou chorobou. V této zkušenosti si uvědomuje přítomnost smrti, smrt spojuje celé lidstvo, vede vlastně k jednotě, která však nespočívá v našem společném osudu, ale v dovolání se milosti, která naši konečnost činí dobrem. Poznání smrti není prostým důrazem na lidskou slabost, ale obrácením naší pozornosti k Boží štědrosti, díky které máme podíl na vytváření života s našimi omezeními.

Dvacáté století a vývoj hromadných zbraní zvýšilo vědomí a hrozbu smrti, paradoxně však toto téma zůstává i dnes tabu. Popíráme a vyhýbáme se tématu smrti právě proto, že známe svá omezení. Naše naděje spočívá jen ve vztahu s Bohem.

Naději věřícího ve vzkříšení spolu s Kristem vyjadřuje v básni *Easter* („Velikonoce“) George Herbert.

*Rise, heart; thy Lord is risen. Sing his praise
Without delays,
Who take thee by the hand, that thou likewise
With him mayst rise.*²⁰¹

Donnova *Divine Meditation* („Božská meditace“) líčí porážku smrti skrze vzkříšení.

*Death be not proud, though some have called thee
Mighty and valiant, for thou art so,
For, those, whom thou thinks 'st, thou dost overthrow,
Die not, poor death, nor yet canst thou kill me;
From rest and sleep, which but thy pictures be.
Much pleasure, then from thee, much more must flow,
And soonest our best men with thee do go,
Rest of their bones, and soul's delivery.
Thou art slave to fate, chance, kings and desperate men,
And dost with poison, war, and sickness dwell,
And poppy, or charms can make us sleep as well,
And better than thy stroke; why swell 'st thou then?
One short sleep past, we wake eternally,
And death shall be no more, Death thou shalt die.*²⁰²

²⁰¹ „Vzhůru, mé srdce: Pán dnes z mrtvých vstal; nuž chval Jej, chval! On vzal tě za ruku: ty také již s ním stoupat smíš;“ (přel. Jiří Pelán).

Vzkříšení těl v *Holy Sonnet VII: At The Round Earth's Imagines Corners* popisuje Donne s andělskými trubkami, které přicházejí ze čtyř koutů země. Donnova poezie zde připomíná obrazy z Písma, například andělské polnice z Matoušova evangelia,²⁰³ a rozptýlení těl mezi nepřáteli, která budou znovu sjednocena.²⁰⁴

*At the round earth's imagines corners blow
Your trumpets, angels, and arise, arise
From death, you numberless infinities
Of souls, and to your scattered bodies go*²⁰⁵

Smrt překonají všichni, kteří zažili tyranii světa, hlad, zoufalství i hrozbu zákona. Nezakusí smrt, až uvidí Boha. Donne znovu opakuje oheň a potopu, kterou prošli a projdou, očistění, které přichází od Boha a je jediným zdrojem spásy. Donne ve své básni také varuje, že je pozdě prosit o Boží milost, když už před ním budeme stát tváří v tvář.

*All whom the flood did, and fire shall, overthrow,
All whom war, dearth, age, agues, tyrannies,
Despair, law, chance, hath slain, and you whose eyes
Shall behold God, and never taste death's woe.
(...)
'Tis late to ask abundance of Thy grace,
When we are there. Here on this lowly ground
Teach me how to repent,*²⁰⁶

---

²⁰² „Ó Smrti, nebuď hrdá, i když někteří tě zvali / mocnou a udatnou, neb takovou nejsi, / neboť ty, které máš na mysli, neporazíš, / neumírej, ubohá smrti, ani mne ještě nemůžeš zabít; / z odpočinku a spánku, které tvými nechť jsou jen obrazy, / musí pak z tebe plynout mnohem větší potěšení, / a záhy naši nejlepší muži půjdou s tebou, / pokoj jejich kostem a vysvobození duši. / Jsi otrokem osudu, náhody, králů a zoufalých mužů / a přebýváš spolu s jedem, válkou a nemocemi, / a mák a kouzla nás mohou rovněž uspat, / a lépe než tvůj dotyk, proč se tedy nadouváš? / Jen jeden krátký spánek mine, probudíme se navěky / a smrt už nebude, Smrti, ty musíš zemřít.“

²⁰³ Mt 24,31: „On vyšle své anděly s mohutným zvukem polnice a ti shromáždí jeho vyvolené od čtyř úhlů světa, od jedněch konců nebe ke druhým.“

²⁰⁴ Srov. Ž 44,12: „Vydáváš nás jako ovce na porážku, rozptýlils (scattered) nás mezi pronárody“ nebo rozptýlení lidí po stavbě Babylonské věže (Gn 11,4; Gn 11,8: „I rozehnal je Hospodin po celé zemi“).

²⁰⁵ Srov. DONNE, J. *Komu zvoní hrana*. „V zdánlivých rozích na kulatém světě / zatrubte, andělé, čas vstát je, vstát / už z mrtvých, duše, z nekonečných řad / svá pohozená těla oblékněte,“ (přel. Zdeněk Hron, podtržení v angl. textu M. K).

²⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 144. „vy z potopy, vy, kdo se usmáhnete, / vy, kterým válka, tyranie, hlad, / zoufalství, zákon bude život brát, / uvidíte Boha a smrt přežijete (...) / je pozdě o tvou velkou milost prosit, dokud jsme tu. Zde dole na zemi / mě nauč, jak se kát,“ (přel. Zdeněk Hron).

4.4.5 Naplnění

Život v milosti znamená život v lidském těle a pochopitelně v lidském společenství – s nadějí, celkovém povědomí, závazky a cílem. Neexistuje lidskost bez společenství. Tento rozměr nacházíme v básni H. Vaughana *Joy of my life! While left me here*, ve které lká nad smrtí svých blízkých. Uvědomuje si důležitost společenství, když bylo zraněno, ale vnímá jej také jako prostor pro znovuoobnovení naší pravé lidskosti. V básni *Faith* mluví o víře jako o božském daru, který vytváří novou a širší lidskou rodinu. V básni poukazuje na rozšíření domu Izraele přijetím pohanů do církve, což není jen historickou záležitostí, ale trvajícím důsledkem víry.²⁰⁷

4.4.6 Trojice

Metafyzičtí básníci také uvažují o trojjediném Bohu, ovšem toto téma není zdaleka stěžejní otázkou jejich díla, spíše samozřejmým faktem. K jednomu Bohu ve třech osobách se ve své básni *Holy Sonnet XIV* obrací John Donne.

Batter my heart, three person 'd God ...

Podobně v *Holy Sonnet XVI: Father, Part Of His Double Interest* čteme:

*Father, part of his double interest
Unto thy kingdom, thy Sonne owes to mee,
His joynture in the knottie Trinitie.*

V dílech metafyziků však jsou přímo osločovány všechny tři osoby Trojice – Otec, Syn Ježíš Kristus i Duch svatý. Kristus je osločován jako Bůh:

*O God? Oh! Of thine only worthy blood...*²⁰⁸

---

²⁰⁷ Bůh se zpřístupňuje skrze společné lidství, jak se zmiňuje později také W. Blake v *The Divine Image: Where Mercy Love and Pity dwell there Go dis dwelling too*. Blake samozřejmě pochybuje, že tato naděje je uskutečňována v lidskosti (zvláště v církvi): *Cruelty has a human heart, and Jealousy a Human Face...* Skutečná lidská spiritualita se sama vyjadřuje v lásce k bližnímu, rozpoznání společné a božské lidskosti. Přes změny technologií, vznik demokracie, nacionalismu a dalších sil, které provázejí neklidnou dobu, ve které žijeme, se nakonec můžeme obracet k duchovnímu základu pro naději; Barret Browning v *Aurora Leigh* hovoří o tvrdě nabyté naději, založené na učení Ježíše o stávání se dětmi. Žádný člověk není ostrovem a naše skutečné společenství je širší než to lidské. Naše naděje zasahuje až za obraz apokalypsy a naplnění, které stojí za ní.

²⁰⁸ John Donne: *Holy Sonnet IX: If Poisonous Minerals*.

4.4.7 Rozbor básně (G. Herbert – Velikonoce)

Hlavními teologickými tématy, která jsme v dílech Johna Donna, George Herberta a Henry Vaughana sledovali, byla témata stvoření, které opěvuje přírodu a zároveň stvoření člověka ke vztahu k Bohu, vtělení ve smyslu každodenního setkávání s Kristem v běžných úkonech života, vykoupení společně s vědomím lidské hříšnosti, vzkříšení v souvislosti se smrtelností člověka a život ve společenství Božího lidu. Zároveň jsou v poetické imaginaci těchto autorů patrné vlivy biblického jazyka a stylistiky i liturgie jako dalšího zdroje jazyka i témat.

Teologická témata, která jsme definovali v kapitole 1.6, se objevují v básních metafyzických autorů, u anglikánských básníků však stojí v pozadí témata Trojice a také utrpení Ježíše Krista na kříži, symbol kříže je více zdůrazňován jako symbol lidské hříšnosti, odpuštění a zmrtvýchvstání než jako symbol Kristova utrpení. Mimo biblických postav se v dílech výše zmíněných autorů nevyskytují oslavy světců, naopak oslavována je každodenní lidská práce a otevřenost pro Boží působení v každém okamžiku života.

Prvky typické pro metafyzickou poezii i anglikánskou spiritualitu, jak jsme je uvedli ve 2. kapitole věnované anglikánské spiritualitě (zvláště 2.2 a 2.4), budeme analyzovat v básni G. Herberta *Easter* („Velikonoce“). Báseň je známá a oblíbená pro svůj liturgický charakter a důraz, jakým vyzývá k oslavám zachraňujícího Ježíše. Herbert v ní originálním způsobem opěvuje Ježíšovu oběť a očišťující roli Ducha svatého.

*Rise heart; thy Lord is risen. Sing his praise
Without delays,
Who takes thee by the hand, that thou likewise
With him mayst rise:
That, as his death calcined thee to dust,
His life may make thee gold, and much more, just.*

*Awake, my lute, and struggle for thy part
With all thy art.
The crosse taught all wood to resound his name,
Who bore the same.
His stretched sinews taught all strings, what key
Is best to celebrate this most high day.
Consort both heart and lute, and twist a song
Pleasant and long:
Or, since all musick is but three parts vied*

*And multiplied,
O let thy blessed Spirit bear a part,
And make up our defects with his sweet art.*

*I got me flowers to straw thy way;
I got me boughs off many a tree:
But thou wast up by break of day,
And brought 'st thy sweets along with thee.*

*The Sunne arising in the East,
Though he give light, & th' East perfume;
If they should offer to contest
With thy arising, they presume.*

*Can there be any day but this,
Though many sunnes to shine endeavour?
We count three hundred, but we misse:
There is but one, and that one ever.²⁰⁹*

Celou báseň můžeme rozdělit na dvě části, z nichž první klade důraz na teologická učení a liturgickou naléhavost, druhá pak nabízí obrazy přírody, které tuto naléhavost zpřítomňují, vtělují do symbolů a potvrzují.

Již v úvodu stojí výzva *rise heart!*, která je obdobou liturgického *Lift up your hearts* z eucharistické bohoslužby²¹⁰. Na toto zvolání Herbert navazuje v druhé sloce imperativem, který používá symbol loutny ze starozákonních žalmů – *awake, my lute*²¹¹. Oba důrazy vyzývají k okamžitému slavení, nyní a zde, bez meškání (*without delays* ve 2. strofě), což prostupuje celou básní (*Without delays / This most high day / By break of the day*) a eskaluje do závěrečného *ever* („navždy“). Tento den – den Velikonoc – je tím dnem, který je tady a nyní, a zároveň je dnem jediným, věčným.

Herbert své nadšení a výzvy k radosti podpoří zřejmými důvody: vždyť ten, který tě bere za ruku, tě povede ke vzkříšení, ten, který naučil dřevo kříže zvolat jeho jméno, rozezněl hudbu pravou tóninou, ve třech dějstvích nás naučil zpívat píseň radosti

---

²⁰⁹ „Vzhůru, mé srdce: Pán dnes z mrtvých vstal; / nuž, chval Jej, chval! / On vzal tě za ruku: ty také již / s ním stoupat smíš; / a jako jeho smrt v prach vyprahla tě, / tak jeho život dá ti dozrát v zlatě. // Vzbud' se, má loutno: hlas tvůj líbezný / ať dobře zní! / Kříž všemu dřevu jeho jménem teď / dal zazvučet; / napjaté šlachy naučily struny, / jak správně oslavit den divuplný. // Kéž, srdce s loutnou, síly spojíte / dnes k písni té; / a ježto každá píseň nábožná / tři hlasy má, / blažený duch nechť vstoupí v nápěv sladký / a opraví tak vaše nedostatky. // Tvou cestu květy pokrýl jsem, / snítkami kvetoucimi; / a Ty jsi povstal s rozbřeskem, své dary nechal jsi mi. // Když slunce lije jitrní třpyt / a vůni po azuru, / marně by chtělo soupeřit / s Tvou strmou cestou vzhůru. // Ač mnoho sluncí svítí nám, / kolik je dní jak dnešní? / Řekneš-li tři sta, je to klam; / jeden; a den je věčný.“ (přel. Jiří Pelán).

²¹⁰ *BCP (1662)*, s.149: *Priest: The Lord be with you. / People: And with thy spirit. / Priest: Lift up your hearts. / People: We lift them up unto the Lord. / Priest: Let us give thanks unto our Lord God. / People: It is meet and right so to do.*

²¹¹ Srov. Ž 57,8: *Awake, my glory! / Awake, lute and harp! / I will awaken the dawn.* (NKJV)

a ospravedlnění. I zde Herbert jasně navazuje na anglikánskou liturgii. Například BCP (1552) hovoří o zmrtvýchvstání a očištění s podobným napětím jako Herbertova báseň, zmiňuje linii smrt–zmrtvýchvstání a věčný život následovně:

*(he) ... hath taken away the sins of the world; who by his death hath destroyed death,
and by rising to life again hath restored to us everlasting life.*

Společně s liturgickou strukturou jsme již zmínili také vliv Písma, jeho obrazů a jazyka, zvláště vliv starozákonních žalmů. Mimo výzvy *Awake, lute and harp* (Ž 57,8 NKJV), také volá spolu s žalmistou *Sing praise to the name of the Lord most high* (Ž 7,17; srov. Ž 9,11; Ž 27,6; Ž 66,2; Ž 68,4; Ž 135,3; Ž 149,3 atd.), dále používá obraz loutny a srdce. Styl volání, rozmluva se srdcem a loutnou jsou obraty, které zvláště v žalmech nacházíme velice často. Koncepce biblického jazyka, jak jsme je popsali v části 3.2.2, jsou u Herberta patrné. Příklady jsou **parallelismus synonymus**:

rise heart – awake my lute – consort both

a **parallelismus antitheticus**:

*as his death calcined thee to dust / his life may make thee gold;
The Sun arising in the East / With thy arising, they presume;
We count three hundred but we misse / there is but one.*

Herbert používá i mnohé další symboly z Písma: prach (*dust*) (Gen 3,19 a žalmy např. 22,29; 44,25; 104,29 atd.), o životě hovoří jako o zlatu a spravedlnosti (*gold and just*), a podobně jako ve slovech z Gen 6,9 o Noemovi a z Žalmu 21,3²¹² hovoří o koruně z čistého zlata, kterou je život dovršen (*a crown of pure gold*). Herbert uvádí také časové určení úsvitu (*break of the day*), kdy Kristus byl souzen i vzkříšen.

Tyto symboly a obraty však geniální Herbert staví do nových souvislostí, vytváří nové obrazy, které stávající rozvíjejí, umocňují a jakoby přirozeně se z nich rodí. Tím se prokazuje jako pravý metafyzický básník. Např. spojení *most high* („nejvyšší“), kterým je v Písmu označován Bůh, tady Herbert přiznává dnu – Velikonoce, jako ten den, věčný, „nejvyšší“. Ježíšův příjezd do Jeruzaléma je v druhé části básně Herbertem variován a uveden do širšího obrazu. Herbert sám v nominativu singuláru („I“) trhá

---

²¹² „na hlavu mu (králi) kladeš korunu z ryzího zlata.“

květiny, aby prostíral cestu králi (srov. Mt 21,8; Lk 19,36), trhá větve ze stromů, aby krále přivítal. Ale on – sám Král – přinesl dary, za časného jitra nejsladší odměnu.

Symbol loutny, písně chvalozpěvu a kříže i zde Herbert dále rozvíjí. Kříž učí rozeznít dřevo a oslavovat jeho jméno. Hudební nástroj, který ze dřeva kříže vzniká, má struny z Kristových napjatých šlach. Kříž a Ježíšovo tělo na něm je nástrojem se strunami, on rozeznívá radostnou hudbou a učí skutečně a opravdově slavit tento „nejvyšší“ den.

Na závěr přichází obraz Slunce, kde Herbert rozehrává melodii přírody velmi svérázným způsobem. Nepopisuje pouze nádheru a půvab přírody, jako mnozí autoři, ale zmiňuje velmi syrové skutečnosti. Květiny a větve na přivítání Krále nejsou ničím ve srovnání s jeho odměnou pro nás. Slunce, které přichází z východu, aby dalo světlo a východní vůni, by bylo příliš troufalé, kdyby se pokoušelo srovnávat se s východem toho, který přináší pravé světlo. Slunce se může pokoušet putovat každý den nad obzor a dávat novému dni význam, ale byl by omyl počítat tři sta dní a sluncí, protože den je jen jeden – ten věčný.

V básni vidíme obrovské bohatství využití poetické imaginace, která má svůj původ v Písmu či křesťanské, konkrétně anglikánské, liturgii. Tyto symboly jsou však autorem rozehrávány nově, ve stylu hodném metafyzického básníka.

Nyní se zaměříme na zmíněné teologické otázky a jejich zpracování v tomto textu. Pochopitelně jde v této básni v první řadě o téma Velikonoc – zmrtvýchvstání, vzkříšení Ježíše Krista. V okamžitém spojení zmrtvýchvstalého Krista a **vzkříšení** člověka (tebe) Herbertova báseň zmiňuje obyčejný lidský život, který je velikonoční událostí navždy proměněn. Skutečnost lidské smrti souvisí se smrtí Kristovou (*his death calcined thee to dust*) a můžeme mít jistotu, že spolu s ním také vstaneme, náš život bude korunován zlatou odměnou, spravedlností. Herbert nezmiňuje skutky člověka, pouze čin Kristův, který proměňuje lidský život i smrt.

Podobně čteme v Písmu v *Listě Římanům* 6,8:

Jestliže jsme spolu s Kristem zemřeli, věříme, že spolu s ním budeme také žít.

a také *Římanům* 6,23:

Mzdou hříchu je smrt, ale darem Boží milosti je život věčný v Kristu Ježíši, našem Pánu.

Herbert v básni jasně hovoří také o **Trojici** – Kristus, který zemřel a byl vzkříšen, Duch svatý, který očišťuje, Bůh Otec, který je Stvořitelem – veškerá hudba má tři části.

Oproti dokonalým Božím skutkům popisuje v druhé části Herbert **lidskou přirozenost**, nízkost člověka a nedokonalost jeho snahy přivítat Krále, která však

vyjevuje nemožnost srovnání s dílem Krista, jeví se v jeho světle malichernou. Skutky člověk k Bohu nemůže dosáhnout, Bůh sám se sklání, on sám podává ruku.

Stvoření zůstává obrazem Boha, zvěstuje Boží slávu (dřevo, které rozezvučí jeho jméno, struny, které oslavují den nejvyšší), zároveň opět zůstávají tyto symboly nesrovnatelné s velikostí a věčností Boha samého.

Vtělení Krista je zajímavě rozvedeno do jakoby dalšího vtělení – do kříže, strun a nakonec hudby oslavující den „nejvyšší“. V této písni je propojeno naše srdce i tělo, duch v nás i loutna, které společně splétají chvalozpěv. Můžeme zde nejen pozorovat spojení zjednodušeně řečeno „těla a duše“, ale také naléhavost a plnost tohoto svazku. Herbert používá slovo *consort* překládané také jako „obcování, sjednocení v manželství“, dále výraz *twist a song* jako „splétání“, usilování o propojení v hudbu. Očištění je pouze dílem Boha, Duch svatý nás zbavuje nedokonalostí. Lidská snaha selhává, a i když příroda nese stopy Božího řádu a slunce denně vychází a svítí na každého, počty nás klamou. Naše jediné úsilí může být v touze a snaze oslavovat, chválit, vzdávat díky.

Velký den vykoupení, velký den dovršení Kristova díla na kříži, toto jsou Velikonoce, oslava, která rozezvučí celou přírodu i nejhlubší kout srdce hudbou, která bude věčně slavit vzkříšeného Pána. On očistil naše hříchy a uchopí nás za ruku, aby nás uvedl do věčného dne.

4.5 Shrnutí – přijmout překvapení – život v milosti

Poetická tradice anglikánské spirituality není stále stejná, ale spojuje ji jazyk, který vychází z bohoslužby a začíná a končí ve společenství. Středem této spirituality je podle L. W. Countrymana bod překvapení.²¹³ Bůh nás překvapuje, mění naše myšlení, přináší rozhovor a změnu, objevujeme a znovuobjevujeme milost, někdy v podobách, které nejsou zdaleka náboženské. Dar přítomnosti přichází a odchází bez varování a Boží slovo je překvapením, vzácným momentem, kdy zakoušíme milost poznání a přijetí. Tím největším překvapením není podle Countrymana pozvání k milosti, ale schopnost je svobodně přijmout. Odmítnutí milosti je však smrtelné a v období 21. století plném utrpení a těžkostí se v nás objevuje váhání a neochota milost přijmout, i když je nabízena. Přesto stále přichází jako překvapení a snad právě poezie, která také pěstuje vědomí, že stojí ještě něco za jazykem, zvukem, rytmem, metaforou, může přispět k citlivosti na božské vanutí. Nic však nemůže „vypůsobit“ překvapující milost, jsme závislí na Boží vůli, která je v křesťanské víře chápána jako Láska.

Pokud milost vždy zahrnuje překvapení, pak život v milosti znamená život otevřený tomuto překvapení a poučení se z něj. Překvapení přítomnosti nás ubezpečuje o našich omezeních, slabostech ve formě hříchu a naší smrti. Velkou část života zůstáváme v nepřítomnosti a také prostřednictvím poetické tradice si uvědomujeme, že jsme přetváření způsobem, který bychom nedokázali předpokládat. Žít v milosti znamená žít životy zcela lidské, vtělené, propojené s celým společenstvím, dotýkající se světa přírody, do kterého jsme byli stvořeni.

Bylo by zapotřebí dalšího zkoumání a studia děl básníků, kteří jsou nazýváni „metafyzičtí“ a zároveň se hlásí k anglikánství, abychom dokázali vyjádřit celou šíři této anglikánské inspirace. Řada pozdějších básníků křesťanskou tradici anglikanismu přijala a vnímala potřebu reagovat na ni. Stopy poetické tradice raných metafyzických básníků tak můžeme vysledovat přes 18. a 19. století až do současnosti. Jazyk i obrazy vycházející ze zkušenosti člověka dokážou oslovovat i dnešního člověka právě svou lidskostí, hloubkou i prostotou. V mnohém napodobují styl i obsah žalmů, barvitě líčí nádheru stvoření, osud člověka i bezprostřední dialog s Bohem. Vděčnost i obavy, radost z Boží přízně i volání o pomoc jsou jazykem lidským, který nepřestává znít.

---

²¹³ Srov. COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination*, s. 123-137.

ZÁVĚR

S použitím poetického jazyka se setkáváme v mnoha spiritualitách a můžeme pouze srovnávat jejich naplnění a použití. Křesťanská spiritualita hledá vzory zvláště v poezii Písma, ze které čerpá a na kterou reaguje. Zároveň vychází z liturgie, což v případě anglikánství znamená jedinečné dílo BCP. Pro anglikánskou spiritualitu je však zásadní použití mateřského jazyka při bohoslužbě, modlitbách i udílení svátostí. Proto i vliv liturgie BCP v poetice a obecně literárních dílech té doby je značný a teologické otázky, které BCP zdůrazňuje ve svém řádu modliteb, můžeme s velkou naléhavostí spatřovat i v literatuře tzv. metafyzických básníků. Jsou jimi témata lidské hříšnosti, Božího milosrdenství a vykoupení člověka, krásy stvoření a Boží blízkosti v každodenních činnostech člověka (*každodenní vtělení*). V dílech vybraných metafyzických básníků nacházíme nejen stejné akcenty, ale také podobné použití biblického a liturgického jazyka, důraz na důvtip a inteligenci, originální využití obrazného jazyka, hyperbol a oxymóra a také tzv. paralelismus, který je typickým znakem starozákonních žalmů i prorocství. Autoři promlouvají k Bohu a o Bohu z pozice lidské zkušenosti a jazykem jim srozumitelným, jako ostatně i Kristus v těle člověka.

Countryman shrnuje zdroje básníků anglikánské spirituality do čtyř témat. Jednak využívají **tradici** jako zdroj metafor, zásadním je téma **spojení s přírodou** jako Božím stvořitelem. Dalším tématem básníků anglikánské spirituality je **přítomnost Boha v každodenních činnostech**, na které pak romantismus reagoval otázkou **absence Boha**, zvláště u rebelujících básníků v dalších staletích. Básníci se snaží uchopit to, co popisují doktríny jako teorie, a tak je jejich dílo neustále živé, protože je vnitřně uchopitelné každým na základě lidské zkušenosti. Například téma lásky a smrti v podání básníků anglikánské spirituality je zpracováno i v hudbě 20. století. Již jsme dříve zmínili jméno anglického skladatele Ralph Vaughan-Williamse, který zhudebnil básně G. Herberta pod názvem *Five Mystical Songs* („Pět mystických písní“) v roce 1911, známá je také píseň o lidském hříchu S. T. Coleridge *Rime of the Ancient Mariner* v podání metalové skupiny Iron Maiden z roku 1984.²¹⁴ Naléhavost rozmluvy o Bohu

---

²¹⁴ Iron Maiden: *Rime of the Ancient Mariner* z alba *Powerslave*, které bylo vydáno 2. 9. 1984 vydavatelstvem EMI. Píseň je s délkou více než 13 minut nejdelší písní Iron Maiden a používá neupravené části díla anglického básníka S. T. Coleridge (1772–1834).

srozumitelným jazykem, na základě zkušeností z každodenního života, se neustále objevuje také v dílech teologů tohoto století i století minulých.²¹⁵

V souvislosti s poetikou se stále znovu objevuje otázka po chápání nedoslovného jazyka (nonliteral) a důraz na nutnost „rozpoznat (*jeho*) kognitivní charakter“. „Např. metafory nelze převést na doslovné formulace, a sice nikoli proto, že by byly nekognitivní, ale naopak, protože mají přebytek poznání.“²¹⁶ Jako by se zde opakovaně potvrzovala potřeba návratu ke „zdravému selskému rozumu“, potřeba obnovy víry ve zdravý rozum, která směřuje k návratu k samozřejmostem, které zná „každý člověk“ (Everyman).²¹⁷ Takovéto samozřejmosti, „jako např. že existuji já a svět, že jsem svobodný a zodpovědný“²¹⁸, jsou základními předpoklady postkritického myšlení, kterým překonáváme obraz světa beze smyslu a „redukcí osobnosti na biologické a chemické procesy“, ke kterým nás dovedl novověk. „Od humanistického popření Boha se tak snadno došlo k popření člověka.“²¹⁹

Kde v této situaci stojí úloha poetické imaginace anglikánské spirituality, jak jsme ji analyzovali v této práci? Srovnáme-li její důrazy s typickými rysy moderního vědomí, jak jsou představeny v knize Jaroslava Vokouna *K rekonstrukci teologie po konci novověku*²²⁰, můžeme najít zajímavá přímá propojení. Jako by autoři 17. století odpovídali na otázky, které si klade toto moderní vědomí. Na představu moderního myšlení, že „světské a náboženské netvoří jednotu, ale dvě oblasti vedle sebe“, odpovídá důraz metafyziků anglikánské spirituality na „každodenní vtělení“, tedy Boží přítomnost v každodenních činnostech člověka a dar tvůrčí energie. Pohled na člověka je u moderního myšlení zaměřen především na jeho svobodu, práva a potřeby jako „jednotlivé individuum“, ne jako společenskou bytost. Tyto pohledy vyvrací anglikánská spiritualita se svým zdůrazněním lidské hříšnosti, smrtelnosti i zakotvením člověka stvořeného pro život ve společenství Božího lidu. Moderní vědomí neuznává „tradice, tvrzení ani autority, které se samy neposoudily a neschválily“. Metafyzikové zdůrazňovali autoritu Boží a důležitost tradice zakotvené v Písmu a BCP. Racionalita je

²¹⁵ Viz práce s jazykem L. D. Sayersové (1893–1957). „Nejvíce energie D. L. Sayersová věnovala neúnavnému vysvětlování a napravování pokřiveného chápání pojmu dogma, s jakým se setkávala u svých současníků.“ Srov. VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*, s. 14.

²¹⁶ VOKOUN, J. *Postkritický proud v současné angloamerické teologii*, s. 169.

²¹⁷ SCOTT, D. *Everyman Revived: The Common Sense of Michael Polanyi*, s. 192. ... to his experience of discovery, and to reverence for our ordinary things he knew and trusted, such as common sense, our animal powers, personal judgment, skills and the innate sense of beauty and order.

²¹⁸ VOKOUN, J. *Postkritický proud v současné angloamerické teologii*, s. 35.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Text v této části vychází z knihy VOKOUN, J. *K rekonstrukci teologie po konci novověku*, s. 20-21, přičemž přímé citace jsou uvedeny v závorkách.

v moderním vědomí chápána jako „autonomní a univerzální“, její formou je diskurs a cílem konsensus, vrcholem pak vědecká racionalita, která teologickému myšlení přímo upírá racionalitu. Racionalita a intelekt ve službě metafyzických básníků však vede k poznání lidské hříšnosti a omezení vědeckého zkoumání i lidské existence. Symboly a obrazný jazyk metafyziků kladou důraz na intelekt a důvtip při vyslovování věcí stojících mimo lidské chápání, neomezují poznání na lidskou racionalitu, právě naopak. Jako protipól k anglikánskému smýšlení o nádheře stvoření a jeho Božím původu se jeví vztah moderního vědomí k okolnímu světu, který je „věcný a instrumentální“, věci jsou „nástroje k ovládnutí a využívání světa“ a mají smysl pouze „pro mě“. Věci mají také „profitní formu“, motorem činnosti je egoistická touha po zisku, vedlejším produktem je uspokojování potřeb společnosti a zároveň ekologické i jiné škody. Moderní vědomí věří v pokrok, rozvoj světa a jednotlivce, a přestože je koncipováno individualisticky a racionalisticky, je náchylné k upadnutí do totalitarismu, který pramení zřejmě v přebujelém individualismu. Naproti tomu Donne a jeho následovníci vidí pokrok člověka jako marnou snahu přemáhat smrt, soustředění se na sebe je, v souvislosti s fatálními důsledky hříchu a neschopností člověka uniknout smrti, spatřováno jako lidské bláznovství.

Hledáme slova, kterými bychom nejlépe vyjádřili tajemství a někdy sklouzneme k nesrozumitelnému jazyku teologických dogmat. Poezie anglikánské spirituality nás vybízí hledat odpovědi v každodenních zkušenostech člověka, v nádheře přírody, vztahů i společné modlitby, a sdílet se a uvažovat o nich. V tomto smyslu jsou „anglikánsky metafyzická“ již slova apoštola Pavla v 2. kapitole *Listu Korintským*: „Budiž vzdán díky Bohu, který nás stále vodí v triumfálním průvodu Kristově a všude skrze nás šíří vůni svého poznání. Jsme totiž jakoby vůní kadidla, jež Kristus obětuje Bohu; ta vůně proniká k těm, kteří docházejí spásy, i k těm, kteří spějí k zahynutí. Jedněm jsme smrtonosnou vůní vedoucí k záhubě, druhým vůní životodárnou vedoucí k životu. Ale kdo je k takovému poslání způsobilý? My nejsme jako mnozí, kteří kramaří s Božím slovem, nýbrž mluvíme upřímně, z Božího pověření a před tváří Boží v Kristu.“

Seznam použitých zdrojů

- ALTER, R. *The World of Biblical Literature*. New York: Basic Books, 1991. 217 s. ISBN 0-465-09256-X.
- AUGUSTINUS, A. *Vyznání*. Praha: Kalich, 1990. ISBN 80-7017-144-8.
- AVIS, P. *God and the Creative Imagination*. London; New York: Routledge, 1999. ISBN 0-415-21502-1 (hbk).
- BACHERLARD, G. *The Poetics of Space*. Boston: Beacon Press, 1994.
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: ČBS, 1995. ISBN 80-85810-07-7.
- Bible. Překlad 21. století*. Praha: Biblion, 2009. ISBN 978-80-87282-00-7.
- BOOTY, J. E. (ed.) *The Book of Common Prayer 1559: the Elizabethan Prayer Book*. University of Virginia Press, 2005. ISBN neuvedeno.
- BRADNOVÁ, H. a kol. *Encyklopedický slovník*. Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0438-8.
- BRANHAM, G. B. *The Metaphysical Poets: Ph. D. Dissertation*. Baltimore: Johns Hopkins University, 1917. ISBN neuvedeno.
- BRETT, R. L. *Faith and Doubt: Religion and Secularization in Literature from Wordsworth to Larkin*. Cambridge: James Clarke & Co, 1997. ISBN 0227679415.
- CAIRD, G. B. *The Language and Imagery of the Bible*. London: Duckworth, 1980. ISBN 0-7156-1579-3.
- COL, R. *Biblická stilistika a poesie*. (2. rozšířené vydání) Olomouc: Velehrad, 1948. ISBN neuvedeno.
- COUNTRYMAN, L. W. *The Poetic Imagination: An Anglican Spiritual Tradition*. Maryknoll, New York: Orbis Books, 2000. 210 s. ISBN 1-57075-307-5.
- CHAPMAN, M. *Anglicanism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 0-19-280693-9; 978-0-19-280693-2.
- Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon 1995. ISBN 80-7113-089-3.
- DONNE, J. *Komu zvoní hrana*. Praha: Československý spisovatel, 1987. 200 s. ISBN 22-028-87.
- DORMOR, D. (et al.) *Anglicanism. The Answer To Modernity*. New York: Continuum. 2003. ISBN-10: 0826493564; ISBN-13: 978-0826493569.
- DUNLOP, C. *Anglican Public Worship*. First pulished. London: SCM Press Ltd, 1953. 128 s. ISBN neuvedeno.

- ELDRIDGE, R. T. Introduction: from representation to poesis. In *Beyond Representation: Philosophy and Poetic Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. ISBN 0-521-48079-5.
- GARDNER, H. *Metaphysical Poetry*. London: Penguin Classics, 2006. ISBN-13: 978-0-140-42444-7; ISBN-10: 0-140-42444-x.
- GRIESON H. J. C. (ed.) *Metaphysical Lyrics and Poems of the Seventeenth Century*. [online]. © 2011 Bartleby.com. Dostupné na WWW: <<http://www.bartleby.com/105/1000.html>>.GUILTE, M. *Faith, Hope and Poetry. Theology and the Poetic Imagination*. Farnham/Burlington: Ashgate, 2010. ISBN-13: 978-0754669067. ISBN-10: 0754669068.
- HEFLING, C. *The Oxford Guide to The Book of Common Prayer: A Worldwide Survey*. Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN-10: 0195297563; ISBN-13: 978-0195297560.
- HERBERT, G. *The Country Parson, The Temple*. Mahwah, New Jersey: Paulist Press, 1981. ISBN 0-8091-2298-7.
- HOLMES, D. L. *A Brief History of the Episcopal Church*. Harrisburg, PA: Trinity Press International, 1993. ISBN-10: 9781563380600; ISBN-13: 978-1563380600.
- HOLMES, U. T. *A History of Christian Spirituality: An Analytical Introduction*. San Francisco; Cambridge; Hagerstown; New York; São Paulo; Singapore, Sydney: Harper & Row, 1980. ISBN 0-86683-890-2.
- HOLMES, U. T. *What Is Anglicanism*. Harrisburg, PA: Morehouse Publishing, 1982. ISBN-10: 9780819212955; ISBN-13: 978-0819212955.
- KETLEY, J. (ed.). *The Two Liturgies, A.D. 1549 and A.D. 1552: With Other Documents set Forth by Authority in the Reign of King Edward IV*. Cambridge: The University Press, 1844. ISBN neuvedeno.
- LIVINGSTON, J. C. *Matthew Arnold and Christianity: His Religious Prose Writing*. Columbia: University of South Carolina Press, 1986. ISBN-10: 0872494624.McGRATH, A. E. *Christian Spirituality: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing, 1999. ISBN: 0631212817.
- MURSELL, G. (ed.). *The Story of Christian Spirituality : Two thousand years, from East to West*. Minneapolis: Fortress Press, 2001. ISBN 0800632893.
- NIEBUHR, H. R. *Christ and Culture*. San Francisco: Harper Collins Publishers, 2001. ISBN 0061300039.

- PARRY, G. *Glory, Laud and Honour: The Arts of the Anglican Counter-Reformation*. Woodbridge: The Boydell Press, 2006. ISBN 9781843832089.
- POLÁKOVÁ, J. *Smysl dialogu*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-966-9.
- RICKS, C. (ed.). *Metaphysical Poetry*. London: Penguin Classics, 2006. ISBN-13: 9780140424447.
- SALIERS, D. E. *Worship and Spirituality*. Philadelphia: The Westminster Press, 1984. ISBN 0-664-24634-6.
- SCHMIDT, R. H. *Glorious Companions: Five Centuries of Anglican Spirituality*. Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002. 338 s. ISBN 0-8028-2222-3.
- SCOTT, D. *Everyman Revived: The Common Sense of Michael Polanyi*. Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1995. ISBN-13:978-0802840790.
- SHELDRAKE, P. *Spiritualita a historie: Úvod do studia dějin a interpretace křesťanského duchovního života*. 1. vydání. Brno: CDK, 2003. 231 s. ISBN 8073250179.
- ŠVARŤÍČEK, R.; ŠEĎOVÁ, K.; a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 244. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TEASDALE, W. *The Mystic Heart: Discovering a Universal Spirituality in The World's Religions*. Novato, CA: New World Library, 2001. ISBN 1-57731-140-x.
- The Book of Common Prayer of the Church of England, 1662* [on line]. © 1999-2004, poslední aktualizace 5. 6. 2009 [cit. 2010-11-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.vulcanhammer.org/1662-book-of-common-prayer/>>.
- TOBIN, J. (ed.) *George Herbert: The Complete English Poems*. London: Penguin Books, 1992. ISBN -13: 978-0140423488.
- TURNER, S. *Vize o křesťanství a umění*. Praha: Návrat domů, 2009. 108 s. ISBN 978-80-7255-204-7.
- VOKOUN, J. *K rekonstrukci teologie po konci novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008. ISBN 978-80-7394-080-5.
- VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*. Brno: CDK, 2010. ISBN 978-80-7325-228-1.
- VOKOUN, J. *Postkritický proud v současné angloamerické teologii*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-987-4.
- WAKEFIELD, G. S. *An Outline of Christian Worship*. Edinburgh: T&T Clark, 2000. 246 s. ISBN 0-567-08741-7.

- WEBBER, C. L. *Welcome to the Episcopal Church: An Introduction to its History, Faith and Worship*. Harrisburg, PA: Morehouse Publishing, 1999. ISBN-10: 0819218200; ISBN-13: 978-0819218209.
- WESTERHOFF, J. H. *A People Called Episcopalians: A Brief Introduction To Our Peculiar Way Of Life*. (revised) Harrisburg, PA: Morehouse Publishing, 1998. ISBN 0-8192-1949-5.
- WHALEN, R. H. *The Poetry of Immanence: Sacrament in Donne and Herbert*. A thesis for the degree of Doctor of Philosophy. University in Toronto. National Library of Canada, 1999. 0-612-59100-X.
- WILCOX, H. (ed.) *The English Poems of George Herbert*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-86821-1.
- WINTAGE, A. (et al.) *Anglicanism. A Global Communion*. New York: Church Publishing Incorporated, 1998.
- WOHLER, C. (ed.) *The Book of Common Prayer*. Church of England [on line]. Poslední aktualizace 12. 9. 2010 [cit. 2010-11-11]. Dostupné na WWW: <http://justus.anglican.org/resources/bcp/1549/BCP_1549.htm>.

Další internetové odkazy:

- CRASHAW, R. Poems. Classic Poetry Series. [online]. PoemHunter.Com – The World's Poetry Archive, 2004. Dostupné na WWW: <<http://www.poemhunter.com/richard-crashaw/>>
- DONNE, J. *Poems. Classic Poetry Series*. [online]. PoemHunter.Com – The World's Poetry Archive, 2004. Dostupné na WWW: <<http://www.poemhunter.com/john-donne/>>.
- HERBERT, G. *Poems. Classic Poetry Series* [online]. PoemHunter.Com – The World's Poetry Archive, 2004. Dostupné na WWW: <<http://www.poemhunter.com/george-herbert/>>.
- HERBERT, G. *The Temple* (1633) Complete Poem Index. [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.ccel.org/h/herbert/temple/TempleFrames.html>>.
- In English Dictionary* [online]. WordReference.com. © 2008 Oxford University Press: Dostupné na WWW:

<<http://www.wordreference.com/definition/denoting%20certain%2017th-century%20English%20poets%20known%20for%20their%20subtlety%20of%20thought%20and%20complex%20imagery>>.

JOKINEN, A. (ed.) *George Herbert: Essays and Articles*. [online]. ©1996-2010, poslední aktualizace 2. 6. 2010. Dostupné na WWW: <<http://www.luminarium.org/sevenlit/herbert/herbessay.htm>>.

KNUTH, E. T. (ed.) *John Donne* [online]. © 1998, poslední aktualizace 12. 12. 1998: Dostupé na WWW: <<http://www.users.csbsju.edu/~eknuth/jd/index.html>>.

LANCASHIRE, I. (ed.) *Selected Poetry by John Donne (1572-1631)* [online]. Department of English, University of Toronto, 2010. Dostupné na WWW: <<http://rpo.library.utoronto.ca/poet/98.html>>.

MAGID, S. (ed.) *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Center for the Study of Language and Information, Stanford University. © 2008. Dostupné na WWW: <<http://plato.stanford.edu/entries/scholem/>>.

The Literary Encyclopedia. [online]. The Literaty Dictionary Company Limited. ISSN 1747-678X. Dostupné na WWW: <<http://www.litencyc.com/index.php>>.

VAUGHAN, H. *Poems. Classic Poetry Series*. [online]. PoemHunter.Com – The World's Poetry Archive, 2004. Dostupné na WWW: <<http://www.poemhunter.com/henry-vaughan/>>.

Seznam zkratk

- AV - Authorised Version of the Bible (King James Bible), 1611
BCP - The Book of Common Prayer
NEB - New English Bible
NBK - Nová Bible Kralická
NKJV - New King James Version
NRSV - New Revised Standard Version of the Bible
OED - The Oxford English Dictionary

Není-li uvedeno jinak, bylo v textu použito citací v češtině z *Písma svatého Starého a Nového zákona podle ekumenického vydání z r. 1995.*

Přílohy

Příloha I - Srovnání Řádu ranní modlitby církve v BCP (1549-1552-1662)

Tabulka popisuje vývoj bohoslužebného řádu ranní modlitby ve třech úpravách BCP. V úvodu bohoslužby je od roku 1552 patrný teologický důraz na vyznání hříchů a rozhřešení. Úvodní četba veršů Starého a Nového zákona potvrzuje skutečnost lidského **hříchu** a vyzývá lid k pokání. Následuje ujištění o odpuštění a **vykoupení** skrze Kristovu oběť, a po rozhřešení a společné modlitbě je lid připraven k chvále Boha. Důraz během celé bohoslužby je kladen na četbu Písma svatého v anglickém jazyce. Závěrečné kolekty **spojují lid** k modlitbě za **každodenní** Boží ochranu, dary Svatého Ducha a k chvále Boží **milosti** (viz kap. 2.3.).

Řád ranní modlitby církve		
BCP (1549) ²²¹	BCP (1552) ²²²	BCP (1662)
	Ez 18,27; Ž 51,3; Ž 51,9; Ž 51,17; Joel 2,13; Dan 9,9–10; Jer 10,24 Mt 3,2; Lk 15,18–19; Ž 143,2; 1J 1,8–9	Ez 18,27; Ž 51,3; Ž 51,9; Ž 51,17; Joel 2,13; Dan 9,9–10; Jer 10,24 Ž 6,1 Mt 3,2; Lk 15,18–19; Ž 143,2; 1J 1,8–9
	Společné vyznání hříchů	Společné vyznání hříchů
	Rozhřešení	Rozhřešení
	Modlitba Páně	Modlitba Páně
<i>O Lord, open thou my lips</i>	<i>O Lord, open thou my lips</i>	<i>O Lord, open thou my lips</i>
<i>Venite exultemus</i> (Ž 95) v angličtině (<i>O come, let us sing unto the Lord</i>)	Žalm dne	<i>Venite exultemus</i> (Ž 95) v angličtině (<i>O come, let us sing unto the Lord</i>)
	<i>Benedicite, omnia opera</i> (<i>O all ye works of the Lord, speak good of the Lord</i>) <i>Magnificat</i>	Čtení žalmů

²²¹ KETLEY, J. (ed.). *The Two Liturgies*.

²²² Tamtéž, s. 218.

	Nunedimittis	
1. čtení ze SZ	1. čtení ze SZ	1. čtení ze SZ
<i>Te Deum laudamus (We praise thee O God)</i>	<i>Te Deum laudamus (We praise thee O God)</i>	<i>Te Deum laudamus (We praise thee O God)</i>
<i>Benedicite, omnia opera (O all ye works of the Lord, speak good of the Lord)</i>		nebo <i>Benedicite, omnia opera (O all ye works of the Lord, speak good of the Lord)</i>
2. čtení z NZ	2. čtení z NZ	2. čtení z NZ
<i>Benedictus (Lk 1,68; Blessed be the Lord God of Israel)</i>	<i>Benedictus (Lk 1,68; Blessed be the Lord God of Israel)</i>	<i>Benedictus (Lk 1,68; Blessed be the Lord God of Israel)</i>
	nebo <i>Jubilate Deo (Ž 100; Make a joyful noise unto the Lord)</i>	nebo <i>Jubilate Deo (Ž 100; Make a joyful noise unto the Lord)</i>
Modlitby: <i>Lord have mercy</i>		
Vyznání víry (v angličtině)	Vyznání víry	Apoštolské vyznání víry
		nebo Vyznání sv. Atanáše
Modlitba Páně (v angličtině)	Modlitba Páně	Modlitba Páně
3 kolekty: - Modlitba dne - Modlitba za pokoj - Modlitba za milost	3 kolekty: - Modlitba dne - Modlitba za pokoj - Modlitba za milost	3 kolekty: - Modlitba dne - Modlitba za pokoj - Modlitba za milost
		Hymna (pokud se v kostele zpívá)
		5 kolektů: - Za královskou milost - Za královskou rodinu - Duchovní a lid - Modlitba Jana Zlatoústého
		nebo <i>Litanie</i>
		Požehnání (2 Kor 13)

Příloha II - Hlavní teologická témata Řádu ranní modlitby církve v BCP (1662)

Následující přehled uvádí teologická témata tak, jak se vyskytují v Řádu ranní modlitby církve podle BCP z roku 1662. Na úvod jsou čteny verše z Písma svatého, které otevírají téma **hříchu a vykoupení** a vyzývají lid k pokání. Důraz je kladen na Boží odpuštění, lid pak slovy starozákonních žalmů chválí Boha za jeho moc, **stvoření** a poznání, to vše v anglickém jazyce. **Společenství** Božího lidu se dále sjednocuje ve vyznání víry a v prosebných modlitbách za **každodenní** ochranu a vedení. Lid vyhlíží **vkříšení** a **věčný život**, s požehnáním je pak propuštěn k životu z milosti (viz kap. 2.2. a 2.3.)

Řád ranní modlitby církve v BCP (1662)	
Témata	BCP (1662)
Hřích	Ez 18,27; Ž 51,3; Ž 51,9; Ž 51,17; Joel 2,13; Dan 9,9–10; Jer 10,24; Ž 6,1 Mt 3,2; Lk 15,18–19; Ž 143,2; 1J 1,8–9
Vykoupení světa	Společné vyznání hříchů
Odpuštění hříchů	Rozhřešení
Modlitba Páně	Modlitba Páně
	<i>O Lord, open thou my lips</i>
Chvála	<i>Venite exultemus</i> (Žalm 95; <i>O come, let us sing unto the Lord</i>)
	čtení žalmů
	1. čtení ze SZ
Chvála	<i>Te Deum laudamus</i> (<i>We praise thee O God</i>)
Stvoření	nebo <i>Benedicite, omnia opera</i> (<i>O all ye works of the Lord, speak good of the Lord</i>)
	2. čtení z NZ
Chvála	<i>Benedictus</i> (Lk 1,68; <i>Blessed be the Lord God of Israel</i>)
	nebo <i>Jubilate Deo</i> (Ž 100, <i>Make a joyful noise unto the Lord</i>)
Vyznání víry	Apoštolské vyznání víry
	nebo Vyznání sv. Atanáše
Modlitba Páně	Modlitba Páně
Modlitba každodenní vtělení	3 kolekty:
Pokoj na zemi	- Modlitba dne
Milost každého dne	- Modlitba za pokoj

	- Modlitba za milost
Společenství Božího lidu – Boží milost, prosby Božího lidu	Hymna (pokud se v kostele zpívá)
	5 kolektů: <ul style="list-style-type: none"> - Za královskou milost - Za královskou rodinu - Duchovní a lid - Modlitba Jana Zlatoústého nebo <i>Litanie</i>
	Požehnání (2 Kor 13)

ABSTRAKT

KRPCOVÁ, M. *Poetická imaginace anglikánské spirituality ve vybraných dílech metafyzických básníků 17. století*. České Budějovice 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce doc. Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.

Klíčová slova: křesťanská spiritualita, anglikánství, anglikánská církev, Book of Common Prayer, poetická imaginace, metafyzičtí básníci, poetická teologie

Práce se zabývá poetickou imaginací v dílech metafyzických básníků 17. století a zkoumá způsob, jakým byla ovlivněna anglikánskou církví, hledá v básnických dílech prvky shodné s prvky anglikánské spirituality a jejich vyjádření. První část se zabývá pojmem křesťanské spirituality a charakteristickými rysy anglikánské spirituality. Ta je úzce spjata s historickým pozadím vzniku a vývoje anglikánské církve. Dále charakterizuje pojem poetické imaginace a zabývá se vztahem poetiky a spirituality. Charakterizuje také pojem tzv. metafyzických básníků.

Druhá část práce hledá v dílech tří vybraných představitelů metafyzických básníků poetické vyjádření základních teologických témat. Práce na závěr srovnává teologická témata, na která klade důraz anglikánská spiritualita, s tématy vyjádřenými v poetické imaginaci vybraných autorů, zkoumá jejich shodné akcenty a snaží se najít význam poetiky v obecném teologickém diskursu.

ABSTRACT

The Poetic Imagination of Anglican Spirituality in Selected Works of 17th Century Metaphysical Poets

Key words: Christian spirituality, Anglicanism, Church of England, The Book of Common Prayer, poetic imagination, metaphysical poets, poetic theology

The thesis concerns an aspect of poetic imagination in the works of 17th century metaphysical poets and examines the way these poets were influenced by the Church of England. In addition, it identifies elements of Anglican spirituality in their works. The first section analyzes the concept of Christian spirituality and the specifics of Anglican spirituality. Anglican spirituality is closely linked with the historical origins and development of the Anglican Church.

In the second section, there is a description of poetic imagination and the relationship between poetics and spirituality. The thesis describes the concept of so-called metaphysical poets. The works of three selected authors are examined to identify poetic expressions of general, theological issues. Theological themes emphasized in Anglican spirituality are compared with those expressed in metaphysical poetic imagination. The aim of this thesis is to find the role of poetics in general, theological discourse.